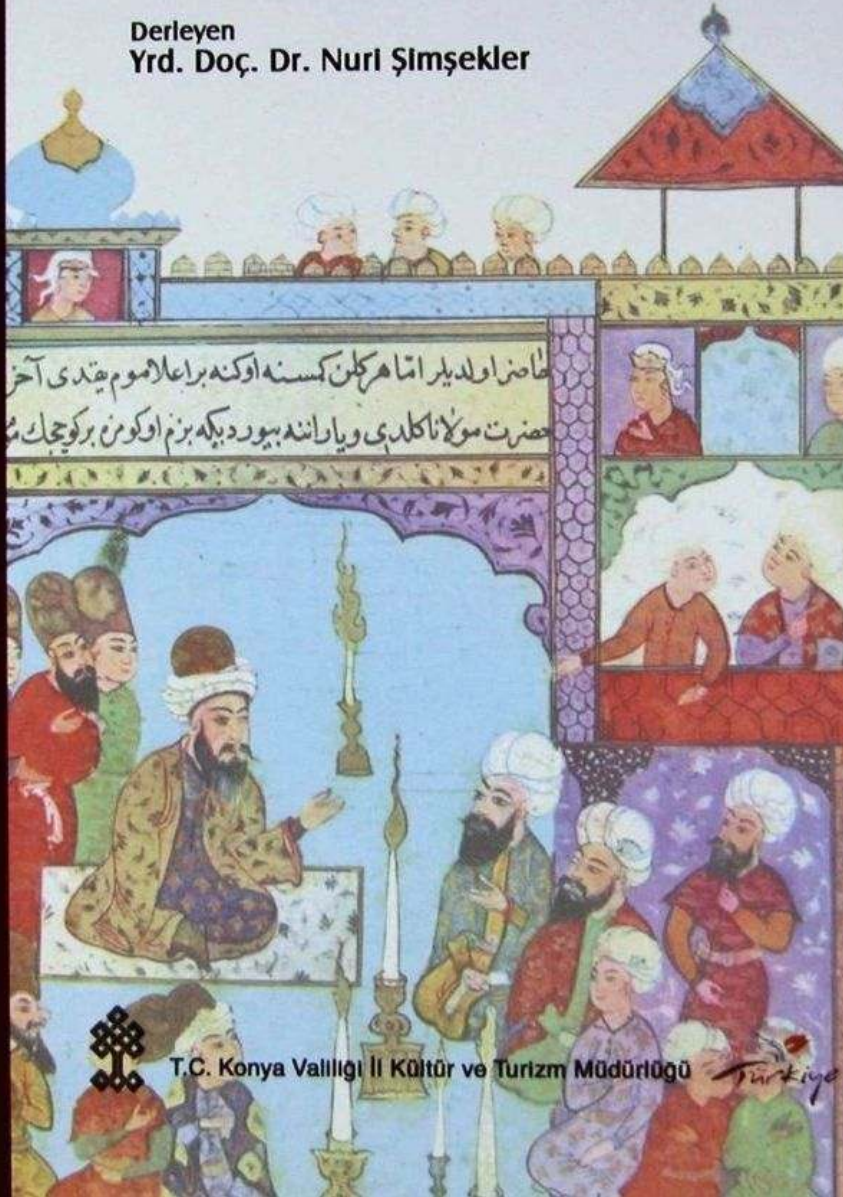

Mevlâna'nın Düşünce Dünyasından

Derleyen
Yrd. Doç. Dr. Nuri Şimşekler

حاضر اولدیر اما هر کلمه کسسه اوکنه بر اعلایوم یقیدی آخر
حضرت مولانا کلدی و یاراننده بیوردیکه بزم او کومن بر کوچک

T.C. Konya Valılığı İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü

Türkiye

MEVLÂNÂ'NIN
DÜŞÜNCE DÜNYASINDAN

Derleyen

Yrd. Doç. Dr. Nihal Yılmaz
İstanbul Kültür Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

İlk Baskı
İstanbul 2005
www.kontak.com.tr

2. Baskı
Aralık 2005

ISBN 975-553-513-5

Bu kitabın tüm hakları İstanbul Kültür Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne aittir. İzinsiz olarak çoğaltılması yasaktır.

T.C. Konya Valiliği
İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları
Yayın No: 65

Editör
Abdüssettar Yazar
(İl Kültür ve Turizm Müdürü)

Kitap Tasarımı
Ahmet Ele

Baskı
Damla Ofset
www.damlaoffset.com.tr

2. Baskı
Aralık / 2005

ISBN: 975-585-515-7

Bu kitap, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından
Başbakanlık Tanıtma Fonu'nun katkıları ile bastırılmıştır.

Bilgi için:

İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü
Mevlana Cad. No: 65 - Konya
Tel: 0 332 353 40 20

MEVLÂNA'NIN DÜŞÜNCE DÜNYASINDAN

Derleyen:
Yrd. Doç. Dr. Nuri Şimşekler

K O N Y A / 2 0 0 5

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ / 7
ÖNSÖZ / 9

I. BÖLÜM MEVLÂNA VE DİN

13

Mevlânâ Bir "Allah Kuludur" Resûlullah Çırağıdır
Prof. Dr. Hayreddin KARAMAN

23

Mevlânâ ve Kur'an / Doç. Dr. Derya ÖRS

37

Hız. Mevlâna'da Peygamber Sevgisi / Emk. Alb. Şefik CAN

49

Hız. Mevlâna Gözü İle Mesnevî'de Dinler / Prof. Dr. Mehmet AYDIN

57

Hız. Mevlânâ'nın Eserlerinde Vuslat / Dr. Celâleddin B. ÇELEBİ

II. BÖLÜM MEVLÂNA – ANADOLU – TÜRK EDEBİYATI

67

Anadolu'nun Türkleşmesinde Mevlânâ'nın Rolü
Prof. Dr. Âmil ÇELEBİOĞLU

93

Mevlâna'nın Türk ve Dünya Kültürü Bakımından Taşıdığı Mânâ
Prof. Dr. Mehmet KAPLAN

105

Anadolu'da Türk Edebiyatının Başlamasında ve Gelişmesinde Mevlâna'nın
Yeri ve Etkisi / Prof. Dr. Hasibe MAZIOĞLU

III. BÖLÜM MEVLÂNA'NIN DÜŞÜNCE DÜNYASINDAN ÖRNEKLER

119

Mevlânâ'nın Fikri Hayatı / Abdülbaki GÖLPINARLI

123

Mevlâna'nın Şahsiyeti ve Dünya Görüşü
Prof. Dr. Abdülkadir KARAHAN

133
Mevlâna'nın Dünyası / Prof.Dr. Ali Nihat TARLAN

141
Mevlâna'nın Şiir Dünyası / Feyzi HALICI

145
Mevlâna ve İrşâdı / Prof.Dr. Meliha ANBARCIOĞLU

149
Mevlânâ'dan Gönül ve Dünya Güzelliklerine
Prof.Dr. Adnan KARAİSMAİLOĞLU

159
Mevlânâ'nın Eserlerinde Öğreticilik ve Öğüt Anlayışı
Prof.Dr. Emine YENİTERZİ

169
Mevlânâ ve Taassub / Prof.Dr. Abdullah ÖZBEK

175
Mesnevî'de Adâlet ve Zulüm Kavramları / Prof.Dr. Ahmet SEVGİ

181
Hz. Mevlâna'da Evlilik, Aile ve Çocuk Eğitimi
Yard.Doç.Dr. Nuri ŞİMŞEKLER

197
Mevlânâ'da Tabiat Sevgisi / Prof.Dr. İsmet KAYAOĞLU

207
Hazret-i Mevlânâ'nın Semâ'ı
Yard.Doç.Dr. Ahmed Selâhaddin HİDAYETOĞLU

IV. B Ö L Ü M MEVLÂNA VE GÜNÜMÜZ İNSANI

225
Modern İnsanın Buhranlarına Hz. Mevlânâ'nın Mesajları
Doç.Dr. Abdullah ÖZTÜRK

233
Dünya Mevlâna'ya Her Zamankinden Daha Fazla Muhtaç
Yard.Doç.Dr. Yakup ŞAFAK

Ösunuş

Dün olduğu gibi günümüzde de fikirleriyle insanlara faydalı olan, ışık saçan Hz. Mevlâna Celâleddin-i Rumi sahip olmakla gurur duyduğumuz değerlerimizin başında gelmektedir. 750 yılı aşkın bir zaman geçmesine rağmen Hz. Mevlâna'nın gündemde olması, fikirlerinin geçerliliğini yitirmemesi şüphesiz onun düşünce sistemini şekillendiren İslâmiyet'in âhir zaman dini olmasından kaynaklanmaktadır.

Eserlerinde sadece dinî hayatla ilgili değil, hemen hemen akla gelebilecek her konuda bilgiler sunan, o farklı üslubuyla insandan meleklerle, savaştan barışa, san'attan bilime kadar bugün dahi yeni yeni dillendirilen fikirlerini ortaya koyan Mevlâna, herkesin kendinden bir şey bulabileceği bir düşünürümüzdür. Ama Mevlâna bununla birlikte en tanınmış eseri olan Mesnevî'sinin başında "Herkes kendi fikrine göre, kendi amacı doğrultusunda benimle dost oldu; fakat içimdeki sırları, gerçekleri araştıran olmadı." diyerek tam ve doğru olarak anlaşılamadığını da belirtmeden geçemez.

Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü olarak şehrimizin her köşesinde bulunan kültür ve turizm varlıklarını koruma ve tanıtmaya görevinin yanı sıra kentimizde yetişmesi ve türbesinin burada bulunması sebebiyle Hz. Mevlâna'ya özel bir önem vermekte ve onu tanıtmaya, tanıtmaya ve doğru anlatabilme konusuna ayrı bir özen göstermekteyiz. Bu amaç doğrultusunda konunun uzmanı bilim adamlarından ve kültürümüzle iç içe olan araştırmacılarımızdan faydalanmak suretiyle çeşitli eserler de hazırlatarak siz okuyucularımızın istifadesine sunmaktayız.

Elinizdeki mütevazı eser de bu amaç doğrultusunda hazırlanmış ve çeşitli dönemlerde kaleme alınmış olan Hz. Mevlâna'nın fikir dünyasını yansıtan makalelerden oluşmuştur.

Bu eseri siz değerli okuyuculara sunarken çalışmalarımıza her zaman destek olan Sayın Valimiz Ahmet KAYHAN'a, makaleleri derleyip eseri meydana getiren Yard.Doç.Dr. Nuri ŞİMŞEKLER'e, makalesi olan yazarlarımıza, sayfa tasarımını yapan Ahmet EFE'ye, Müdürlük personelimize ve emeği geçen herkese teşekkürü bir borç biliriz.

Abdüssettar YARAR
İl Kültür ve Turizm Müdürü

Günümüzden sekiz asır kadar önce yaşamış olmakla birlikte hâlâ üzerinde araştırmalar yapılan ve gün geçtikçe fikirleri daha da önem kazanan Mevlâna Celâleddin-i Rumi Türk-İslâm dünyasının yetiştirdiği düşünürlerin en başında gelmektedir. “Bir ayağı İslâmiyet’te sabit bir şekilde durduğu halde yetmiş iki milletle beraber” olduğunu söyleyen Mevlâna, Allah (c.c.) ve Hz. Muhammed (s.a. v)’e olan bağlılığını olgun bir Müslüman’ın olması gerektiği gibi dile getirmekle birlikte, diğer semavi dinler, peygamberleri ve samimi mensupları hakkında da övgüyle bahsetmektedir.

XIII. yüzyılda Müslim-gayrimüslim, Türk-Acem, Arap-Hintli ve Ermeni-Yahudi gibi kitleleri barındıran Anadolu’da yaşayan Mevlâna, buranın ve özellikle Konya’nın bir Türk-İslâm kenti olmasına da büyük katkılar sağlamış, bu insanların kardeşliği, birliği ve huzur içinde yaşamalarına fikirleriyle destek olmuştur. Ayrıca Müslüman kesim arasında yoğun olarak bulunan ve birbirleriyle mücadele halindeki Haricî, Rafizî, Bâtınî gibi tarikat mensuplarını da sohbetleriyle *Gerçek Vahdet*’e yönlendirmeye çalışmıştır. Konya’nın bu dönemde bölgenin en emin mekanı sıfatıyla *Dârü’l-huzûr* olarak adlandırılmasında da Mevlâna’nın bu birleştirici ve uzlaştırıcı düşünce sisteminin etkileri küçümsenemez. Ayrıca Mevlâna’nın eserlerinde aktardığı bilgilerle dönemi Anadolu’sunun kültürel, sosyal ve siyasî olaylarını da yansıtan bir tarihçi görevini üslendiğini söylemek de yerinde olur.

Mesnevî’si başta olmak üzere Divân-ı Kebir, Fîhi mâfîh ve diğer eserlerinde *insan* merkezli fikirleriyle dönemi insanlarına olduğu gibi tüm çağların insanlarına da *yaratılmanın gayesi doğrultusunda* yaşam sürmeyi öğütleyen Mevlâna, gerek Divan edebiyatımızda, gerek Tanzimat Dönemi edebiyatımızda ve gerekse Modern edebiyatımızda bir hayli yankı bulmuş; şair ve yazarlarımız ondan etkilenecek kaleme aldıkları eserlerinde bu temaları hep vurgulamışlar, etkilendiklerini açıkça belirtmişlerdir. Yine Mevlâna ve onun düşünce sistemiyle kurulan Mevlevilik Yolu da Semâ, mûsikî ve güzel sanatların diğer dallarında birçok sanatçı yetiştirerek ülkemize günümüzde de yankıları devam eden güzellikler ve değerler katmıştır.

Baş döndürücü bir hızla ilerleyen ve içinde yaşadığı dönem insanının bile takip edemediği gelişmelere sahne olan günümüzün maddesel dünyası,

insanlara birçok kolaylıklar sunarken yeni maddi imkânlar bulmak isteyen insanların ve devletlerin de mücadelesi ve savaşına da sebep olmaktadır. Bir taraftan küreselleşme terimiyle bir araya gelmeye çalışan toplumlar kol kola birlikte mücadele verirken, diğer taraftan bu sahnede rolü olmaması gereken milletleri de elbirliğiyle ayırt etmeye ve onları soyutlamaya çalışmaktadır. İşte bu dünya ortamında Mevlâna'nın fikirleri daha da anlamını bulmakta yüzyıllar önce söylediği; *"İnsanların savaşı çocukların kavgasına benzer; hepsi de boş ve anlamsızdır"* sözü yerli yerine oturmaktadır. Yine *"Berî gel, daha berî; bu yol vuruculuk nereye kadar böyle? Bu hır gür, bu savaş nereye kadar? Sen bensin, ben senim işte!"* beyitleri de insanları insan olduğu ve hepsinin Hz. Adem neslinden meydana geldiği için tek olarak görmekte ve onları barışa davet etmektedir.

Bu mücadele içerisinde ne yapması gerektiğini bilmeyen, yaptığıının gelecekte ne gibi sorunları doğuracağını kavrayamayan çağımız insanları, gittikçe ağırlaşan ve çözümü güçleşen bu sorunları çözme şansına, Mevlâna gibi insan ruhunun derinliklerini keşfeden, evrensel gerçekleri ve değerleri insan haklarına saygı duyarak inceleyen fikir ve gönül adamlarının önderliğinde sahip olabileceklerdir. Nitekim İngiliz şarkiyatçı Prof. Dr. Arthur J. Arberry de yıllarca yaptığı araştırmalar sonucunda şu tespitte bulunur: *"Mevlâna, yedi yüz yıl evvel dünyayı büyük bir kargaşalıktan kurtarmıştır. Günümüzde Avrupa'yı kurtaracak tek şey de onun eserleridir, fikirleridir. Bundan sonra hayatımı Mevlâna'nın eserlerini tetkik etmekle geçireceğim; çünkü onlarda çağımızın hastalıkları için ruhânî ilaç ve teselli bulmak mümkündür."*

Birçok kaynağın taranması suretiyle oluşturulan elinizdeki eser de, Mevlâna'nın yukarıda anılan fikirlerini kapsayan çeşitli zamanlarda yazılmış 22 makaleyi içermekte ve konunun uzmanları tarafından kaleme alınmış olmaları açısından önem arz etmektedir. Esere alınan makaleler konu bütünlüğü bakımından tertip edilmiş, hayli geniş olan Mevlâna'nın fikir dünyasını bir damla da olsa okuyuculara yansıtmayı amaçlamıştır.

Bu seçkinin meydana gelmesinde en büyük âmillerden olan makale sahiplerinden Hakk'a yürüyenleri rahmetle anıyor, hayatta olanlara ise sonsuz teşekkürlerimizi dile getirmek istiyoruz. Yine bu eserin hazırlanması teklifinde bulunan İl Kültür ve Turizm Müdürü Sayın Abdüsettar YARAR Bey'e ve hizmetlerinden dolayı Müdürlük personeline ve diğer emeği geçenlere teşekkürü bir borç biliriz.

Yrd.Doç.Dr. Nuri ŞİMŞEKLER
Selçuk Üniversitesi Öğretim Üyesi / Konya, 2004

I. BÖLÜM MEVLÂNA VE DİN

*"Canım bedenimde oldukça Kur'an'ın kuluyum,
Seçilmiş Muhammed'in yolunun tozuyum.
Kim bu sözlerimden başka bir şey naklederse,
Ondan da, o sözünden de şikayetçi olurum."*

(Hz. Mevlâna)

MEVLÂNÂ BİR “ALLAH KULUDUR” RESÛLULLAH ÇIRAĞIDIR*

Prof. Dr. Hayreddin KARAMAN

Mevlâna hakkında konuşanlar ve yazarlar arasında onu olduğundan farklı gösterenler, sözlerini çarpıtanlar, söylediklerini eksik aktaranlar, maksadını aşacak şekilde yorumlayanlar eksik değildir. Bunların bir kısmının maksadı, Mevlânâ gibi bir ulu kişinin, bir İslam büyüğünün, bir velînin arkasına sığınarak kendi bâtil inanç ve hayat tarzlarına meşruiyet kazandırmak, taraftar toplamak, çağın manevî ve ahlakî kusurlarına İslam’dan çare teklif edecek yerde, kendi paha biçilmez değerlerini inkar etmek ve onları sahte takılarla değiştirmektir. Onlara göre Mevlânâ, haşa Tanrıdır veya O’nun gibidir, O’nun bir parçasıdır, Peygamberden üstündür, on beş asırdan beri orta yol (sünnî) İslam’ını anlatan âlimler dini yanlış anlamışlar, kabukta kalmışlardır. Ne iman konuları bunların dediği gibidir, ne din, ne de ibadetler. Her şey insandadır, onun dışında bir şey yoktur. Genel olarak Müslümanların eda ettikleri ibadetler hiçbir değer taşımaz, haramlar haram değildir, mübahlar da sınırsız değildir.

Biz bu makalede Hz. Mevlânâ’nın üç eserinden (1. *Yedi Öğüt*: Mecâlis-i Seb’a, Gölpınarlı çevirisi, Konya, 1965; 2. *Fîhi Mâ Fîh*, MEB. baskısı, İst. 1954; 3. *Mesnevi*, MEB. baskısı) alıntılar yaparak onun bir Allah kulu, Peygamber çırağı, İslam velisi (sûfisi) ve sünnî Müslüman olduğunu ortaya koymaya çalışacağız.

1. Hz. Peygamber (s.a.) ve O’nun sünneti:

Hz. Mevlânâ her şeyden önce bir sûfidir, İslamî tasavvuf yolunu tutarak yetişmiş bir velidir, bu yoldan yürüyerek hem kendi çağında hem de eserleriyle günümüze kadar sayısız insanı irşad etmiş, onlara Allah’ı, Peygamber’i dini tanıtmış, sevdirmiş, insana *kendini bilmenin* yolunu açmıştır. Kendisinden sonra örgütlenmiş olsa bile onun yolu bir tarikattır. Bütün tarikatlar gibi onun tarikatının de baş halkası

Muhammed Mustafa (s.a.)'dır. Şu halde Hz. Mevlânâ'nın mürşidi, efendisi, üstadı, maşuku Muhammed Mustafa (s.a.)'dır. Mevlânâ'nın Hz. Peygamber hakkındaki düşünce, duygu ve inancını Mesnevi'yi esas alan bir tebliğimizde (2000 yılı. Kültür Bakanlığı faaliyetleri içinde) genişçe işleyip açıkladığımız için burada yalnızca *Fihî Mâ Fih*'ten bir iki nakil ile yetineceğiz:

"Tanrı Mustafa'yı önce kendisiyle meşgul edip sonra: 'Halkı davet et, düzelt, onlara öğüt ver!' diye buyurdu. Mustafa (s.a.): 'Ey benim Tanrım! Ben ne günah işledim ki beni huzurundan kovuyorsun. Halkı istemiyorum.' Diye ağlayıp sızladı. Ulu Tanrı: 'Ey Muhammed, sen hiç üzülme, seni halk ile uğraşmaya bırakmam, onlarla meşgul olurken de benimle olursun. Bu sırada halk ile meşgul olduğun için başının bir tel saçını bile eksiltmem, her ne iş yaparsan yine vuslat içinde olursun' buyurdu" (s. 100).

"Benim öyle bir halim olur ki oraya ne Muhammed, ne de Allah'a yakın bir melek sığar!" diyen birini tenkit ederken şöyle diyor:

"Senin bu halin onun bereketinin tesirinden değil mi? Çünkü ilk önce bütün bağışları, ihsanları onun üzerine döktüler, o zaman ondan başkalarına dağıldı... (Tahiyât'ta zikredildiği üzere) Allah ona 'Sana selam olsun ve Tanrı'nın rahmeti, bereketi, senin üzerine olsun!' buyurunca Peygamber 'Bize ve salih kullara olsun' dedi... Her şey, önce Muhammed'e gelmeden bize erişmez." (s. 329-330).

Bu sözler Mevlânâ'ya göre Hz. Peygamber'i anlamak için ölçüt olarak kullanılacak açıklık ve kesinlikte sözlerdir.

Mevlânâ, *Mecâlis-i Seb'a* isimli kitabının birinci meclisinde Hz. Peygamber'in (s.a.); "Ümmetim bozulup yolumdan ayrıldığında durumunu bozmayıp yolumda yürütenlere Allah yüz şehit sevabı verir." mealindeki hadisini naklettikten sonra bunu, bir damla suyun bir ırmak içinde, bir de çölü aşarak denize ulaşması örneği ile açıklıyor. Bu örnekte, bozuk sosyokültürel çevrede sünnet üzere yaşamaya çalışan fert, çölü aşarak denize kavuşma çabası veren bir damla suya benzetiliyor. Bu su nasıl imkansız başarıp denize kavuştuğunda ebedileşiyor ve vuslatın mutluluğunu hak ediyorsa, olumsuz şartlarda Hz. Peygamber'in

yolundan yürüyenler de işte böyle "yüz şehidin ecrini alacak ölçüde" bir zoru başarmış oluyorlar.

Bu benzetmede sünnetin önemi vurgulanmakta ve sünnet üzere yaşamaya teşvik edilmektedir.

Mesnevi'den:

"Peygamberin izini izliyorsan yola düş, halkın bütün kınamalarını hava say. Yol aşan, menzil alan yol erleri ne vakit köpeklerin havlamalarına kulak astılar!" (III, 353)

2. Sahabe, ehl-i sünnet ve ötekiler:

Hz. Mevlana'nın babası Hz. Ebû-Bekir'in soyundan gelmektedir. (*Sipehsâlâr*, s. 15).

Kendisi başta dört halife olmak üzere Hz. Peygamber'in eshâbına büyük bir sevgi ve saygı beslemekte, onları örnek olarak takdim etmektedir. *Ebû Bekir* Mesnevi'de 10, *Divan-ı Kebir*'de 8; *Ömer*, Mesnevi'de 18, *Divan*'da 20; *Osman* Mesnevi'de 4, *Divan*'da 8; *Ali* Mesnevi'de 41, *Divan*'da 23 defa zikredilmişlerdir. (Şefik Can, *Mevlânâ*, 1997, s. 328).

"Ebûbekir tevfiğe mazhar oldu da öyle bir padişahın (Peygamberin) musahibi (arkadaşı) oldu, öyle bir padişahı candan tasdik etti. Ömer o maşuka aşık oldu da gönül gibi hakkı, batılı ayırt etti. Osman o apaçık görüşün ta kendisi oldu da feyizli bir nura nail olup Zinnureyn oldu. Mürteza (Hz. Ali) onun yüzünden inciler saçtı da can vadisinde Tanrı arslanı kesildi. (Mesnevi, II, 70)

"Ashabım yıldızlar gibidir; onlardan hangisine uysanız hidayete erişirsiniz" mealindeki hadisi zikrettikten sonra şöyle diyor: "İşte bir kimse yıldızla bakarak yolunu bulur... Sadece yıldızla bakmak suretiyle yolunu yanlış yollardan ayırıyor ve menziline erişiyor" (*Fihî Mâ Fih*, 196)

Mesnevi'de aynı konuda şunları söylüyor:

"Peygamber; 'Sahabem, yıldızlar gibi yola gidenlere ışık, şeytanlara taştır' buyurdu."

Mezhepler hakkında:

"Duygu gözünün mezhebi İtizaldır (mutezile mezhebidir), akıl gözü ise vuslata kavuşmuştur, Sünnidir. İtizale uyan duyguya kapılmıştır, fakat sapıklıktan kendini sünni gösterir." (II, 5)

"Sünneti ve topluluğu (ehl-i sünnet ve cemaatı) bırakan kişi, yırtıcı hayvanlarla dopdolu olan böyle bir yerde kendi kanını dökmez de ne yapar? Sünnet yoldur, topluluk da yoldaşa benzer. Yolsuz, yoldaşsız oldun mu bu daracık yerde helak oldun gitti." (VI, 42).

Bu apaçık ve kesin ifadeler Hz. Mevlânâ'nın, bir *sünnî Müslüman* olduğunu, Hz. Peygamber'in ashabına büyük bir sevgi ve saygı ile bağlı bulunduğunu, onları gökteki yıldızlar gibi yolun rehberleri bildiğini ortaya koymaktadır.

3. Kur'an ve Vahiy:

Mevlânâ'nın Kur'an'a bakışını yansıtan meşhur rubaisi (Ş. Can neşri, 1311. rubâî, manzum olarak çevirdim) dillerde dolaşmaktadır.

"Yaşadığım sürece Kur'an'ın çırağıyım

Seçilmiş Muhammed'in yolunun toprağıyım

Buna uymayan bir söz benden nakledilirse

Rahatsızım bu sözden, ben bu sözden uzağım."

Mesnevi'de yer alan, Kur'an'la ilgili birçok sözünden birkaç örnek:

"Tanrı Kur'an'ına kaçır, sığınırsan peygamberlerin ruhlarına karışırın... Fakat okur da dediğini tutmazsan farzet ki peygamberleri, velileri görmüşsün (inanmadıktan, onlara uymadıktan sonra ne fayda!). Kur'an'ın hükümlerine uyar, kıssalarından hisse alırsan can kuşuna ten kafesin dar gelir." (I, 126)

"Eğer akıllılar onun bağladığı düğümü çözebilseydi Tanrı peygamberleri gönderir miydi" (IV,256).

"Padişahların paraları değişir durur, fakat Ahmed'in parası kıyamete dek sürer gider... Hadi bunu mucize sayma. Peki bir de güneş gibi

apaydın olan ve adına Ümmü'l-kitap denen yüz dilli Kur'an'a bak. Kimsenin ondan bir harfi çılmaya, yahut sözüne bir söz katmaya ne haddi var, ne kudreti" (IV,231).

"Vahiyden olmayan söz heva ve hevestendir. Toprakdan yaratılanlar gibi havaya zerre zerre dağılır, biter. Eğer bu söz sana yanlış görünürse 'vennecmi' sûresinin başından birkaç sure okuyuver. Oku da Muhammed'in heva ve hevesinden konuşmadığını, onun her sözünün ancak vahiy olduğunu anla... Araştırmadan, doğru bir ictihadda bulunmadan heva ve hevesine uyarak bid'ata kapılanı yel, Âd (kavmi) gibi kapar öldürür." (VI, 374).

4. Din ve şariat:

"(Öfkenin ve cehennemnin) ateşini din nurundan başka bir şey söndüremez... Cehennem mümine 'Nurun ateşimizi söndürdü' der..." (III, 284).

"Sen din yoluna girmeyi, o yolda çalışmayı kurarsın ama şeytan içinden seslenir: 'A sapık, o yola girme, eziyetlere düşer, yoksul olur, kalırsın. Dostlarından ayrı düşer, hor hakir bir hale gelir, pişman olursun.'... Sen de o mel'un şeytanın (etkisinde kalır) 'Hele yarın, hele öbür gün din yoluna girer yürürüm, daha vakit var' dersin..." (III,354).

"Heva ve hevesten gelen ibâhilik sapıklıktır, azgınlıktır, fakat Tanrı'dan gelen ibâhilik yüceliktir." (VI, 165); yani bir şeyi, kişi nefesine uyarak, canı öyle istediği için mubah (serbest, helal) sayarsa bu azgınlıktır, sapıklıktır, Allah helal kılsa buna uymak makbuldür.

"Şariat şerri defetmek için bir rey kullanır, şeytanı delil şişesi içine hapseder... Şariat, iki zıttı hoşnut eden bir teraziye benzer..." (V, 99)

5. İbadet ve günah:

"Ondan dolayı herkesin yaptığı kötülüğün zararını göreceği gün, hasetçiler mutlaka kurt şeklinde haşredileceklerdir. Hırsıla dolu, aşağılık ve haram yiyici kişi o hesap günü domuz şeklinde, zina edenler avret yerleri kokarak, şarap içenler ağızları kokarak dirilirler... Vücudunda hangi huy galipse o uyun suretine göre haşredilmen gerekir." (II, 108)

"Peygamberlerden hangisi günaha, ayıba dair bir şey söylediyse taş gibi katı gönde, kapkara cana, Tanrı'ya fermanına önem vermemeye, yarınki ahiret gününü düşünüp rahatça keyfine bakmaya... dair söyledi... 'Ne başımı kağımaya vaktim var, ne din kaynağına dönüp ibadet etmeye, ailemin rızasını kazanmaktan başka bir şey yapamıyorum, dizimle turnağımla çalışıp helalinden kazanıyorum' diyorsun. Ey sapıklara karışan, ne helali! Senin karından başka helal göremiyorum." (II, 234)

"Madem ki insanın yaratılmasındaki maksat Tanrı'ya ibadet etmesidir, şu halde ibadetten baş çeken ibadete yanaşmayan kimsenin ibadet yeri cehennemdir." (III, 243).

"Namaz, oruç ve cihad da imana tanıktır... Tanrı'dan çekinmemden yahut cömertliğimden bir gevherim var ki, bu zekatla oruç ikisine de şahittir. Oruç der ki; bu helalden çekindi, bil ki artık harama ulaşmasına imkan yok. Zekat der ki; kendi malını bile veriyor, artık kendisiyle aynı dinde, aynı yolda olandan nasıl çalar. Fakat bu işleri riya ve tervirle yaparsa o iki tanık Tanrı'nın adalet mahkemesine kabul edilmez." (V, 17).

"Mal sadakayla katiyen azalmaz... Altın zekat vermekle coşar, fazlalaşır. İnsanı kötülükten, fenalıktan kurtaran namazdır. Zekat vermen keseni korur, namazın da seni kurtlardan kurtarır, çobanlık eder sana." (VI, 283).

"Bu halk Tanrı için paralar verir, yüzlerce hayrın temelini atar, mescitler yaparlar. Uzun bir yol olan hacca, sarhoş aşuklar gibi giderler, seve seve canlarıyla, mallarıyla oynarlar. Hiç o evde kimse yok derler mi? Ev sahibi, ev içinde gizlenen cana benzer. Tanrı nuruyla ışıklanan sevgilinin konağını dolu görür... Kimi dilerse Kabe'de ara da hemen önünde beliriversin... Hakikatte onlara şu 'lebbeyk' demeyi nasip ediş, her lahzada tek Tanrı'dan gelen bir sestir (VI, 72).

6. Yanlış anlayanlar:

Yukarıda sırladığımız nakiller doğrudan Hz. Mevlâna'ya aittir, o bu ifadeleriyle ortayol İslâm'ına bağlı, Hz. Peygamber'i ve Kur'an'ı rehber edinmiş, hayatını kâmil manada (dışı ve içi, sureti ve hakikati,

şekli ve manası ile birlikte) ibadetle geçiren bir Müslüman, bir alim, bir Allah aşığı, bir sûfi olduğunu ortaya koymaktadır. Buna rağmen onu yanlış anlayanlar, sözlerini kastını açacak şekilde yorumlayanlar ve kendisini 'bir başka İslâm'ın peygamberi" gibi gösterenler olmuştur. Bize göre insanları bu sonuca götüren sebeplerden üçü önemlidir:

1. Sünnî İslâm'a bağlı olmayan, başka bir inanç taşıyan, farklı bir düşünceye sahip olan ve buna uygun bir hayat tarzı sürdüren kimselerin, inanç, düşünce ve davranışlarına meşruiyet kazandırmak için Hz. Mevlâna'yı kullanmaları.

2. Onun sözlerin bütünlük içinde değerlendirecek yerde - bütününden ve bağlamından koparak- parça parça alıp değerlendirmeleri.

3. Tasavvuf yoluna girerek kemale (has kulluğa) doğru yol alanların, yol boyunca geçirdikleri halleri ve bu geçici haller içinde (aşk sarhoşluğu sebebiyle) söyledikleri sözleri yanlış değerlendirmeleri, o yolun yolcuları ve o hallerin sahipleri olmadıkları halde kendilerine uygulamaya kalkışmaları.

Bir örnek olarak namazı ele alabiliriz. Fihî Mâ Fih'i tercüme eden M. Ülker Tarıkâhya, kitabın başına koyduğu tanıtım yazısında Mevlâna'nın namaz anlayışını şöyle açıklıyor: "Ona göre namaz bu suretten ibaret değildir. Bu namazın başı tekbir, sonu selamdır. Başı ve sonu olan her şey kalıptır. Onun ruhu eşsiz ve sonsuzdur. İstiğrak kendinden geçiştir ve bu, kılınan namazdan daha iyidir. Kalp huzuru olmadan kılınan namaz namaz olmaz. Namaz içtedir ve ruhun namazıdır. Şeklen kılınan namaz geçicidir. O sadece namaz kılmakla kendini Müslüman sananlara, muhtaç oldukları dersi de bu suretle vermiş oluyor." (XX)

Bu açıklamayı okuyan birçok insan, bilinen şekliyle kılınan namazın hiç de önemli ve gerekli olmadığı sonucuna varabilir. Mevlâna'nın yukarıda naklettiğimiz "genel olarak ibadet, özel olarak namaz hakkındaki" sözlerine ek olarak Fihî Mâ Fih'teki şu sözlerine bakalım ve Tarıkâhya'nın ulaştığı sonuçla, kendi tercümesindeki bu sözlerin örtüşüp örtüşmediğini görelim:

"Hadiste 'Kalp huzuru olmadan kılınan namaz namaz olmaz' buyurulduğu gibi, namaz da içtendir. Fakat sen onu mutlaka şekillere sokarsın. Görünüşte rükû ve secde ile ona (namaza) bir suret vermek lazımdır, bunları yaptığın zaman, ondan nasibini alır, muradına erersin. 'Onlar namazlarına devam ederler' ayetindeki (Me'âric, 70/23) namaz ruhun namazıdır, sureten, şeklen kılınan namaz geçicidir, devamlı olmaz. Çünkü ruh deniz âlemidir, sonsuzdur; cisim ise deniz kıyısı ve karadır, sınırlı ve ölçülüdür. İşte bu yüzden devamlı namaz ancak ruhun olabilir, ruhun da rükû ve sücudu (eğilmesi, yere kapanması) vardır, fakat bunları açıkça şekillerle göstermek lazımdır. Çünkü mânanın suretle bağlılığı vardır. İkisi bir olmadıkça fayda vermezler. Bu suret mananın fer'idir; 'suret uyruk, gönül padişahı' dediğin zaman bu isimler izafidir, mademki 'Bu onun fer'idir' diyorsun, eğer fer'i olmazsa ona nasıl asıl adı verilebilir. O halde, o, bu fer'in aslıdır ve eğer olmasaydı onun da adı olmazdı... (s. 213-214)

Mevlâna'nın burada "Çünkü mananın surete bağlılığı vardır, ikisi bir olmadıkça fayda vermez" diyerek, *kök* anlamındaki *asıl* ile *dal* anlamındaki *fer'i* örneğinden hareketle bunların biri olmadığından diğerinin de olamayacağını söyleyerek Müslümanların bilinen şekilde kıldıkları namazın gerekli olduğunu, devamlı olan ruhun namazına ancak bu yoldan gidileceğini ortaya koyduğu açıktır ve bu sözlerin başka türlü anlaşılması mümkün değildir.

Hac örneği de böyledir. Hz. Mevlâna haccın özünü, manasını, amacını anlatmak için çeşitli örnekler vermiştir. Bunlardan biri şöyledir (Mesnevi, II, 172 vd.):

"Meşhur sûfi Bâyezid hacca giderken yol üzerinde ulunan bir mürşidi ziyaret etmiş mürşid de kendisine şunları söylemiştir: 'Etrafımda yedi kere tavaf et, bu tavafı hac tavafından daha makbul bil. O dirhemleri de (yol parasını da) bana ver, bil ki hac etti, muradın hasıl oldu. Umre ettin ebedi ömre nail oldun.. Kâbe her ne kadar onun lütuf ve ihsan evidir, ama benim vücudum da O'nun sır evi. Tanrı Kabe'yi kurdu ama, kurdu kuralı ona gitmedi, halbuki bu eve, benim vücuduma o ebedi diri olan Tanrı'dan başka kimse gelmedi. Beni gördün ya bil ki Tanrı'yı gördün...' "

Bu sözleri okuyan, fakat tasavvuf yolcularının hallerini (özellikle vahdet-i vücud hal ve anlayışını), eğitimde tabi tutuldukları tecrübeleri, haccın dini mahiyetini ve çeşitlerini bilmeyen bir kimse yanlış ve tehlikeli anlayışlara, inanışlara ve uygulamalara sapabilir. İşi bilenlere göre ise ortada şaşırarak, *bilmen İslâm'a aykırı hiçbir şey yoktur*. Bâyezid henüz eğitim sürecinde iken nafile hac ve umre yapmak üzere yola çıkmıştır, onun eğitimi için, yoksullara yardım ve mürşidine hizmet etmesini nafile hac ve umreden daha faydalı bulan mürşid, bunu tavsiye etmiştir. Aynı tavsiyeyi Şah Nakşibend'in menakıbında da görüyoruz; o da kendisi ile hacca gitmek isteyen birine -bu nafile ibadet onun riyasını arttırmaktan ve benliğini beslemekten başka bir işe yaramayacağını gördüğü için gidip işkembeci çırağı olarak bir kâmilin yanında bir süre kalmasını tavsiye etmiştir. Mevlâna'nın Kabe ile kâmil insanın kalbi arasında yaptığı mukayese ise vahdet-i vücud hal ve anlayışı ile ilgilidir. Bu anlayışa göre Allah'tan başka bir varlık yoktur; mürşid O'nun -Kabe'ye olandan daha- kâmil bir tecellisidir, yokluk aynasında yansımından ibarettir, Allah'ın mümin gönüllerde bulunduğu dair rivayetler de vardır. Mevlâna'nın hac hakkındaki düşüncesi, yukarıda açıklanan "namaz hakkındaki düşüncesinden" farklı değildir; hac ibadeti yapılacaktır, ama şekli yanında özü ve manası da gerçekleştirilecektir. Aynı konuda *Fihî Mâ Fih*'te (s. 243-245) yer alan şu sözler daha açıktır:

"Ayetteki (Bakara, 2/125) "beyt"ten (evden) maksat Kâbe'dir ki, her kim oraya sığınursa afetlerden korunur ve orada avlanmak haramdır, bir kimseye eziyet etmek doğru değildir. Ulu Tanrı onu seçmiştir; doğru ve güzel (yani bu Kâbe anlayışı da doğrudur ve güzeldir). Ancak bu Kur'an'ın dış manasıdır. Muhakkikler (hakikate, öze, içe bakanlar) der ki, Beyt insanın içidir. Yani (ayetin manası) 'Ey Tanrım içimi nefsin meşgaleleri, vesveselerinden boşalt, bozuk ve yanlış heves ve düşüncelerden temizle ki, onda hiçbir korku kalmasın...' Kâbe'den maksat velilerin ve nebilerin gönülleridir ve burası Tanrı'nın vahyinin yeridir. Kabe onun fer'idir. Eğer gönül olmazsa Kâbe ne işe yarar? Veliler ve nebiler tamamen kendi muratlarını terk etmişler ve Tanrının muradına o şekilde uymuşlardır ki, O'nun buyurduğu her şeyi yapar ve O'nun inayeti olmayan kimselerden isterse anneleri ve babaları

olsun nefret ederler ve o kimse artık gözlerine düşman gibi görünür.”

Sonuç

Hz. Mevlâna bir İslâmî bilgilenme ve eğitim yolu olan tasavvuf okulunda yetişmiş, başında Hz. Peygamber'in bulunduğu müridlerden -doğrudan veya dolaylı olarak- yararlanmış, orta yol (sünnî) İslam anlayışını benimsemiş, buna göre yaşamış bir Müslüman, bir Allah kulu, bir peygamber çırağı, bir sâfidir. Onu doğru anlamak ve yorumlamak için bütün İslâm düşünce sistemini kavramış olmak ve doğrudan onun eserlerinden yola çıkmak şarttır. Âyinesi saf olamayanlar başka kaynaklardan beslenerek şartlananlar, peşin hüküm ve kanâatlerden yola çıkanların onu doğru anlayıp anlatmaları mümkün değildir. Her şeyi bildikleri halde sapmış olanlar ve saptırma niyeti taşıyanlara karşı da uyanık olmak ayrı bir zarurettir.

MEVLÂNÂ VE KUR'AN*

Doç.Dr. Derya ÖRS

Giriş

7./13. yüzyılın siyasî ve toplumsal çalkantılarla dolu dünyasının karanlık ufuklarında Anadolu'dan bir güneş gibi doğarak, engin sevgisi ve düşünceleriyle tüm insanlığı kuşatan, kucaklayan, çağlar üstü eserleri ve örnek hayatıyla yedi yüz yıldan fazla bir zamandır insanlığa ışık saçmaya devam eden Mevlânâ hakkında bugüne kadar çok şeyler söylenmiş, çok şeyler yazılmıştır.¹ Yaşadığı dönemde geniş kitleleri etkisi altına alan, ölümünden sonra da oğlu ve torunu tarafından öğretileri sistemleştirilmek suretiyle “Mevlevilik” adıyla bir tarikat kurularak düşünceleri ve inançları yaşatılmaya çalışılan, eserleri başta Osmanlı coğrafyası olmak üzere, İran, Hindistan ve Pakistan'da büyük şöhrete sahip olan, son zamanlarda Batılılar tarafından da büyüklüğü ve değeri her geçen gün daha çok fark edilen, 21. yüzyılın kitlesel iletişim dünyasında tamamen evrensel bir kimlik kazanan Mevlânâ'yı ve onun düşünce sistemini anlamak ve anlatmak uğruna hemen her yüzyılda büyük uğraşlar verilmiş, eserleri dünyanın çeşitli dillerine çevrilmiş, sayısız şerhler yapılmış, Mevlânâ'nın deyişiyle “herkes kendi zannınca ona yar olmaya” çalışmış ancak “içindeki sırları aramaya” pek yanaşan olmamıştır.

Mevlânâ'yı düşüncesine ve inancına şekil veren İslâm'ın iki ana kaynağından yani Kur'an ve sünnetten soyutlayarak anlamak ya da anlatmak mümkün değildir. Gerçek Mevlânâ, ölümünden sonra yazılan ve pek çoğu hayal ürünü uydurma rivayetlerden ibaret olan “menâkıp” kitaplarının karanlıklarında değil, kendi eserlerinin ve sözlerinin ışığında aranmalıdır.² Çünkü düşünceleri dikkatli ve sistematik bir bütünlük içinde incelendiğinde, bütün eserlerinin Kur'an ayetlerinden ve peygamberin hadislerinden hareketle İslâm'ın esası olan tevhit inancını dile getirmek üzere yazıldığı görülecektir.

* Nüsha, Yıl: 2, Sayı: 7, Güz 2002, s. 45-55.

Mevlânâ, daha çocukluğundan başlayan uzun soluklu bir eğitimin ardından, kendi zamanında geçerli olan bütün İslâmî, insanî ve edebî bilimleri öğrenmiş ve bunları hakkıyla kavramıştır. Zaten altmış altı bin beyte varan şiirlerinde ve mensur eserlerinde görülen derin bilgi birikimi ve yoğunluk, onun ne denli olağanüstü bir dehaya sahip olduğunu açıkça gösterir.

Mevlânâ, Şems-i Tebrizi ile karşılaşır ruhunda ilâhî aşk fırtınaları kopmazdan önce, bulunduğu her şehirde ve mekanda geniş halk kitlelerine vaaz eden bir vaiz, fetva veren bir müftü, fikhî meseleleri halleden bir fakih, *Kur'an*'ı en geniş ayrıntısıyla tefsir eden bir müfessir, kelâm ilminin bütün ana konularına vâkıf bir kelâmcı olarak karşımıza çıkar. Mevlânâ'nın İslâmî bilimlerle yoğrulmuş bu âlim kişiliğinin göz ardı edilerek sadece mistik hâl ve heyecan sahibi bir şair sıfatıyla ele alınması, ya da yaşadığı dönemde aslâ var olmayan bugüne ait bir takım anlayışlarla ele alınıp değerlendirilmesi onun anlaşılması yolunda büyük bir engel teşkil eder. Çünkü şiir, onun için sahip olduğu bilgileri insanlara ulaştırmak, onlarla paylaşmak ve onları doğru yola çağırarak için gerekli bir araçtan başka bir şey değildir.

Bu açıklamalardan hareketle, bu makalede, hayatını *Kur'an* ile yaşayan, bütün eserlerinde Tanrı'nın buyruklarını insanlara tefsir etmeye, onların anlayabileceği seviyeye çekmeye çalışan Mevlânâ'nın *Kur'an*'dan ne anladığını, *Kur'an* hakkında ne düşündüğünü öncelikle kendi eserlerinden yola çıkarak ana hatlarıyla incelemeye çalışacağız.

Mevlânâ'nın *Kur'an* Anlayışı

Hiç kuşkusuz Mevlânâ, *Kur'an* ve sünnet konusundaki derin veengin bilgisinin temellerini "Sultanu'l-Ulema" lakabıyla tanınan babası Bahâeddin Veled'den almış, ardından yine babasının müritlerinden olan büyük hocası Seyyid Burhâneddin Muhakkık-i Tirmizî'den dokuz yıl boyunca zâhirî ve bâtınî ilimler öğrenmiştir. Onun kendisine örnek aldığı Attâr'ın çeşitli eserleri, Senâî'nin Hadîkatu'l-Hakîka'sı ve Şems-i Tebrizî'nin Makâlât'ı da aslında *Kur'an*î ve tevhidî esaslar çerçevesinde ancak mistik bir neşeyle yazmışlardır. Mevlânâ'nın ortaya çıkışının altyapısını hazırlayan bu eserler, özleri itibarıyla çeşitli *Kur'an* âyetlerini ve peygamberin sözlerini esas alarak İslâm inancını açıklayan,

tefsir eden kitaplardır. Muhakkık-i Tirmizî'nin Ma'ârifinde Bahâeddin Veled'den naklettiği şu sözler bu konuda iyi bir örnek teşkil eder:

"Bütün *Kur'an*'ı eledim, aktardım; her âyetin, her kıssanın anlamının özeti olarak şunu buldum: Ey kul, benden başkasından kesil, başkasından bulacağın, elde edeceğin, her şeyi, halka mîmnet etmeksizin benden bulursun. Ama benden bulacağın, elde edeceğin hiçbir şeyi hiç kimseden bulamazsın, hiçbir kimseden elde edemezsin. Ey bana yapışan, sarılan, daha fazla yapış, daha fazla sarıl bana. Namaz Allah'la buluşmaktır; zekat Allah'la buluşmaktır, oruç Allah'la buluşmak. Bu çeşit buluşup kavuşmalar, her buluşup kavuşmadan daha tatlıdır. Hani sevgilinin yanında oturursun, bunun bir lezzeti vardır. Başını kucağına korsun, bunda da bir lezzet vardır. Fakat Tanrı'ya kavuşmanın lezzeti hepsinden üstün. İster *Kur'an*'ın evvelinden oku, ister ahirinden; anlamı bu: Ey benden ayrılmış olan, bana kavuş. Diriden ayrılmış olan ölüdür. Değil mi ki canı, canan vermiştir; sana gönlüne huzur veren bir gönül lütfetmiştir. Ruhuna bir ruh ihsan etmiştir. Peki onu unutup boş şeylerden vefa umarak ömrünü yele vermekten utanmaz mısın sen?"³

Mevlânâ hiç kuşkusuz yoğun bir İslâmî eğitim aldığı gençlik dönemlerinde, o zamana dek kaleme alınmış olan pek çok tefsiri okumuş ve her halde *Kur'an*'ın metni ile birlikte bu tefsirlerden bir kısmını iyice ezberlemiş ve sindirmiştir. Eflâkî'nin bir hikâye münasebetiyle bildirdiğine göre, Fahreddin-i Dîvdest adlı bir edip, Mevlânâ'ya Abdurrahman es-Sulemî'nin *el-Hakâ'ik fi't-Tefsîr* adlı ünlü işârî ve tasavvufî tefsirini istinsah etmiş, o da buna karşılık adı geçene feracesini vermiştir.⁴ Bu, anekdottan Mevlânâ'nın bu tür tefsirleri okumaya düşkün olduğu, özellikle Sulemî'nin tefsirine özel bir önem verdiği anlaşılmaktadır.

Mevlânâ da tıpkı babası ve hocaları gibi, başta *Mesnevî*'si olmak üzere, *Fîhi Mâfîh*, *Mecâlis-i Seb'a* ve *Mektûbât*'ta, hatta insanlık tarihinin en büyük aşk ve sevgi kaynaklarından birisi olan *Divan*'ında, *Kur'an*î kavramları, *Kur'an*'da geçen hemen bütün peygamber kıssalarını,⁵ *Kur'an* ahlâkını, insanı bu dünyada ve öte dünyada saadete ulaştıran yolları, İslâm'ın ve imanın şartlarını ve gereklerini, Tanrı'nın sıfatlarını, isimlerini, bunların âlemdeki tecellilerini, inanç

ve iman esaslarını uzun uzun anlatarak tefsir eder. Bunun için âyetlerden, hadislerden, kendinden önceki din büyüklerinin sözlerinden, Attâr'ın ve Senâî'nin şiirlerinden, hatta yaygın halk hikâyelerinden yararlanır. Mevlânâ'nın eserlerinde kullandığı âyetlerin ve hadislerin sayısı başlı başına bir kitaba konu teşkil edebilecek kadar çoktur. Bizim buradaki maksadımız bu âyetlerin nasıl, nerede ve ne şekilde kullanıldığını göstermek değil, Mevlânâ'nın Kur'an'a nasıl baktığını ve ondan ne anladığını tespit etmektir.⁶ Onun bütün bu anlatılardan tek maksadı, kısaca ilâhî kelâmı insanlara bir başka pencereden göstermek, anlaşılır kılmak, sevdirmek ve yaşatmaktır. Mevlânâ, Kur'an'ın üslûbundan, anlatım tarzından, çeşitli olaylar ve olgular konusundaki sosyolojik ve psikolojik yönteminden son derece etkilenmiş, bu yüzden Mesnevi'de gerek mensur eserlerinde Kur'an'da izlenen üsluba uygun bir yol tutmuştur.

Mevlânâ, Mesnevi'nin birinci cildinin Dibace'sinde, "kitabının bir ilham eseri olduğundan, yakın sırlarından bahsettiğinden, Kur'an'ı iyiden iyiye açtığından yani keşşâfu'l-Kur'an olduğundan söz eder. Bu Dibace'de yer alan ifadelerin bir çoğunun Kur'an âyetleriyle örneklenmiş olması yüzünden kendisini eleştirenler olmuş, sözlerinin "vahiy" olduğunu iddia ettiği gibi suçlamalarla karşı karşıya kalmıştır. Ancak "Mesnevimiz, birlik (vahdet) dükkanıdır. Onda bir (vahid)'den başka ne görürsen, o puttur"⁷ diyen Mevlânâ'nın hiç kuşkusuz böyle bir iddiası yoktur. Gölpınarlı bu konuya şöyle açıklık getirir:

"Mevlânâ, hiçbir vakit ve hiçbir surette Mesnevi'yi Kur'an olarak sunmayı aklına bile getirmez. O, vahdetin aşırı ve taşkın cezbisiyle kainatı, geçmişleri ve gelecekleri kendisinde gören, kendisini yaratılışa mihver ve gaye sayan bir sufi değildir. Onun her sözü şeriat kantarıyla tartıldıktan sonra hakikat potasına konmuştur. Mevlânâ'nın övgüleri, Mesnevi'nin Kur'an-ı Mecid'in, hadis-i şeriflerin mealini, tefsirini, şerhini ihtiva eden bir ilham eseri olduğunu bildirmek içindir, yoksa onu, hâşâ, bir vahiy olarak telakki etmemiştir, etmez de. Şemseddin, Mevlânâ ve Mevlânâ'ya gerçekten uyanlar, ne bazıları gibi nübüvveti kisbî bilmişlerdir; ne Hatm-i Vilâyet makamından bahsetmişlerdir, ne o makama sahip oldukları iddiasında bulunmuşlardır, ne ittihadı inanmışlardır, ne hulûle."⁸

Pek çok kere Mesnevi'sini amaç itibarıyla Kur'an'a benzetmiş, onunla pek çok insanın doğru yolu bulduğunu, ancak nicelerinin sapıttığını ifade etmiştir. Gerçekten de Mesnevi, baştan sona Kur'an ve sünnet ile yoğrulmuş ve adeta manzum bir Kur'an tefsirine dönüşmüştür. Mevlânâ beyitlerinde sürekli olarak âyetlerden lafzî ve manevî iktibaslar yapar, bazen telmih yoluyla âyetlere işaret eder, bazen âyetleri hatırlatacak karinelerle onları Farsça'ya çevirerek beyitler içinde eritir. Bütün bu hususlar göz önünde tutulduğunda Mevlânâ'yı Kur'an'dan ve Kur'anî ilimlerden soyutlayarak anlamamanın yada anlatmanın imkansızlığı, hatta abesliği ortaya çıkar. Mevlânâ da meşhur bir rubaisinde Kur'an ve sünnet ile arasındaki bağı şöyle dile getirir:

"Canım bedenimde oldukça Kur'an'ın kölesiyim. Tanrı'nın seçkin peygamberi Muhammed'in yolunun toprağıym. Kim benden bundan başka bir söz naklederse, o sözden de bezmişim ben onu söyleyenden de."⁹

Mevlânâ, bu sözleriyle bir İslâm âlimi olarak peygamberlerin mirasının gerçek vârisi olduğunu, Tanrı, evren ve insan arasındaki ilişkiyi anlamak için Kur'an ve sünnet anahtarından yararlanmak gerektiğini söylemekte, bu ikisinin ilkelerine uymayan hususlarda kendisine yapılacak yakıştırmalardan ve bühtanlardan uzak olduğunu bildirmektedir.

Aynı duyarlılık hocası ve şeyhi Muhakkık-i Tirmizî'nin şu sözlerinde de görülür: "Allah'ın salâvâtı ona olsun, Muhammed'in ayağının toprağıym ben. O da benim canımın sevgilisidir; bana vermiştir kendini."¹⁰ Aslında, Bahâeddin Veled'den başlayarak, Muhakkık-i Tirmizî, Mevlânâ, Şems-i Tebrizi ve Sultan Veled'e dek uzanan çizgide ortaya konan ve çeşitli meclislerde yapılan konuşmaların (takrirât) bir araya gelmesinden oluşan ve "Maârif" veya "Makâlât" gibi adlarla anılan bütün eserlerde, üslup farklılıkları olmakla birlikte, ortak bir inanç ve düşünce dile getirilir. Bütün bu eserler, zâhirî anlamlarına da sadık kalmak suretiyle Kur'an'ı kendi tevhidî bütünlüğü içinde ancak tasavvufî bir coşku ve hâl ile tefsir ve tevil ederler. Bununla birlikte gerek Mevlânâ gerek hocaları, Kur'an'ın, insanın kişisel hevâ ve heveslere dayanarak tevil ve tefsir edilmesine şiddetle karşı çıkmışlardır: Muhakkık-i Tirmizî bu konuda şöyle der:

"Tutarlar da Kur'an'ı tefsire koyulurlar. Söyledikleri sözler, hep kendi zanlarına, kıyaslarına, meşreplerine yakıştırmalarına göredir. Bunlara uygun laf ederler, sonra da ona tefsir adını takarlar. Oysa ki yaratılmışın zannı, şüphesi, yaratanın dileğine, muradına asla uymaz. İşte "Kur'an'ı kendi reyile tefsir eden kâfir olur" sözünün manası budur... Dünyada itibar edilecek söz ya Kur'an'dır ya hadis, Ama bazı kişiler, Kur'an'ın anlamında yanılmışlar, ona da tefsir adını, aptallıklarından vermişler, gene aptallıklarından anlamı uzattıkça uzatmışlar. Yaratıp geliştirenin sözünü, yaratıp geliştirenden duy."¹¹

Mevlânâ da Kur'an'ın olur olmaz yere tevîl edilmesine karşı çıkar. Ona göre Kur'an'ın söylediğini anlamaya çalışmak, Kur'an'ı Kur'an ile tefsir etmek gerekir, heva ve heveslerin sözlerini Kur'an'a söyletmek değil. Kendisi de Mesnevî'de bazı âyetleri tevîl etmiş, ancak âyetlerin bâtınındaki anlamları ele alırken zâhirî anlamlarını ve hükümlerini hiçbir zaman tamamen devre dışı bırakmamış; bütünüyle sembolik ve üstü kapalı tefsir ve tevillerden kaçınmıştır.

"Sen el değmemiş sözünü tevîl etmişsin, Kur'an'ı değil kendini tevîl et.

Kendi hevâna uyup Kur'an'ı tevîl ediyorsun da yüce anlam senin yüzünden alçalıp eğiliyor."¹²

Kur'an'ı diledikleri gibi tevîl edenlerin durumunu, eşek idrarı birikintisi üzerindeki saman çöpünün üzerine binerek kendisini gemi kaptanı zanneden sineğin haline benzetir ve onun tevîlinin ne denli asılsız ve değersiz olduğunu söyler:

"Aslı olmayan tevîl sahibi de sineğe benzer; onun vehmi eşek sidîğidir, düşüncesi de saman çöpi.

Sinek kendi düşüncesine saplanıp tevile kalkışmasa, bundan vazgeçse baht o sineğin devlet kuşu haline getirir."¹³

Divandaki bir şiirinde de Kur'an'ı kendi bilgisi, hâli ve anlayışı ölçüsünde tevîl edip sonra da bunu başkalarına dayatmaya çalışanları hedef alarak şöyle der:

"Kendi bilgin ve halinle Kur'an'ı tevîl ediyorsun; ondan sonra da Kur'an'ı halkın başına örs gibi vuruyorsun."¹⁴

Mevlânâ, Kur'an'ı "peçesini açmakla yüzünü hemencecik gösterivermeyen bir geline benzetir."¹⁵ Kur'an gelininin yüzünü açması, o peçenin ardındaki güzelliği göstermesi için heva ve heveslerden kurtulmak ve ona yürekten bir samimiyetle yaklaşmak gerekir. Mevlânâ'nın büyük saygı duyduğu ve Mesnevî'de her zaman "Hakim" adıyla andığı manevî üstatlarından büyük mutasavvıf şair Senâyî de tevhit konulu bir kasidesinde buna benzer bir ifade kullanır:

"Kur'an gelini, yüzündeki örtüyü ancak anlam başkentini kavgadan dövüşten temizlenmiş olduğunda çıkarır.

Kur'an'dan bir nakaştan başka nasibin yoksa şaşılmaz buna, çünkü Körlerin gözü, güneşin yalımlarından, hararetinden başka bir şey elde edemez."¹⁶

Kur'an anlaşılması ve yaşanması gereken bir kitaptır Mevlânâ'ya göre. Çünkü Tanrı tarafından insanlığa indirilmesinden maksat budur. Bu maksada yönelik olmayan çabalar boşunadır. Onu, buyruklarını yerine getirmeden, anlamadan, kendisiyle hemhâl olmadan papağan gibi habire tekrarlayanın ya da okumanın çok da bir faydası yoktur. İnsan, en güzel örnekler olan peygamberlerin canlarına ulaşmak, onlar arasına karılmak için Kur'an'a sığınmalıdır:

"Eyyahlar olsun o diriye ki ölüyle düşüp kalktı da öldü, dirilik kaçtı gitti ondan.

Sen de Tanrı Kur'an'ına kaçarsan, peygamberlerin canlarına ulaşır, onlarla karılırsın.

Kur'an peygamberlerin halleridir, onlar tertemiz ululuk denizinin balıklarıdır.

Kur'an'ı okur fakat dediğini tutmazsan, tut ki peygamberleri erenleri görmüşsün ne çıkar?

Fakat Kur'an'daki hikayeleri okur, buyruklarını tutarsan can kuşun kafeste daralır.

Kafesteki kuş, zindandaki mahpusa benzer; kurtulmayı istemeyişi bilgisizliktendir.

Kafeslerinden kurtulan canlar peygamberlerdir, halka kılavuzluğa layıktır onlar.

Onların sesleri dışarıdan gelir, dinden duyulur; sana da kurtuluş yolu budur, bu der, o ses."¹⁷

Divan'da da Kur'an'ı vafedenlerin, onu okuyup anlamlarını kavrayarak kendilerinden geçmedikleri, hâlâ akli başında kalabildikleri için Kur'an ehli olmadıklarını, sadece bir okuyucudan ibaret olduklarını söyler:

"O Kur'an'ı vafedip duran değil mi ya kendi hâlinedir, değil mi ya akli başındadır; Kur'an ehli değildir o, olsa olsa bir okuyucudur."¹⁸

Yine Fîhi Mâfih'te bir Kur'an okuyucusundan bahisle "Evet, Kur'an'ın suretini doğru okuyor, fakat manasından haberi yok. Esasen onun gerçek manası kendisine anlatılmış olsa, kabul etmez ve yine körü körüne okur" diyerek Kur'an'ı hiç anlamadan okuyanları ve yalnızca bununla yetinenleri eleştirir.¹⁹

Akl için kullanılabilecek yegâne ölçü, yegâne meheng Kur'an'dır, peygamberlerin halleri ve sünnetleridir.

"Meheng olmadıkça vehimle akıl belirmez, tez ikisini de meheng taşıma götür.

Bu meheng Kur'an'dır, peygamberlerin halleridir."²⁰

Kur'an baştan sona hikmettir, hikmetse müminin yitik malı. O halde, her mümin yitiğinin nerede olduğunu bilmeli ve onu oradan almalıdır.

"Kur'an'ın hikmeti madem ki müminin kaybolmuş malıdır, herkes elbette kaybolmuş malını bilir."²¹

Mevlânâ, Kur'an ile haşır neşir olanın canının onun ta kendisi kesileceğini, varlığının büsbütün Kur'an'a dönüşeceğini, samanla arpa yiyenin ise ancak kurban olacağını veciz bir şekilde dile getirir:

"Samanla arpa yiyen kurban olur; Tanrı ışığını yiyense Kur'an kesilir."²²

"Tanrı'nın bazı kulları vardır ki Hakk'a Kur'an vasıtasıyla ulaşırlar. Bazı daha has olan kulları da vardır ki onlar Tanrı'dan gelir ve Kur'an'ı burada bulup Tanrı'nın göndermiş olduğunu bilirler."²³

Kur'an, öyle bir kitaptır ki onun içinde her seviyede, her anlayışta insanı doyuracak kadar bilgi vardır. Ne aradığını bilen orada her şeyi bulabilir. Kur'an'ın hem zâhiri hem de bâtını, yani her görüneninin ardında bir görünmeyeni, her bilineninin ardında bir bilinmeyeni vardır. Kur'an sıradan seçkin herkese yetecek büyüklükte ve genişlikte bir sofradır, fakat herkes o sofradan ancak kendi kabiliyeti ölçüsünde, kendi yiyebileceği kadar rızıklanabilir.

"Hani Kur'an gibi anlamı yedi kattır; ileri gelenleri de doyuracak yemek vardır onda geri kalanları da."²⁴

"Kur'an harfleri bil ki görünür, fakat bu görünen harflerin onlardan çıkan mananın altında pek kahredici pek güçlü bir de iç manası vardır.

Onun altında bir iç mana daha, ondan sonra bir üçüncü iç mana var ki orada bütün akıllar yiter gider.

Kur'an'ın dördüncü iç manasını, eşi, örneği olmayan Tanrı'dan başka kimse görmedi, bilmedi.

Ey oğul, sen, Kur'an'ın görünen, bilinen dış yüzüne bakma; şeytan da Âdem'i ancak toprak görür.

Kur'an'ın dış yüzü (zâhir) bir insana benzer, şekli kılığı görünür de canı gizlidir."²⁵

Yine Fîhi Mâfih'te "Kur'an'dan herkesin zâhirî bir tat alıp sütüyle gıdalanabileceğini, ancak sadece kâmil insanlar için onun manasında ayrı bir zevk olduğunu ve onların Kur'an'ı bir başka türlü anladıklarını"²⁶ dile getirir.

Bazı kıt akıllı, anlayışsız insanların Kur'an'ı anlamadıkları gibi Mesnevi'yi de anlamadıklarını, orada sözden başka bir şey göremeyip anlama ulaşamadıklarını söyler. Tanrı'nın kitabının da zamanında kâfirler tarafından böyle kınandığını belirterek kendi anlayışındaki kusur yüzünden Mesnevi'yi kınayanlara, taş atanlara cevap verir ve

onları bu eserin bir benzerini meydana getirmeye çağırarak adeta meydan okur:

"Eğri kişi Kur'an'dan sözden başka bir şey görmez; sapıkların bu 3 de şaşılmaz.

Körlerin gözü, güneşin yalımlarından, hararetinden başka bir şey elde edemez.²⁷

Maskaranın biri ansızın eşek ahırından başını çıkardı da kımarcasına dedi ki:

Bu söz, yani Mesnevi, aşağılık bir söz; peygamberin hikayesi mi, onun izinden gitmeyi mi anlatıyor?

Erenlerin koşturdukları yandan, yüce sırlardan bahis yok.

Tann'nın kitabına da söylendi bu sözler; kâfirler onu da böyle kınadılar.

Dediler ki: Geçmişlerin hikayeleri, eskimiş masallar; bunda öyle derin bahisler, gerçeğe ait sözler yok.

Meydanda olan şeyler, herkes anlar, herkes bilir bunları; nerede bir bahis ki akıl, kendisini kaybetsin?

Tanrı, sana kolay görünüyorsa, dedi, bu kolaylıkta bir sure söyle.

...

A kınayan köpek sen havlayıp duruyorsun, Kur'an'ı kınamakla hükümden kurtuluyorsun sanki.

O arslan değildir ki ondan canını kurtarabilesin; yahut da onun kahır pençesinden imanını halas edesin.

Kur'an kıyamete dek seslenir, a kendilerini bilgisizliğe feda eden toplum der:

Beni masal sandınız, kınayış tohumunu kafirlik tohumunu ektiniz durdunuz.

Ama gördünüz ya, kınadığınız durup durmada; sizse yok oldunuz, masala döndünüz.

Ben Tanrı kelâmıyım, Tanrı'nın zatıyla durmadayım; canım canına gıdayım; tertemiz apaydın bir yakutum ben."²⁸

Mesnevi'nin sadece sözlerine ve görünüşüne aldananlar onun anlamından uzak kalanlar, tıpkı Kur'an'ın bazı insanları saptırdığı gibi Mesnevi yüzünden yoldan azalar. Mesnevi'yi şeklen anlamaya çalışanlar, anlamını ve içeriğini kavrayamayanlar, onu sadece kınamaya çalışırlar.

"Sözü de şu beden gibi bil; anlamı, içindedir, can gibi hani.

Ten gözü, boyuna teni görür; can gözüyse zehirle dolu olan canı görür.

Demek ki Mesnevi'nin sözlerindeki görünüş yüzünden, görünüze bakan yolunu azıtır; anlamı göreneyse o sözler, doğru yolu gösterir.

Kur'an'da da Tanrı, bu Kur'an buyurmuştur, gönül yüzünden kimine doğru yolu gösterir, kimini doğru yoldan azdırır."²⁹

Kur'an'ı ancak Kur'an ile anlamak ve yorumlamak mümkündür; nitekim Mesnevi'yi de Mesnevi ile:

"Kur'an'ın anlamını ancak Kur'an'dan sor, heva ve hevesine uymayı ateşe vurup yakmış kişiden öğren.

O kişi Kur'an'ın karşısında kurban olmuştur, alçalmıştır, onun canı, Kur'an'ın ta kendisi kesilmiştir.

Güle tamamıyla kendisini feda etmiş yağı, ister gülyâğı diye kokla, ister gül diye."³⁰

Kur'an'a ve onun evrensel değerlerine bağlılığını her fırsatta dile getiren Mevlânâ, içeriği yine tamamen Kur'an'ın emir ve yasaklarına uygun beyanla insanlara şöyle vasiyet etmiştir:

"Ben size, gizlice ve açıkça Tanrı'dan korkmayı, az yemeyi, az uyumayı, az söylemeyi, günahlardan çekinmeyi, oruca, namaza devam etmeyi, daima şehvetten kaçınmayı, halkın eziyetine ve cefasına dayanmayı, ayak takımıyla ve akalsızlarla düşüp kalkmaktan uzak bulunmayı, kerim olan salih kimselerle beraber olmayı vasiyet ederim. Çünkü insanların en hayırlısı, insanlara faydası dokunandır. Sözün hayırlısı da az ve öz olandır. Hamd yalnız Tanrı'ya mahsustur. Tanrı'yı birleyen kimseye selam olsun."³¹

Sonuç

Mevlânâ'nın öğretisi, söylenildiği yada iddia edildiği gibi, İslâm dininin yerine getirilmesi zorunlu olan zâhîrî ve kesin hükümlerini görmezden gelen dinler üstü bir yol değil, bütün dinleri kaynak itibarıyla İslâm sayan, bütün insanlığı Tanrı'nın yaratıkları ve kulları olarak kabul eden, ancak Tanrı tarafından son din olduğu ilân edilmiş olan İslâm'ın tevhidî anlayışı içinde, Kur'an ile bütünleşmiş bir halde, Hakk'a kulluk ve halka hizmet potasında eriten geniş ve kucaklayıcı bir yaklaşımdan ibarettir. İnsanlığın düşünce ve eylem tarihi içinde benzeri az görülen bu eşsiz ârifin, İslâm'ın iki ana kaynağıyla, yani Kur'an ve sünnetle dolu düşünce testisinden taşanları anlamak için, bu iki kaynağa müracaat kaçınılmazdır. Aksi halde onun eserlerini hakkıyla anlamak yada ondan yararlanmak kuru bir iddiadan başka bir şey olmayacaktır. Çünkü, Mevlânâ'nın din, dil, ırk, renk farkı gözetmeden tüm insanlığı hakikate çağırان, Tanrı'nın sonsuz merhamet pınarlarından kana kana su içmeye davet eden evrensel mesajı ve sevgi dolu yaklaşımı, aslında bizzat İslâm dininin ve Kur'an'ın tüm insanlığı gerçekleştirmeye davet ettiği yaklaşımdır. İşte bu yüzden Mevlânâ, 26.000 beyti aşan Mesnevisi'nde aslında Kur'an'dan başka bir şey konuşmamıştır.

Sonuç olarak denilebilir ki artık bütün insanlığın ortak ve evrensel değeri haline gelmiş olan bu büyük düşünürü, Kur'an'dan ve sünnetten soyutlayarak, Kur'an ve sünnet dairesi dışında göstererek anlamak ve anlatmak, onu 20. yüzyılın toplumsal ve siyasal şartları gereği ortaya çıkmış bir takım ideolojilerle etiketlemek ve evrensel mesajını renkli folklorik ve sembolik göstergelere indirgemek ona ve düşüncelerine yapılabilecek en büyük haksızlık olacaktır.

DİPNOTLAR

- 1- Hayatı hakkında özellikle şu eserle bakılabilir: Bediüzzamân-i Furûzânfer, Mevlânâ Celâleddin, çev. Feridun Nafiz Uzluk, İstanbul 1986; Abdülhuseyn-i Zerrinkûb, Pille Pille tâ Mulâkât-i Hodâ, 5. bs., Tahran 1369/1990.
- 2- Özellikle Mevlânâ ve hayatı hakkında ayrıntılı bilgi veren Eflâkî gibi yazarların kaleme aldıkları ilk menâkîp kitaplarında, Mevlânâ ve çevresi hakkında son derece ihtiyatla kullanılması ve anlaşılması gereken bilgiler vardır. Sevenlerinin onu olduğundan farklı gösterme gayreti, zaman

zaman büyük yanlış anlamalara yol açmıştır. Bu tür eserlerde Mevlânâ'nın kendi sözleri, yaşam biçimi ve dünya görüşüyle bağdaşmayan pek çok uydurma rivayet vardır. Bu bakımdan Mevlânâ'nı anlamak için doğru yolu onu kendi eserlerinden okumak ve anlamaktan geçer.

- 3- Seyyid Burhâneddin Muhakkık-i Tirmizî, Ma'ârif, çev. Abdülbaki Gölpinarlı, Ankara 1973, s. 94.
- 4- Ahmed Eflâkî, Âriflerin Menkubeleri, çev. Tahsin Yancı, İstanbul 1973, II, 69.
- 5- Mevlânâ'nın eserlerinde peygamber kıssalarına dair yapılmış müstakil bir çalışma için bkz. Taktî-yi Pörnâmdâriyân, Düstûn-i Peygamberân der Kulîyyât-i Şems, Tahran 1364/1985.
- 6- Mevlânâ'nın eserlerinde âyet ve hadis kullanımının edebî ve teknik özellikleri hakkında bkz. Ali Asgar-i Halebî, Te'sîr-i Kur'an ve Hadis der Edebiyyât-i Fârsî, Tahran 1371/1992, s. 157-177.
- 7- Mesnevî, çev. Abdülbaki Gölpinarlı, 2. bs., İstanbul 1985, VI, 229.
- 8- Mesnevî, I, 18-19.
- 9- Kulîyyât-i Dîvân-i Şems, nşr. Bediüzzamân-i Furûzânfer, Neğr-i Rebî', Tahran 1374/1995, Rubai:1331, s. 1387.
- 10- Muhakkık-i Tirmizî, a.g.e., s. 56.
- 11- Aynı eser, s. 75.
- 12- Mesnevî, I, 251.
- 13- Aynı eser, I, 252.
- 14- Kulîyyât-i Dîvân-i Şems, Gazel: 1870, s. 705.
- 15- Fîhi Mâfîh, çev. Meliha Ülker Anbarcıoğlu, 5. bs., İstanbul 1990, s. 349.
- 16- Dîvân-i Hakîm Senâ'î-yi Gaznevî, nşr. Pervîz-i Bâbâyî, Tahran 1375/1996, s. 59.
- 17- Mesnevî, I, 320.
- 18- Kulîyyât-i Dîvân-i Şems, Gazel: 1976, s. 744.
- 19- Fîhi Mâfîh, s. 128.
- 20- Mesnevî, IV, 321-322.
- 21- Mesnevî, II, 416. b. 2914.
- 22- Mesnevî, V, 390.
- 23- Fîhi Mâfîh, s. 178.
- 24- Mesnevî, III, 222, b. 1898.
- 25- Mesnevî, III, 488-489, b. 4245-4249.
- 26- Fîhi Mâfîh, s. 253-254.
- 27- Bu beyit Senâ'î'ye aittir. Bkz. Dîvân-i Hakîm Senâ'î-yi Gaznevî, s. 59.
- 28- Mesnevî, III, 487-488, 492-493.
- 29- Mesnevî, VI, 113-114.
- 30- Mesnevî, V, 478.
- 31- Ahmed Eflâkî, a.g.e., II, 55.

HZ. MEVLÂNA'DA PEYGAMBER SEVGİSİ*

Emk. Alb. Şefik CAN

Bu konu insanın tuhafına gidebilir. Yalnız Mevlâna değil bütün veliler ve bütün Müminler elbette alemlere rahmet olarak gönderilen Peygamber Efendimizi severler. Hatta sadece kendi Peygamberimizi değil bütün peygamberleri severler, onlara saygı gösterirler. Nitekim vaktiyle Viyana Muhasarasında Müslüman olan papaz Hz. İsa'ya küfrettiği için öldürüldü. Bizler Kur'ân-ı Kerim'de beyan buyurulduğu üzere bazılarını üstün görmekle beraber, vazifeleri bakımından bütün peygamberleri birbirlerinden farklı görmeyiz. Görmeyiz ama, elbette kendi Peygamberimizi daha çok severiz. Hatta yalnız biz değil, çeşitli milletlerin yetiştirdiği hakikati seven bilginler, medeniyet ve uygarlık tarihinde iz bırakan büyük insanları sayarken Hz. Muhammed'i ihmal etmezler. Senelerce evvel İstanbul Üniversitesinde "Kölelik ve Köleliğin Tarihi" konusu üzerinde konferans vermek için davet edilen Cambridge Üniversitesi profesörlerinden biri aynen şöyle söylemişti: "Bütün dünyada kölelik resmen kaldırılınca kadar (1815'te Viyana Bildirisi ile) hiçbir filozof, hiçbir mütefekkir, hatta hiçbir peygamber Hz. Muhammed kadar kölelerin de insan olduğunu, onların da hür insanlar gibi yaşama hakkı bulunduğunu söylememiştir. Aristo'nun, Eflatun'un eserlerinde köleleri insan sayma fikri yoktur. Onların hür insanlara hizmet etmeleri için iri kemikli yaratıldıklarından bahsedilir." Peygamber Efendimiz: "Kölelerinize de kendi yediklerinizden yediriniz. Onlar da insandır" buyurmuştur. Hz. Ömer'in deveye kölesiyle nöbetleşe binmesi bu konuya güzel bir örnektir. Köle azad etmek en büyük sevap sayılmıştır. Bugün bütün dünyada insan hakları en başta gelen bir problem sayılmaktadır. 15 asır önce Peygamber Efendimiz bu mesele ile meşgul olmuştur.

Bu yüzdendir ki Müslüman olmadıkları halde hakkı, hakikati seven İngiliz mütefekkiri Carlyle, Alman şairi Goethe gibi büyük insanlar Hz. Muhammed'e gönül vermişlerdir İnsan olarak Hz. Muhammed'e

* IX. Millî Mevlâna Kongresi, Tebliğler, S. Ü. Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yay., Konya, 1997, s. 51-62

karşı duydukları hayranlığı eserlerinde belirtmişlerdir. *Michael H. Hart*'ın yazdığı ve *Sabah* gazetesinin bir iki sene önce yayınladığı "En Etkin 100" adlı kitapta insanlık tarihinin en etkili kişisi olarak en başta, I numarada Hz. İsa'ya yahut Karl Marx'a değil Hz. Muhammed'e yer vermiştir.

Başka milletlerin en büyük insan olarak hayran oldukları Hz. Muhammed'i bizler, O'nun getirdiği dine bağlı olduğumuz için daha çok severiz. Bu yüzdendir ki, asırlardan beri gelen İslâm şairlerinin Peygamber Efendimiz hakkında yazdıkları na'tler ciltler doldurur. Peygamber sevgisine dair Buhârî-i Şerifteki bir hadiste "Her ümmet kendi peygamberini daha çok sever." diye buyurulmaktadır.

Şu halde Hz. Mevlâna'da peygamber sevgisi ne demek?

H. Mevlâna, yalnız büyük bir veli değil aynı zamanda eşsiz bir şairdir. Herhangi bir konu üzerinde şiir söylerken, Hz. Peygamberi hatırladığı zaman, söylediği beyitler arasında -benzetmede hata olmasın- "bir koyun sürüsü içinde koçlar gibi" fark edilir. Beyitler arasında Peygamber sözü geçince Mevlâna'nın söylediği beyitler çok heyecanlıdır, çok sıcaktır. Hz. Mevlâna'nın dudaklarından dökülen o beyitler Hz. Muhammed'in nuru ile nurlanır da, göz kamaştırır, insanı mest eder. Mesela, *Divan-ı Kebir*'in I. cildinin 463 numaralı gazelinde Mevlâna ilâhî aşkı terennüm ederken bir fırsatını buluyor ve Peygamber Efendimizi hatırlıyor. Bu şiirin baş tarafından birkaç beytinin tercümesini arz edeyim:

"Her an sağdan, soldan ilâhî aşkın sesi geliyor. Bu sesin etkisi ile biz, göklere doğru yükseliyoruz. Kimde bizi seyretmek isteği ve kabiliyeti var?

Zaten biz bu dünyaya gelmeden önce gökyüzünde idik, meleklerin dostu idik. Bizim esas yurdumuz orasıdır. Sonunda yine oraya gideriz.

Aslında biz, gökten de yüceyiz, meleklerden de üstünüz. Bizim konak yerimiz O'nun yanı olunca, neden biz gökleri de melekleri de gerilerde bırakmayalım?

Tertemiz inci, ilâhî cevher nerede? Kirli toprak dünyası nerede?

Şerefınızı düşünmeden, bu alçak aleme geldiniz, kondunuz. Haydi eşyanızı toplayın, yükünüzü bağlayın. Bu yer bizim yerimiz değildir, buradan göçelim.

Genç baht, bizim dostumuz, can bağışlamak işimiz, meşguliyetimiz. Bizim aşk kervanımızın başında da cihanın varlığı ile övüldüğü Hz. Mustafa var.

Mustafa Aleyhisselam öyle büyük bir varlıktır ki, ay O'nun mübarek yüzünü görmeye dayanmadı, bölündü ve O'nun niyazkâr bir kölesi iken bu talihe kavuştu.

Bahar mevsiminde esen şu rüzgarın hoş kokusu, O'nun mübarek saçlarının bölümünden geliyor. Hayalin bu parıltısı, bu şa'sası da kuşluk vaktindeki güneşin parıltısını andıran O'nun güzelliğindedir."

Yirmi beyitten ibaret olan bu şiirinde Hz. Mevlâna Peygamberimizi hatırlamış ve O'nun sevgisi ile yukarıda arz ettiğim beyitleri söylemiştir. Şiirler söylerken Hz. Peygamber Efendimizi bazen *Ahmed* (a.s.), bazen *Muhammed* (S.A.V.), bazen de *Mustafa* ism-i şerifi ile yâd eder. *Divan-ı Kebir*'in çeşitli kafiyelerinde 137 gazelinde Peygamber Efendimiz hakkında çok güzel beyitler söylemiştir. Bilindiği gibi her velinin kendine göre bir özelliği vardır. Mevlâna hep sevgi, Hak sevgisi üzerinde durmuş, insanı da Hakk'ın tecellisine en çok mazhar olan üstün bir varlık olarak gördüğü için sevmiştir ve sevgisinin üstünlüğünden ötürü insanın hatalarına da müsamaha gözü ile bakmıştır. Peygamber Efendimize gelince, "*Habibullah*" Allah'ın sevgilisi olan, kamil insanların da kamil insanı sayılan aziz Peygamberimizi Hz. Mevlâna'nın nasıl sevdiğini bu yönden de görmek gerek. Mevlâna'nın "*Ben yaşadığım müddetçe, Kur'an'ın kuluyum, kölesiyim. Ben Hz. Muhammed'in ayağını bastığı yerin toprağıym.*" diye Peygamber sevgisini belirten rubaileri de mevcuttur.

Dikkat buyurulursa bahsettiğim beyitler, diğer şairler gibi sadece Peygamberimizi düşünerek yazdığı na'tlar değildir. *Divan-ı Kebir*'deki binlerce gazeli arasında yeri gelince Peygamber Efendimizi hatırladığı, sevgisini, saygısını açığa vurduğu beyitlerdir. Mevlâna'nın da diğer divan şairleri gibi yalnız Peygamberimize karşı duyduğu sevgiyi belirten

birkaç na'tı da vardır. Diğer şairler na'tları dışında yazdıkları gazellerde Peygamberimizi hatırlamazlarken Mevlâna bu usulden ayrılmış, başka konular hakkında beyitler söylerken Peygamber Efendimizi sık sık hatırlamıştır. Bunlardan da birkaç örnek arz etmek istiyorum. *Divan-ı Kebir*'in II. cildinin 901 numaralı gazelinde:

“Gönül ile aşk, Ahmed (a.) ile Hz. Ebû Bekir gibi mağara dostu olmuşlardır. İki mağara dostunun adları iki, canları bir olursa bundan ne çıkar.”

Divan-ı Kebir'in III. cildinin 1137 numaralı gazelinde:

“Hz. Muhammed'in nuru milyonlarca parçaya ayrıldı da, uçtan uca iki dünyayı kapladı.

Peygamber Efendimiz o nurun (parıltısındaki) şimşek gibi çakınca küfür perdeleri yırtılır da binlerce kişi, binlerce rahip zünharlarını koparıverirler.”

“Küfür karalar giyindi çünkü Hz. Muhammed'in nuru geldi. Ölümsüzlük davulunu çaldılar, ebedi saltanat devri geldi.

Yeryüzü yemyeşil oldu. Gökyüzü hasedinden yenini yakasını yırttı. Ay ikiye bölündü ve dünyaya ruh geldi, canlandı.

Dün gece gökyüzündeki sayısız yıldızlardan müthiş bir gürültü duyuldu. Çünkü yıldızı kutlulardan kutlusu eşsiz bir yıldız yeryüzüne inmişti.” (Cild II; No: 882)

Divan-ı Kebir'de bu beyitleri söyleyen Mevlâna, *Mesnevî*'de de bu konu üzerinde çok durur. IV. cilt *Mesnevî*'nin 3844-3846 beyitleri şöyledir:

“Hz. Muhammed'in sureti bir duvarın yüzüne vursa, duvarın gönlünden gönül kanı damlar.

O'nun mübarek sureti duvara öyle kutlu gelir ki, duvar bile hemen iki yüzlülükten kurtulur.

Temiz ve pak kişilerin bir yüzlü oluşlarına karşı, duvarın iki yüzlü oluşu onun için ayıptır.”

Mesnevî'nin VI. cildinde 167. beyitle başlayan beyitlerde aynen şöyle buyurur:

“Hz. Muhammed, bu dünyada da şefaattçidir, o dünyada da... Bu dünya din dünyasıdır. O dünya ise cennetler dünyasıdır.

Bu dünyada onlara yol gösterir. O dünyada ise ay gibi olan yüzünü gösterir.

O'nun gizli ve aşikar adetleri: ‘Ya Rabbi, ümmetime doğru yolu göster, onlar gerçekten de bilmiyorlar.’ diye dua etmektir.

O'nun mübarek nefesi ile iki kapı da açılmıştır. İki dünyada da duası kabul edilmiştir.

O'na benzer birisi ne gelmiştir, ne de gelecektir.

O mübarek ruhuna, kutlu gelişine, evladının zamanına da yüz binlerce salât ü selam olsun.”

Aynı cildin 816. beyti ise şöyledir:

“Hz. Peygamber Efendimizin sözlerinin hepsi de hakikat denizinin incileridir, çünkü O'nun mübarek gönlü, hakikat denizi ile birleşmiştir.”

Mesnevî'nin III. cildinde 3110 numaralı beyitle başlayan bölümde Peygamber Efendimize ait bir iki mucizeyi Hz. Mevlâna'nın nasıl coşkunlukla anlattığını görelim:

“Malik oğlu Enes'ten rivayet edilmiştir. Bir kimse ona misafirliğe gitmişti.

O misafir hikaye etmiştir ki, Enes Hazretleri, yemekten sonra peşkirinin sararmış, solmuş, kirlenmiş olduğunu gördü.

Hizmetçi kızı: ‘Şu kirli ve bulaşık peşkiri bir an için olsun tandıra atıver.’ dedi.

O anlayışlı kız, hemen peşkiri ateşle dolu tandıra attı.

Misafirlerin hepsi, bu işe şaşılar, peşkirden dumanlar çıkacağını, yanıp kül olacağını bekliyorlardı.

Bir müddet sonra hizmetçi kız, kirlerden temizlenmiş, beyazlaşmış peşkiri tandırdan çıkardı.

Orada bulunanlar, 'Ey Aziz Sahabi' dediler. 'Bu peşkiri nasıl oldu da ateş yakmadı, üstelik bir de temizledi?'

Enes Hazretleri buyurdu ki; 'Mustafa (S.A.V.) bu peškire çok defa elini, ağzını sildi de ondan.'

Ey ateşten ve azabdan korkan gönül, öyle bir el, öyle bir dudak sahibine yaklaş.

O mübarek el ve ağız, peşkir gibi cansız bir şeye böyle bir yücelik böyle bir şeref verirse, bir aşığın ruhuna neler verir? Ne feyizlerde bulunur?"

Aynı Mesnevî cildinin 3130 numaralı beyitle başlayan bölümünde, Mevlâna, Peygamber Efendimizin bir mucizesini şöyle anlatır:

"Çölde bir Arap kervanı susuz kalmıştı. Yağmursuzluktan su tulumları kurumuştı.

Çölün ortasında kalmışlar ve susuzluktan öleceklerini anlamışlardı.

Ansızın, iki dünyada da darda kalanların yardımına koşan Hz. Mustafa Efendimiz, onlara yardım etmek için teşrif buyurdu.

Orada pek kalabalık bir kervan gördü. Kervan halkı o uzun yolda kızgın kum üstünde kalmıştı.

Develerin susuzluktan dilleri sarkmıştı. Halk kumların üstünde öteye beriye dağılmıştı.

Resulullah onlara acıdı ve buyurdu ki: 'Haydi, çabuk kalkın, bir kaçınız şu kum tepesine doğru koşun.'

'Orada siyah bir köle, bir zenci var. Devesine binmiş efendisine tulumla su götürüyor.'

'O köleyi, devesi ile beraber, istese de istemese de alın, benim yanıma getirin...'

O su arayıcılar kum tepesine doğru gittiler, biraz sonra Peygamber Efendimizin haber verdiği zenciye gördüler.

Siyah bir köle, bir deveye binmiş gidiyordu. Efendisine su ile dolu bir tulum götürüyordu.

Ona: 'İnsanların övüncü ve kainatın hayırlısı Hz. Peygamber, şurada, seni istiyor.' dediler.

Köle: 'O kimdir? Ben onu tanımıyorum.' dedi. 'O ay yüzlü, şeker huylu Peygamberdir.' dediler.

Peygamberimizin bütün iyi huylarını mümkün olduğu kadar anlattılar. Zenci 'O galiba bahsedilen sihirbaz, şair olacak.

Duyduğuma göre, sihir yaparak halkın bir kısmını kendine bağlamış. Ben onun yanına bir arşın kadar bile yaklaşmam.' dedi.

Bunun üzerine köleyi ve deveyi çeke çeke kervanın bulunduğu yere götürmeye başladılar. O sövüp sayıyor, bağırıp çağırıyordu.

Onu Aziz Peygamberimizin yanına getirdiler. Peygamber Efendimiz 'Onun tulumundaki sudan için ve kırbalarınızı doldurun.' diye buyurdu.

Hepsi, o tulumdan su aldılar, develere varıncaya kadar herkes o sudan içti.

Herkes kırbasını o tulumdan doldurdu. Gökyüzündeki bulut bile bu mucizeye gıpta etti, şaşıtı kaldı.

Bunu kim görmüştür ki, bir tulumdan bunca cehennemden yanı sıra soğuşun, susuzluğunu gidersin?

Kim görmüştür ki, bir tek tulumdan bunca kırba, ağzına kadar dolsun?

Kervan halkı Peygamber Efendimizin mucizesine hayran oldular da 'Ey lütuf ve ihsanı deniz kadar geniş olan Hz. Muhammed, bu hal nedir?' dediler.

'Küçük bir tulumu, mucizene perde ederek hem Arabi, hem Kürdü suya garkettin.' diyorlardı.

Hız. Peygamber buyurdu ki: 'Ey köle, senin suyundan aldılar diye şikayete başlayıp, iyi kötü söylenmemen için, su tulumuna bak. O boşalmamış, dopdolu.'

O siyah köle Peygamberin mucizesi karşısında şaşırıp kaldı. Mekansızlık aleminden onun gönlüne iman geldi.

Köle, gökten bir çeşmenin aktığını gördü. Onun tulumu, gökten gelen ilâhî feyzin coşkunluğuna örtü olmuştu.

Gözlerinin önünden bütün gaflet perdeleri yırtıldı, sıyrıldı da o, gayb aleminin çeşmesini apaçık gördü.

O anda kölenin gözleri yaşlarla doldu. Efendisini de, yurdunu da unuttu, gitti.

Elsiz, ayaksız kaldı. Allah, onun canına tatlı bir titreme saldı. Kendini kaybetti.

Hız. Peygamber, tekrar işini, vazifesini yapsın diye onu kendine getirdi. 'Ey faydalar elde eden köle, kendine gel de, yola düş, susuzlara suyunu götür.' diye buyurdu.

'Şimdi, hayret zamanı, şaşkınlık zamanı değil, asıl seni şaşırtacak hal, ilerde karşına çıkacak... Sen hemen yola düş, hızla gitmeye bak.'

Köle Hız. Mustafa'nın ellerine yüzünü sürdü, o mübarek elleri aşıkçasına öptü, öptü.

Resulullah, mübarek elini onun yüzüne sürdü ve onu ebedi saadete eriştirdi.

O zenci, o Habeşi köle, beyazlandı. Gece gibi simsiyah olan yüzü, ayın on dördü gibi aydınlandı, gündüz gibi nurlandı.

O siyah köle güzellikte ve olgunlukta Hız. Yusuf gibi oldu. Ona 'Haydi, köyüne git de hali anlat, haber ver.' diye buyurdu.

Köle elsiz, ayaksız bir hale gelmiş, mest olmuştu. Gidiyordu ama elini ayağından ayırt edemiyordu.

Kervandan ayrıldı. İki dolu tulumla efendisinin yanına geldi.

Efendisi, onu, uzaktan beyazlamış görünce, şaşırdı. Şaşkınlığından o köyün halkını çağırdı.

'Bu su tulumu, bizim tulumumuz.' dedi. 'Deve de bizim devemiz. Fakat zenci yüzlü köle nereye gitti?'

'Bu uzaklardan gelen bir ay ki, yüzünün nuru, gündüzün ışığına vuruyor, onu aydınlatıyor.'

'Bizim köle nerede? Yolu mu şaşırdı? Yoksa onu bir kurt mu yedi?'

Köle karşısına gelince, Ona 'Sen kimsin?' diye sordu. 'Bir Yemenli misin? Yoksa Türk müsün?'

'Kölem nerede? Onu ne yaptın? Doğru söyle, hileye kalkma...'

Köle dedi ki: 'Senin köleni öldürmüş olsaydım, kendi ayağımla kanımı döktürmek için sana nasıl gelebilirdim?'

Efendi: 'Peki, benim kölem nerede?' diye sordu. Köle: 'İşte, burada, Senin kölen benim.' dedi. 'Allah'ın lütuf eli, benim yüzümü ağarttı, parlattı.'

Efendi: 'Hey' dedi, 'Sen ne söylüyorsun? Kölem nerede? Doğru söylemekten başka çaren yok, yoksa benim elimden kurtulamazsın.'

Köle dedi ki: 'Senin o köle ile aranda geçen sırları sana bir bir anlatayım, hepsini söyleyeyim.'

'Beni satın aldığın andan şimdiye kadar aramızda geçenleri sana anlatayım.'

'Bilesin ki ben oyum, her ne kadar, gece gibi kapkara olan bedenimden parlak göz kamaştırıcı bir sabah doğmuşsa da, ben ruhi varlığımla aynı köleyim.'

'Bedenimin rengi değişti ama tertemiz olan ruhun ne rengi vardır, ne unsurlara bağlıdır, ne de toprağa mensuptur.'

Divan-ı Kebir'in III. cildinin 1135 numaralı şiirinde:

"Kılıçlar üzerine zırhsız çırgıplak atılan sahabe Muhammed

Muhtar'ın sunduğu iman şarabı ile mest olmuşlar, kendilerinden geçmişlerdi.

Hayır, bu söz yanlış oldu. Hz. Muhammed saki değildi. İlâhî şarap ile dolu bir kadehti. İyi kişilere sakilik eden de Cenab-ı Hak'tı."

Keza *Divan-ı Kebir*'in II. cildinin 792 numaralı gazelinde de:

"Hz. Ahmed'in nuru, dünyada ne bir ateşe tapan bırakır, ne de bir Yahudi. O'nun devletinin gölgesi herkesin, bütün insanların üzerine düşsün, onları aydınlatısın.

Yolunu kaybeden insanların hepsini de imansızlık çölünden alırlar, yola getirirler. Hz. Mustafa sonsuzluğa kadar Hak yolunun kılavuzu olsun."

Divan-ı Kebir'in I.cildinin 490 numaralı şiirinde:

"Dünya ve dünyanın işleri, baştan başa havadan ibaret. İyi kötü yapılan işlerin karşılığı havaya gider.

Fakat Hz. Muhammed'in getirdiği dine bak. Hicretten 650 yıl geçmiş, o hala durmada... Ne sağlam yapı! Ebû Leheb ve ona benzeyenlerin hiçbir şeyini göremezsin. Ancak ibret almak için hikayeleri anlatılır."

Divan-ı Kebir'de Peygamberimiz hakkında bu beyitleri söyleyen Hz. Mevlâna Mesnevî'nin III. cildinde 1197 numaralı beyitle şu beyitle başlayan bölümünde aynı duyguları daha geniş olarak söylemiştir:

"Allah'ın lütfu, Muhammed Mustafa (a.) vadetmişti ki: 'Sen ölsen de, Kur'an ve İslâm dîni ölmez.

Senin Kitabını, senin mucizeni, ben yüceltirim. Kur'an'a bir şey katmaya, Kur'an'dan bir şey eksiltmeye ben engel olurum.

Ben, seni iki dünyada da korurum. Sözlerini kınayanları terk eder onları hor ve hakir bir hale koyarım.

Kimsenin Kur'an'a bir harf ilave etmeye ve bir harf eksiltmeye gücü yetmeyecektir. Sen benden daha iyi bir koruyucu arama.

Senin şeref ve şanını günden güne arttırırım. Senin adını altın ve gümüş üstüne bastırırım.

Senin için mescitler, minberler ve mihrablar yaptırırım. Sevgi yüzünden sana öyle lütuflarda bulunurum ki, senin kahrın benim kahrım olur, yani senin sevdiğin benim sevdiğim olur, senin sevmediğin de benim sevmediğim sayılır.

Şimdi, senin adını, korkudan gizli anıyorlar. Namaz vakti gelince gizli namaz kılıyorlar.

Lânetlenmiş müşriklerin korkusundan, dînin yer altında gizleniyor.

Ben ufukları minarelerle dolduracağım. Onların üstünden senin şerefli adını insanlara duyuracağım. Sana asi olanların iki gözünü kör edeceğim.

Kulların şehirler alacaklar, mevkiler bulacaklar, senin dînin yerden göklere kadar bütün dünyayı kaplayacaktır.

Ey Mustafa, sen, dînin hükmünü kaybedip ortadan kalkacağından korkma. Biz onu kıyamete kadar Bakî kılacağız.

Senin dînine kastedenler, senin Kur'an ve Hadislerine el uzatamayacaklardır. Ey Peygamberlerin şahı, için rahat olarak mübarek bir uyku ile uyu.

Sen, mezarında uyuyor gibisin, fakat nurun göklere vurmuş, seninle savaşa girecekler için, savaşa hazırlanmış.'

Felsefecinin din aleyhinde söylediği sözleri, senin yay gibi olan nurun, oklar yağdırır, onu susturur.

Cenab-ı Hak vadettiğini, hatta, daha fazlasını yaptı. Hz. Peygamber mübarek hücreinde uyudu, fakat bahtı ve ikbali uyumadı."

Mevlâna bu beyitleri yedi asır önce söylemiş. Onun yaşadığı zamanlarda İslâm memleketleri önce Haçlılar tarafından yakılmış, yıkılmış, sonra doğudan gelen Moğollar da vahşi kurtlar gibi saldırmışlardır. Camileri yakmışlar, Müslümanları kılıçtan geçirmişlerdi.

Dikkat edilirse en buhranlı zamanlarda bile Mevlâna bedbin, yani karamsar değil. "Mahvolduk!" demiyor İslâm'ın sonsuza kadar yaşayacağından bahsediyor. Bu görüşten ders almamız gerekir.

Bugün de, İslâm'ın ilerlemesini çekemeyen Batılilar şu veya bu şekilde İslâm'ı baltalamak istemektedirler. İslâm'ın kalesi olan yurdumuzu da çökertmek arzusu ile içimize kurt düşürmekte, bölücü örgütleri beslemektedirler. Bizi birbirimize düşürerek, güzel Anadolu'muzu parçalamak için harekete geçmişlerdir. İslâm düşmanı olan Batılilar, Cezayir'de, Afganistan'da Müslümanları birbirine kırdırmaktadırlar. Bosnalılar Müslüman olmasalardı da Hristiyan olsalardı insan haklarından dem vuran Avrupa milletlerinin gözü önünde zulme, işkenceye uğrarlar mıydı? Bütün dünyanın gözü önünde televizyonlarda görülen Müslüman Filistinliler, senelerce Yahudilerin zulmüne, işkencesine maruz kalır mıydı?

Aziz Peygamber Efendimiz, kendi ümmetini "ümmet-i mazlûme" ezilen, zulüm gören ümmet olarak tavsif buyurmuşlardır. Böylece her devirde Ebû Cehillerin bulunacağını, her yerde Müslümanların zulüm görecelerini, ezileceklerini, hor görüleceklerini, yılmayacaklarını haber verdi. Müslümanların zulme, işkenceye sabırla dayanacaklarını fakat sonunda Hz. Muhammed'in getirdiği dinin sonsuza kadar yaşayacağını müjdeledi.

HZ. MEVLÂNÂ GÖZÜ İLE MESNEVÎ'DE DİNLER*

Prof. Dr. Mehmet AYDIN

Hz. Mevlâna'nın en büyük eseri olan Mesnevî, içinde birçok konuları toplamış bir aşk ve vecd kitabıdır. Didaktik ve lirik şiirlerden, hikâye ve masallardan tutun da, Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinin en ince yorumlarına kadar Mesnevî'de yüzlerce, binlerce hikmet vardır. Hz. Mevlâna kendine has gönül pınarından duyduğu ve hissettiği duyguları, dile getirirken yer yer Hz. Musa'dan, Firavun'dan, Nemrud'dan ve Hz. İsa'dan da bahsetmiş ve onları İslâmî görüş zaviyesinden ele alarak, kendine özgü espi plânında bir değerlendirmeye tabi tutmuş ve bir takım hikmetlere ulaşmıştır. Hz. Mevlâna'nın diğer dinlere ve din mensuplarına karşı gösterdiği geniş toleransı daha önceki kongrelerde sunduğum için bu tebliğimde konuya bir başka zaviyeden, Mevlâna'nın bakış istikametini göstermeye çalışacağım.

Şüphesiz Mesnevî'de Hz. Mevlâna, bütün dinlere işarette bulunmamıştır. Hz. Mevlâna Mesnevî'de vehme, nefsinin arzularına tabi olan Firavun'la, akla ve vahye tabi olan Hz. Musa'nın muhakeme ve davranış tarzlarını mukayese etmiş, İlâhî kudretin karşısında, saman çöpleri gibi dayanıksız sebep ve sonuçlara tutunanların akıbetini bütün dehşetiyle ortaya koymuştur.

Mesnevî'de ilk bahsedilen dinî motif, şüphesiz İbranilerin dini olan Yahudilik olmuştur. Mesnevî, Mısır'ın hâkimi ve sultanı olan Firavun'un içinde yaşadığı saltanat ve zulüm hayatından bahsetmiş, tacının ve tahtının üstüne hiç ayrılmamak üzere oturmuş olan ve etrafına terör ve dehşet saçan Firâvun'un ihtirasından söz etmiştir. 'Allahlık' iddiasında bulunan Firavun, kendini Allah'la bir tutmuştur. Yönetimini müneccimlerle, sihirbazlarla- dalkavuklarla sürdürmüştür. Zulmün doruk noktasına çıkmıştır. İşte tam bu sırada, gökte felâket alâmetleri belirmiş, rüyada tacının ve tahtının elinden alınacağını görmüştür. Bu dehşet dolu belâ ve musibetin engellenmesi için Firavun müneccimlere ve sihirbazlara başvurmuştur. Firavun'un korktuğu,

* II. Milletler Arası Mevlâna Kongresi, Tebliğler, S. Ü. Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yay., Konya, 1990, s. 149-154

Hız. Musa'nın doğacak olmasıydı. Firavun ne pahasına olursa olsun bu doğumun önüne geçmek istiyordu. Bunun için kendisine, İbrânî erkeklerinin, kadınlarından ayrılması önerilmişti. İşte bu amaçla düzenler kurulmuş, plânlar yapılmıştı. Bütün İbrânî erkekleri bir meydanda toplanmıştı. Hepsî evlerinden uzaklaştırılmışlardı. Firavun ve avanesi kurulan tuzaktan memnundu. Artık İbrânî erkekleri en azından bu tehlike anında, yeni bir doğuma âlet olmayacaklardı. Ne var ki Firavun'un haznedarı da bir İbrânî'ydi. Ancak Firavun, haznedarı olan İmran'a güveniyordu; yine de karısı ile birlikte olmaması için ona da sıkı sıkı tembihatta bulunmuştu. İmran da kendisine söz vermişti.

Ancak İmran'ın karısı İlâhî takdir gereğince gece evinde duramamış ve kocasının yanına binbir düzenle gelmişti. İşte o zaman Firavun'un plânı alt üst olmuştu. Firavun'un amansız düşmanı olacak olan Musa'nın doğması hak olmuştu. Bir gün önce beliren felâketin alâmetleri gerçekleşmeye yüz tutmuştu. Aldığı tüm tedbirlere rağmen, Firavun, olacak olan felâketi önleyememişti. Artık çaresiz kalmıştı. Öfkesini müneccimlerden almaya yönelmişti ve şöyle diyordu: "Bu mu sizin tedbiriniz, bu mu nûcum bilginiz? Siz besbedava lokma yiyen hilekâr ve şom kişilersiniz. Sizi öldürtür, parçalatır, ateşlere atar, bunlarınla, kulaklarımızı, dudaklarımızı kestirir; Sizi ateşe odun yapar, yeyip içtiklerinizi fitil fitil burnunuzdan getiririm."¹

Müneccimler ise, Firavun'dan af istiyorlardı. Kendilerinin bağışlamasını diliyorlardı. Belki doğacak düşmanı, doğum günü yakalarız demişlerdi. Bu defa da, Firavun'un dikkatini doğum gününe çekmişlerdi. Çünkü Firavun çaresizdi. Dokuz ay bekleyecek ve sonunda İbrânî kadınlarını doğum anında yakalayacak, doğacak olan bütün erkek çocukları yok edecek ve gelecek belâdan kurtulacaktı. Nitekim öyle yapmıştı. O gece hamile kalan bütün İbrânî kadınlarının meydana getirdiği erkek çocukları öldürülmüştü. Böylece Firavun felâketi önlediğini sanmıştı. Bu olayı Mesnevî'den şöyle okuyoruz:

"Firavun neticede kaderi değiştirmek istiyor, kapıya gelip çatan kazayı geri çevirmek istiyordu. Kaza kaderse o düzencinin bıyığına, her solukta, dudak altından acı acı güliyordu. Allah'ın buyruğu değişsin, takdiri bozulsun diye yüzbinlerce çocuk öldürttü."

"Musa peygamber meydana çıkmasını diye, binlerce zulmetti. Boynuna binlerce vebal aldı. Binlerce kan döktü. O, bunca kana girdi. Musa da doğdu, onu kahretmeye hazırlandı."

"Zevalsiz Tanrı'nın iş yurdunu görseydi, eli ayağı kururdu da hileyi düzene girmezdi. Musa, kendi evinin içindeydi, bağışlanmıştı. Oysa boş yere dışarıdaki çocukları öldürtüyordu."²

Görüldüğü gibi burada Hz. Mevlânâ'nın üzerinde durduğu konu, Allah'ın bir şeyi murad ettiğinde o şeyin mutlaka olmasıdır. Allah'ın takdirinin önüne geçmek mümkün değildir. Allah'ın takdirinin önüne geçmek isteyenler, zulme, işkenceye, daha çok batırlar. Haksızlıkların içine gömülürler. Bunun için insanlar Allah'ın kendilerine emanet ettiği nimetleri makamı, serveti, kendileri için zulüm aracı olarak kullanmamaları gerekir. Her an Allah'ın hakimiyetini gücünü hatırlayarak, ona teslim olmaları kendilerinden beklenen görevleri hakkıyla yerine getirmeleri icap eder. Böyle yapmayanların âkıbeti, Hz. Musa'nın karşısında, Firavun'un yok olduğu gibi yok olup gitmektir.

Gerek Tevrat'ta, gerekse Kur'an-ı Kerim'de gördüğümüz gibi, Firavun'un bunca hile ve tuzaklarına rağmen Hz. Musa'yı Allah, İlâhî takdiri gereğince, her şeyden koruyarak bizzat Firavun'un sarayında, hattâ Firavun'un ekmeği ile büyüttü. Ona kendi öz anasının sütünü emzirtmiştir.³ Çünkü Mesnevî'nin belirtmeye çalıştığı espiye göre insanların düzeninin Allah'ın düzeni ve plânı yanında ne hükmü olabilir. İşte Hz. Musa, Allah'ın bu plânının bir meyvesiydi. Bu plân gereğince Musa, peygamber olmuştu. Hedef, Allah'ın varlığı karşısında kendinde bir varlık gören Firavun'un devrilmesiydi. Onun acizliğinin, hiçliğinin ortaya konmasıydı. Mesnevî'de Mevlânâ bu konuda şöyle der:

"Âlemi yakıp yıkan Firavun'da vehim vardı. Canları aydınlatan Musa'da akıl; Musa akıldı; Allah'ın elçisiydi. Allah'ın deliliydi. Allah'ın topraktan yarattığıydı. Musa'nın ressamı Allah'tı. Firavun ise gaddardı, müşrikkti, ikilik dâvasındaydı."⁴

Hız. Musa'nın Firavun'dan istediği tek şey 'Her şeyi yaratıp onaran

Tanrı'dan başka yoktur tapacak' olduğunu kabul etmesiydi. Çünkü Musa, Tanrı'nın irâdesiydi. O'nun kudreydi. O'nun yüceliğiydi. O'nun emrini ifâda husur duyuyordu. Bunun için Musa, Firavun'a şöyle demişti: "Tanrı kudretinin nasıl sonu yoksa, onu anlatmanın da sonu yoktur, zani ağzını, çevir yaprağını..."⁵

Fakat şeytanın âleti olan Firavun, insafa gelmez. Her şeyin kendi elinde olduğunu sanmaktadır. Elindeki düleme tedbirlere, büyücilere kâilâ güvenmektedir. Allah'ın vahyine ve irâdesine büyü ile karşı koymak istemektedir. Oysa Allah'ın tedbirinin gücünün, kudretinin önünde insanın ağındığı tedbirlerin ne önemi olabilir ki?

İşte Musa'nın kuru bir asası Firavun'un büyüçülerinin yaptıkları tüm büyülerini büyük bir ejderha oluvererek yutuvermişti. Firavun'un büyüçüleri de yaşamıştı buna. Burada, Mevlânâ'nın vermek istediği mesaj Allah'ın irâdesine boyun eğmeyip de, kendi çıkarları uğruna düzenbazlık yapanların halinin perişanlığıydı.

Nitekim Mevlânâ, Hz. Musa'yı şöyle konuşturur:

"Gerçek olmayan padişahlığı ne el bil, ne yel.

Çalma çarpma padişahlıkta ne gönül vardır, ne can, ne göz.

Halkın verdiği padişahlığı halk, borç para gibi gene senden alır.

Eğreti padişahlığı Tanrı'ya ver de Tanrı sana gerçek bir padişahlık versin"⁶

Firavun'a karşı Hz. Musa'ya Hz. Mevlânâ'nın söylettiği bu sözler üzerine saatlerce dursak yine de içindeki derin mânâyı aktaramayız. Bu sözlerle Mevlânâ çile çekmeden, zahmete girmeden çalma ve çarpma ile elde edilen makamların, eşyanın, servetlerin ruhu olmaz. Böyle şeyler insan, üzerinde iğreti durur. İnsanların verdiği ikballerin de aslı esası yoktur. Bunlar alınan borç paralara benzemektedir. Halk onu istediği zaman geri alır.

İnsana düşen iğreti padişahlıklardan, insanın kurtulması ve Allah'tan gerçek padişahlığı almasıdır, diyor Mevlânâ. Gerçek padişahlık ise Allah'ın gücü ile güçlenmek, onunla hemhal olmaktır, diyor Mevlânâ.

Yine Mesnevî'de, Kur'an-ı Kerim'de geçen bir âyeti kerimeye telmihte bulunarak Mevlânâ insanın öğrendiği bilgiyle amel etmesinin gereğine ve içindeki derin mânâyı anlamasına işaret etmektedir. Bildikleri ile amel etmeyen Yahudiler "Kitaplar yüklü" merkeplere benzetilmiştir. İşte bu konu da Mevlânâ şöyle demektedir:

"Ondan olmayan, vasıtasız olarak ondan gelmeyen bilgi, gelin süsleyen kadının sürdüğü renk gibi durmaz, uçar gider. Kendine gel de hevesine uyup o yükü taşıma; taşıma da içindeki bilgi ambarını gör. Böylece rahvan giden bilgi atına bin, ondan sonra sırtındaki yük düşer gider."⁷

Bunun için Mevlânâ diyor ki, öğrendiğimizle, size tebliğ edilenlere amel edin. Bildiklerinizi, amel etmeksizin taşıyorsanız o size yük olur. Amel eder, başkalarını da bilgilendirirseniz o bilgi size hafif gelir.

Mesnevî'de Hz. Mevlânâ, Hristiyanlığın temel motiflerine de işaret etmektedir. Hz. İsa'nın babasız doğuşu olayı, Hz. Meryem'in erkekle ilişki olmadan hâmile kalması bu motiflerdendir. Hem Hristiyanlık hem de İslâmiyet, Hz. Meryem'in hamileliğinin "Allah'ın kudretinin" bir eseri olduğunu söylemektedir. Özellikle İslâmiyet bu konuyu, bütün berraklığı içinde ortaya koymakta ve Hz. Meryem'e hiçbir suretle leke düşürmemektedir.

İşte bu konu Mesnevî'de çok edebî bir atmosfer içinde dile getirilmektedir. Hz. Meryem, hayanın, iffetin timsalidir. Kendisini Allah'a adanmış biridir. İlâhî kudret, böyle birini, anlaşması zor hikmet kıvılcımları ile hiçbir erkek dokunmadan hâmile bırakmıştır. Olay baştan başa Allah'ın kudretinin binbir renkli pırıltıları içinde cereyan etmektedir. Kafası gönlü, madde ile, sebep sonuç ilişkileri ile dolup taşan Yahudi toplumunun, bu olay karşısında beyni sarsılması Allah'ın güç ve kudretinin önünde tazimle eğilmesi gerekirdi. Fakat bu inceler incesi olayı, sadece ince zekâ sahipleri kavrayabilirlerdi. Bunun için o devrin Yahudi zihniyeti, olayı kavrayamamış ve Hz. Meryem'e olmadık isnatlarda bulunmuşlardır. İşte bu olayı Hz. Mevlânâ şöyle dile getirmektedir:

"Kayadan meydana gelmiş dağa okudum; Çatladı, yarıldı. Göbeğine dek hırkasını yırttı. Ölünün bedenine okudum üfürdüm, dirildi. Hiçbir şey olmayana okudum, bir şey oldu. Fakat ahmağın gönlüne okudum, hem de

sevgi ile dileyerek, yüz binlerce kerre okudum. Bir dermanı olmadı. Granit bir kaya kesildi. Hiç bir tepki yaratmadı onda. Kım oldu sanki, hiçbir tohum bitmedi gitti ondan. Hikmeti nedir ki, Tanrı'nın adı buna bir fayda vermiyor da öbüründe bir tepki yaratıyor? Onlar da illet, bu da illet. Neden buna ilaç oluyor da ona olmuyor? İsa, ahmaklık dedi. Tanrı'nın kahıdır. İlletse, körlükse kahr değildir, belâya uğrayıştır. Belâya uğrayış bir illettir ki, insanı açındırır; Ahmaklıksa öyle bir illettir ki insanı yaralar. Ahmağa vurulan dağ, Tanrı'nın mühürleyişidir. Hiçbir el çâre vermez ona."⁸

Hız. Mevlâna'nın burada vermek istediği mesaj, Hız. İsa'nın doğumundaki incelikleri anlayamayan o devrin Yahudi anlayışsızlığıdır. Bunun için Hız. Mevlâna'ya göre, yerine göre söz, ölümlere bile tesir eder de, ahmaklara tesir etmez.

Yine Hız. Mevlâna Mesnevî'de Hristiyanlığın diğer önemli bir motifine de temas etmektedir. O da, bir yandan onlar, İsa'nın çarımıha gerildiğine inanmaktadırlar, diğer yandan da onu tanrı kabul ederek ondan medet ummaktadırlar. Hız. Mevlâna'ya göre çarımıha gerilmiş olan birisi bizzat acizlik içinde bulunurken, nasıl olur da başkalarını kurtarabilir? Bunu da Hız. Mevlâna bir bilgisizlik olarak nitelemekte ve şöyle demektedir :

"Meryemoğlu İsa o ışığın merdivenini buldu da tez elden dördüncü kat göğün yücesine çıktı. Hristiyanların bilgisizliğine bak ki asılmış tanrıdan medet umuyorlar. Onlarca Yahudi onu asmış; peki ona kim aman verecek."⁹

Hız. Mevlâna'ya göre, İsa'ya da bir aman verici olması gerekirdi. O da Allah'tı.

Mesnevî'de dile getirilen bir diğer inanç şekli de Hız. İbrahim'in dini olan Hanif Müslümanlıktı. Hız. İbrahim'in kavmi, Allah'ın vahdaniyetine inanmayarak, putlara tapıyorlar ve yıldızlara saygı gösteriyorlardı.

Hız. İbrahim ise insanlara hiçbir faydası olmayan putların ibâdete lâyık olmadığını söylüyordu. Ayrıca ay, güneş ve yıldızların da Allah olmaya lâyık olmadıklarını, çünkü, onların da bir batıp, bir ortaya çıktıklarını söyleyerek, geçici olduklarını belirtiyordu. İşte Hız. Mevlâna buradan hareketle "Kılavuz olmadıkça bu ovada yola düşme, Halil gibi,

ben batanları sevmem de." diyor¹⁰ Yani dünyada rehbersiz yol arama. Seçtiğin rehberleri de iyi seç. Batan, solan, yok olanları değil; ebedî ve ezeli olan Allah'ı rehber tanı, O'nun yolunda yürü, diyor Mevlâna.

Görüldüğü gibi Hız. Mevlâna'nın bahsettiği dinlerde yakalamak istediği temel espri, İlâhî iradenin karşısında hiçbir şeyin mukavemet gösteremeyeceği gerçeğidir. Şeytanın, vehmin, ihtirasın, zulmün sembolü olan Firavun, Nemrut hep bu tanrısal iradenin önünde dize gelmişler, bu iradenin habercileri olan Hız. İbrahim, Hız. Musa, Hız. İsa'nın ve Hız. Muhammed Mustafa'nın dâvaları bu bön ve ahmak düşünce sistemlerine daima galebe çalmıştır. Hız. Mevlâna'ya göre Allah'ın vahyi, akla ufuk açmaktadır. Musa bu yoldadır. Firâvun ise, vehmin kurbanıdır. Akıl her zaman vehme galebe çalmıştır. Hız. Mevlâna insanlığa, Halil İbrahim Peygamber gibi "Ben batanları sevmem" demelerini, ezel-ebed çizgisinde mutlak olan Allah'ın kulu olmalarını ve O'nun sönmeyen nurundan istifade etmelerini istemektedir.

DİPNOTLAR

- 1- Mesnevi, III, Beyit, 925-927. Türkçe çeviri Vedat İzbudak. İst. 1966, s. 74.
- 2- Abdülbaki Gölpınarlı, Mesnevi Tercümesi ve Şerhi, İst. 1981, II, 443, Beyit, 772 - 776.
- 3- Abdülbaki Gölpınarlı, Mesnevi Tercümesi, II, s. 613, Beyit, 2976 - 2979.
- 4- a.g.e., IV, 531 - 532, Beyit, 2307 - 2308, 2327 - 2329.
- 5- a.g.e., III, 85, Beyit, 1081.
- 6- a.g.e., IV, 566, Beyit, 2775 - 2778.
- 7- a.g.e., I, 316, Beyit, 3462-3465.
- 8- a.g.e., III, 186-187, Beyit, 2587-2595.
- 9- a.g.e., II, 460, 494, Beyit, 922, 1404 - 1405.
- 10- a.g.e., I, 72, Beyit, 429.

HZ. MEVLÂNÂ'NIN ESERLERİNDE VUSLAT

Dr. Celâleddin B. ÇELEBİ

Muhterem dinleyenlerim,

Konumuz Hakk'a kavuşmaktır. Bu ise Hz. Mevlânâ'nın tabiriyle "vuslat"tır. Halk diliyle ise buna "ölüm" denir. Mevlânâ'mıza gönül vermiş olan biz Türkler ise her halde kulağa hoş ve güzel geldiği için olacak ki, "Şeb-i ırs-düğün gecesini, Şeb-i Arus-gelin gecesini" diye anmaktayız.

Mevlânâ'mızın bizlere mîras olarak bıraktığı, muhteşem kültür hazînesinde, öğretim, ilim ve san'atın muhtelif çeşitlerini görürüz. Ekseriyetle bunların kaynağının ilahî ilhamdan başka, Kur'ân-ı Kerîm âyetleri, Hadîs-i Kudsî, Hadîs-i Şerîfler, manevî ve ilmî kitaplar olduğuna şâhid oluruz.

Hz. Mevlânâ'nın doğumundan ölümüne kadar geçen hayatını tetkik ettiğimizde ise bu kültür hazînesinin inanç dolu olduğunu, inanarak ve ömrü boyunca söylediklerini yaşayıp tatbik ettiğini görürüz.

Nitekim Hz. Mevlânâ, konuşmamıza konu olan "Vuslât"ın da Kur'ân-ı Kerîm'in müteaddit âyetlerinde zikredilen "Bana döneceksiniz", "Bana dönülecektir" Emr-i İlâhî'sine inanmış, onu benimsemiş ve muhtelif eserlerinde işlemiş olup, son nefesinde de inandığı bu "Vuslât"ı teslimiyetle karşılamıştır.

Muhterem dinleyenlerim;

Çoğu kimse Hz. Mevlânâ'nın eserlerini tetkike başladığında, O'nun "Kur'ân-ı Pehlevî-Farsça Kur'ân" diye adlandırılan Mesnevî-i Şerîf'in dibacesi olan, ilk on sekiz beytinde geçen, aslında insanın ilk yaratılışını anlatan beyitlerinde ayrılıktan bahis etmesini görünce, O'nun hep ayrılıktan şikâyet ettiği zehâbına kapılır. Hakikatte ise on sekiz beyitten sonra bütün eserlerinde, Mevlânâ'mızda kavuşma ve "Vuslat" düşüncesinin hâkim olduğunu, böylece O'nun Kur'ân aydınlığında

* Hz. Mevlânâ Okyanusundan..., Dr. Celâleddin B. Çelebi, Derleyen: Esin Çelebi Bayru, İl Kültür Müd. Yay., Konya, 2002, s. 109-115

mı, hepiniz de dolunay gelirsiniz.

- Ölüm de bizim harcımız, dirilmek de, ikisi de güzel bir yurdumuz bizim. Acemice korkmayız, hoşuz râm olmuşuz.

- İnsanlar su kuşları gibi, can denizden doğmuş; o denizden doğup doğup kopan kuş, burada nasıl konak tutar?

- Canı O aldıktan sonra, cana ölüm şeker gibidir. Onunla olduktan sonra, ölmek candan tatlıdır bize...

Ölüm bu yandadır, halbuki o yanda doğmaktır ölüm. Hayır, o yanda hiç kimse ölmez, ölüm buradadır ancak.

- İnsan yaratılış rahminden iki kere doğar... Biz de dünya anasından doğduk ya, işte bu ikinci doğuşumuz.

- Zindanda olan, dünya nedir? Ne bilsin? Mademki şu dünya zindandır bize zindanın yıkılması zevktir, neşedir elbet. Onun zindanı bile bu kadar güzel olursa, dünyayı bezeyen meclis nicedir ki?

- Kimin şekli, kimin resmi, kimin pâdişâhı, kimin beyi bu? Şu ihtiyar, tecrübeli akıl kimin? Bütün bunlar, birinin yüzünü örten örtülerdir.

- Can vermek candır. Cana ulaşmaktır. Ne diye candan kaçayım?

- Taze baht dostumuz, can vermek işimiz gücümüz, rehberimiz dünyanın övündüğü Mustafa bizim.

- İnsanlara şu insan şekli, bir yüz örtüşüdür. Biziz bütün secdelerin kiblesi... Şeytan ayrı ayrı gördü de, sandı ki biz, Allah'tan ayrıyız.

- Görünüşe kapılan. Adem'e melekler secde etti, der durur. A zavallı reva görür müsün ki, şu küçücük bedenden ibaret olalım?

- Nereden gelmişiz, bilmiyor musun? Noksan sıfatlardan ârî olan Allah'ın hareminden gelmişsin sen.

- Gökteydik biz, meleklerle dosttuk, gene de tezce gidiyoruz oraya; orası zaten bizim şehrimiz. Biz gökten de yüceyiz, melekten de üstünüz;

konak yerimiz ululuk bizim, ne diye ikisini de geçmiyoruz?

- Aşkla buluşman yakın, buluşma günü için güzelleş. Ölümümüz neş'edir, buluşmaktır bize; sana yas ise yürü git buradan.

Can anı-duru bir ayna, beden o aynada toz, güzelliğimizi göstermiyor, çünkü tozun altındayız.

İki evdir, şu iki konak, ikisi de Onun mülkü. O'na hizmet et ve hizmet ettik diye, bu hizmetle övün.

- Neş'e san'atını Allah'tan öğrenmişiz, bu san'ata Allah düşürmüş bizi.

- Gül gibi gülerek düştük fidandan; can bağışlayan Padişaha da, canımızı feda ettik.

- Ölüm acıdır, kötüdür şimdi, fakat korkma ölümden. Bırak bedeni de can ol. Oynaya-oymaya git o dünyaya...

- Oynaya-oymaya göğe ağarım. Oradan da neliksiz-niteliksiz tüm varlığa... Sonra da sabrını, kararımı aldın, ey ev Sahibi derim, daha da tez gel.

- Yarı ömrün şikayetle geçer, yarı ömrün şükürle... Övüşü-sövüşü bırak da, Makâm-ı Mahmud'a yüz tut.

- Bir avuç toprağa, can satıyorsun, bu ne ucuz satış böyle? Geri ver o toprağı, değerini bil, sen kul değilsin, beysin, padişahsın.

- Ecel gelip çatsa, bütün varlığımızı kapsa, ne çıkar bundan? Ona yüzlerce canım olsa veririm de, hoş geldin derim, merhaba!

- Bil ki şu dünyanın ötesinde, sonu gelmez bir âlem var.

Hız. Mevlânâ, bizlere, kendi ölümünü nasıl karşılamamızı Dîvân-ı Kebîr'de şu sözlerle ifade ediyor:

"Ölüm günümde tabutum yürüyüp gitmeye başladı mı, bende bu dünyanın gamı var, dünyadan ayrıldığıma tasalanıyorum sanma, bu çeşit bir şüpheye düşme.

Benim için ağlama, yazık-yazık deme; şeytanın ayarına düşer, düzenine kapılırsan yazık olur, yazık-yazık demenin sırası gelir.

Cenazemi görünce ah ayrılık-ayrılık demeye kalkışma; kavuşup buluşmam o zamandır benim.

Beni kabre indirip bırakınca elveda deme; çünkü kabir, can topluluğunun bir perdesidir.

Batmayı gördün ya, doğmayı da seyret; güneşe, aya, batmadan ne ziyan geliyor ki?

Sana batmak görünür amma doğmaktır o; mezar hapis gibi görünür amma canın kurtuluşudur o.

Hangi tohum, yere ekildi de bitmedi; ne deye insan tohumunda da böyle bir şüpheye feryâd etsin?

Bu yanda ağzını yumdum mu aç o yanda; artık senin hayhuyun, mekânsızlık âleminin havalarındadır" (Furûzanfer, C: 2/6245)

Muhterem dinleyenlerim, konuşmamın başında belirttiğim gibi, Hz. Mevlânâ söylediklerinin hepsine inanmış, onları yaşamıştır. Hayatı boyunca onları samimiyetle tatbik etmiş olduğunu görmekteyiz. Ölüme ümit katarak, Vuslata çeviren, yukarıda geçen sözleri ve nice benzerlerini söyleyen Hz. Mevlânâ, bu konudaki samimiyetini, Azrail Aleyhisselâm'ı, şuurla karşılama şeklinde açıkça görmekteyiz, kısaca Âriflerin Menkıbeleri'nden beyit:

"Pişîter â pişîter ey cân-ı men.

Peyk-i derî Hazret-i Sultân-ı men"

(Yakına gel; ey benim canım!

Ey benim Sultanımın habercisi!)

Bu beyiti okuduktan sonra, Kur'ân-ı Kerîm'in 37. Sûre, 102. Âyet'ini okuyor:

"İfâl me tu'meru, se tecidunî inşallahu min-el sabirin"

(Sana buyurulanı yap. İnşallah; sen beni sabredenlerden bulacaksın.)

Muhterem dinleyenlerim, Hz. Mevlânâ ölümü hoş görüyle, "vuslat" olarak anlatıp, son nefesinde bunu iman ve inanç güzelliği ile karşılayıp ruhunu teslim etmiştir. Buna rağmen, Onu tanıma lutfuna nail olan, zamanının muhtelif din ve inançtaki insanları, duygularına mağlûb olarak, ney, kudüm ve ilahilerin seslerine feryatlarını katmışlar, göz yaşlarını tutamamışlardır...

Muhterem Dinleyenlerim, burada yedi buçuk asırlık ömrüne rağmen, tazeliğini muhafaza eden, inanç, ümit ve iman kokusu neşreden, bu "Vuslat" konusuna son verirken, Hz. Mevlânâ'yı her yönü ile, tamamen anlamakta, anlatmakta, acizimi beyan ederim.

Ancak O'nun eserleri, insanlığı, Büyük Allah'ın inayeti ile, ebediyyen aydınlatmaya devam edecektir. Hz. Mevlânâ hem ilâhî sırların, hem de bütün Peygamberlerin Varisi ve Tercümanıdır. Çünkü O Kur'ân-ı Kerîm'e inanmış, ona bende olmuş, onda ki "İrcîî=Bana dön" emrine uymuş, Hak'ta yok olmuş, vuslata ermiştir. Hz. Mevlânâ ölümsüz olarak sonsuza kadar yaşayacaktır; belki zaman bitecek, ama o bitmeyecektir! Peygamber Efendimizin Hadîs-i Şerîfine göre: "Mü'minler ölmezler, ancak bir evden diğerine intikal ederler..."

II. BÖLÜM MEVLÂNA – ANADOLU – TÜRK EDEBİYATI

*“Ne zaman Konya’ya gelecek olsam, Mevlâna’nın
ruhaniyeti bütün benliğimi sarar. O, çok büyük bir dâhî,
devirler açan bir yenilik âşığıdır.”*

(M. Kemal ATATÜRK)

*“Bu büyük zâtın kadrini ölçebilecek bir mikyas
bulamıyorum. Mevlâna İslâm ve Türk âlimleri için şân ile
dolu bir övünç kaynağıdır.”*

(Halit Ziya UŞAKLIGİL)

ANADOLU'NUN TÜRKLEŞMESİNDE MEVLÂNÂ'NIN ROLÜ*

Prof.Dr. Âmil ÇELEBİOĞLU

Mevlânâ'nın yaşadığı devirde, yani XIII. asırda, sadece Anadolu değil bütünüyle İslâm âlemi, Moğol istilâsı ve zulmü dolayısıyla maddî olarak mustarip olduğu kadar bilhassa Selçuklu Türkiye'si, Kalenderi, Hayderi, Babaî¹ vs. gibi muhtelif Haricî, Rafizî, Bâtınî tarikatler, mezhepler mücadelesi ve tehlikesiyle de çalkalanmakta, aynı zamanda manen de ıstırap çekmekteydi. Herhalde Haçlı seferlerinin hatıraları dahi unutulmuş olmamalıdır ki Mevlânâ'nın:

"Kudüs'e benzeyen gönlünde domuz görürsen bil ki Kudüs'ünü Frenk ele geçirmiştir"² benzeri ifadelerinde, bu hususun izlerini tespit edebiliyoruz.

Mevlânâ, Moğolların ve Bâtınî cereyanların meydana getirdiği her iki yangına, her iki sele de sed ve bend teşkil etmeye çalışmış, Sünnî ve Hanefî bir îman, tefekkür ve heyecanla İslâm'ın özünün müdafii, ruhî çöküntülere, za'fa, gevşeklik ve her türlü ümitsizliğe karşı tükenmez bir teselli ve güç kaynağı olmuştur. Onun bu hususiyeti yalnızca kendi sağlığı ve asrıyla sınırlı kalmamıştır. Her devirde ve dünya çapında tesirleri devam ettiği kadar, istikbâlde dahi bu tesirlerin devam edeceği tahmin edilebilir.

XIII. yüzyılda Anadolu'da, Konya ve çevresinde, nüfusun ekseriyeti Türk ve Müslüman olmakla beraber³ muhtelif kavimler, Hristiyanlar, az da olsa Yahûdîler, müşrik ve Şaman Moğollar yaşamaktaydı. Bunların Türkleşmesinde, aynı zamanda İslâmlaşmasında Mevlânâ, bir mıknatıs gibi merkez teşkil edip zengin-fakir, devlet ricali- ayak takımı-esnaf, Müslüman, Hristiyan her seviyeden insanları çevresinde cezbetmiş, sadece sözüyle değil bizzat nefsinde yaşadığı haliyle de tesirini artırmıştır. Başarısında, bilgisinin, belagatının, girift meseleleri basitleştirmesinin,

* Türklük Araştırmaları Dergisi, Sayı: 5, İstanbul, 1990, s. 223-248. Makale, yazarın Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları (MEB Yay., İstanbul, 1998, s. 5-24) adlı eserde yayınlandığı şekliyle buraya alınmıştır.

muhataplarının seviyesine göre hitap etmesinin, ilmi, tasavvufi, dinî yorumlarının, kuvvetli mantıkî kıyaslarının yanında Mü'min-kâfir, küçük-büyük, kadın-erkek demeden herkese müsamaha ile bakmasının, bilhassa âcizlere, düşkünlere, yoksullara, hak sahiplerine merhametli ve yardımcı olmasının, büyük bir tevazu ile davranmasının rolü büyüktür. Başka bir ifadeyle Mevlânâ'nın bu yöndeki muvaffakiyetinin sırrı, onun Peygamber sünnetini, İslâm ahlâkını yaşamış, Hakk'ın en şerefli mahluku olan insana her halükârda değer vermiş, hiç bir şart altında onu hor ve hakir görmemiş, yalnız insanlara değil hayvanlara bile muhabbet ve merhametle bakabilmiş, muamele edebilmiş olmasındadır. Bu hususları, bazı görüşlerini, gaye ve karakterini yer yer kendi dilinden de açıkça tespit etmek mümkün olmaktadır:

"Benim bir huyum var, kimsenin benden incinmesini istemiyorum. Sema ederken bazı kimseler bana çarpıyor ve yarandan bazısı, onların bu hareketine manî oluyorlar; işte bu benim hiç hoşuma gitmiyor ve yüz kere: 'Benim yüzümden hiç kimseye bir şey demeyin!' dedim. Ben buna razıyım, yanıma gelen yârânın sıkılmaması, üzülmemesi için o kadar gönül almağa çalışıyorum ve onları meşgul etmek, oyalamak için şiir söylüyorum. Yoksa ben nerede, şiir söylemek nerede!"⁴

"İpi yapanın ayrı, çadır direğini yapan marangozun ayrı, kazık yapanın ayrı, çadır bezini dokuyan dokumacının ayrı ve çadırdaki oturup eğlenen, içen velîlerin ise ayrı bir teşbihi vardır. İşte bu topluluk bizim yanıma geliyor. Eğer susacak olursak incinirler. Bir şey söylesek, onlara göre söylemek lâzım geldiğinden, o zaman da biz inciniriz. Çünkü gidip: 'Bizden sıkıldı, usandı ve bizden kaçıyor' diye dedikodu ederler."⁵

"Biz de sözü herkesin anlayacağı, kavrayacağı ölçüde söylüyoruz. Çünkü Peygamber: 'İnsanlarla, onların akılları nispetinde konuş' buyurmuştur"⁶

Hız. Osman, "Sizin için faal îmanî olmak, çok söyleyen bir îman olmaktan daha hayırlıdır" buyurdu. Bunu doğru söylemiştir. Çünkü söz söylemekten maksat bir fayda vermek, kalbe tesir etmek, ahlâkî değiştirmek ve incelikler göstermektir"⁷

"Yine bir gün, Hudâvendigâr hazretleri, bir mahalleden geçerken çocuklar yere kapanıyorlardı. O çocuklardan biri su dökmekle

meşguldü. O: "Hudâvendigâr sabret, ben de gelip elini öpeyim" dedi. Hudâvendigâr hazretleri, o boşalıp gelinceye ve elini öpmek şerefine nail oluncaya kadar bekledi. Hudâvendigâr'ın yüksek ve alçak tabakadan insanlar hakkındaki güzel huyunu buna göre değerlendirmek gerekir."⁸

"Yine o Hazretin, övülen huylarından biri de şu idi: Herkese, çocuklara ve dul kadınlara alçak gönüllülük gösterir, kendini küçültür ve onlara dualar ederdi. Kendi önünde secde edenlere kâfir de olsa secde ederdi. Bir gün Taniel adında bir Ermeni kasabı Mevlânâ'ya rastladı. Onun önünde yedi defa baş koydu. Mevlânâ da kasabın önünde baş koydu."⁹

"Hiç bir kâfire hor bakmayın; çünkü o, Müslüman olarak ölebilir."

"Cenab-ı Hak, fâsık ve putperest olsan da beni çağırınca sana icabet ederim buyurdu."¹⁰

"Biliyorum karışık bir zamandayız... Fitne ateşini de hayır suyundan başka bir şey söndürmez."¹¹

"Sultan Veled buyurdu ki bir gün babam bana: "Bahaeddin, senin düşmanını sevmeni, düşmanının da seni sevmesini istersen, kırk gün onun hayrını ve iyiliğini söyle. O düşman senin dostun olur. Çünkü gönülden dile yol olduğu gibi dilden de gönle yol vardır. Tanrı'nın sevgisini de O'nun aziz olan isimleriyle elde etmek mümkündür."¹²

"İlâhî dost Şihâbeddin-i Gûyende de bir eşeğe binmişti. Birdenbire onun bindiği eşek anırmağa başladı. Şihâbeddin hiddetinden eşiğin başına birkaç defa vurdu. Onu gören Mevlânâ: 'Seni taşıdığı, sen binici o da taşıyıcı olduğu için şükredecek yerde, bu biçare hayvanı niçin dövüyorsun? Tanrı göstermesin, eğer iş aksine olsaydı, o zaman ne yapacaktın? O yalnız iki şey için anırır: Ya boğaz derdinden veya cinsî yaklaşma arzusundan. Bunda ise bütün canlı varlıklar müsterektir. Hepsî bu iki işi düşünür ve heves tohumunu bunun için ekerler. O halde herkesin kafasına vurmak ve herkesin kafasına kakmak lâzımdır' dedi. Şihâbeddin, yaptığına pişman olup eşekten aşağı indi, eşiğin tırnaklarını öpüp okşadı."¹³

Anadolu'nun Türkleşmesinde, İslâmlaşmasında âlim, mürşid, mutasavvıf ve bir Hak şairi olarak büyük bir tesiri ve rolü olan Mevlânâ'nın, Türk kelimesini kullanımına, Türkler hakkındaki görüşlerine ve kendisinin Türklüğüne dair kısaca temas etmek istiyoruz.

Mevlânâ'nın bütün eserlerinde doğrudan doğruya Türk kelimesi çok geçtiği gibi Bulgar, Çiğil, Hitay, Kıpçak, Katu, Oğuz, Taraz, Türkmen ve Yağma misâli Türk boy adları da zikredilmiştir. Kavim haricinde bunlar yer yer, "sevgili, güzel, parlak, gündüz, beyaz savaşçı" vs. gibi mecazî mânâlarda kullanılmış olsalar bile herhalde Türk kelimesinin dikkat çekecek kadar fazla kullanılmış olmasının da bir mânâ ifade etmesi gerektiği kanâatine katılıyoruz.¹⁴ Hatta bu mânâdaki diğer kelimelerle birlikte Türk sözünün, Fars, Arap ve diğerlerinden daha ziyade geçtiğini tahmin ediyoruz. Örneklerden de anlaşılacağı üzere bazen

da bu kelime, hem kavim karşılığında hem de mecazî mânâlarda kullanılmıştır denebilir:

"Gökyüzü Türk'ü, öküz burcunu kovmaya koştu; sefere gidiyorum diye dünyaya bağırır." ¹⁵

"Neşe Türk'üyle gam Hindûsu, o yandan bu yana gelir gider; gelip gitmeleri daimîdir de yol ortada yoktur, belirmez de." ¹⁶

"A kara yüzlü tabiat, yürü gene Hind diyarına git. A Türk'e benzeyen aşk, at sür, Cend şehrine yürül!" ¹⁷

"Aşk Türk'ü, bir solukcağz, ortadan vasıtayı kaldırsaydı da önüne gelip otursaydı, "Ey Çelebi, kimsin?" deseydi." ¹⁸

"Ezel sarhoşu oldun mu ebed kılıcını al, bir Hind'liye benzeyen varlığı Türkçe'sine yağmaya koyul." ¹⁹

Aynı zamanda bu beyitte, eski Türklerde ziyafet sonrası uygulanan yağma âdetine de telmihte bulunulmuştur.

"Hindlilerin arasındaki Türk, gece içinde bir gündüzdür âdeta. Geceleyin gürültüyü bırak, çünkü o Türk çadıra girdi artık." ²⁰

"Bahar çağı, bütün Türkler, yaylaya yüz tutmuş, varlarını-yoklarını

kışlaktan yaylağa taşıma zamanı gelip çattı." ²¹

"Ama Türk ilinden, Rum ülkesinden olup da çocukluğunda tutsak edilerek Zengibar'a götürülen kişinin yüzündeki karalık zenciliğinden değildir." ²²

"O Hita Türkü'nün saçından gelen koku, ne Tatar diyarındaki miskte var, ne laden anberinde." ²³ Çok kere Rum, Anadolu, bir evvelki örnek de görüleceği üzere Rum ülkesi, Türk ili; Rûmî de Anadolulu, yani Türk karşılığında olup Hita veya Hoten de Türkistan, bazen Moğolistan mânâsındadır.

"Hamdolsun Allah'a, ay gibi bir Türk'e kulum ben. Öylesine güzel ki gökyüzü güzelleri bile güzelliği ondan elde etmişler." ²⁴

"A padişah, Türk'sün sen, ne diye yabancı gibi duruyorsun? Dünyanın canısın sen, neden hastasın?" ²⁵

Türk ve Terzi hikâyesinde olduğu gibi ²⁶ Türk sözüyle bazen da Moğol kastedilerek "kaba, görgüsüz, anlayışsız" vs. gibi menfî nitelendirmelerle karşılaşmak mümkünse de kavim olarak müspet değerlendirmeler de az değildir.

"Türk ona derler ki köy, onun korkusundan haraçtan emin olsun. Türk ona demezler ki tamahından her kutsuzun sillesini yer durur." ²⁷

"Gece geçti gitti de başımızdan gecenler bitmedi. Anlatamadık onları, tamamlanmadı, fakat çaresiz tamamlamamız, hepsini bir bir anlatmamız gerek..."

Fakat neredeyse tamamlandı-tamamlanacak gibi görünüyor. Hani Türk de yol soran yolcuya ahancık (işte) der ya, tıpkı onun gibi.

Türk'ün ahancık (işte) demesinden maksadı ne? Yolun bitmek üzere olduğunu, varılacak yerin yaklaştığını anlatarak sana hız vermek, güç-kuvvet vermek.

Madem ki yol alınacak, durmak ölümdür sana. Bu böyleyken artık seni, "Gel, gir otağa" diye nasıl konuklayabilir?

Öylesine bir mürüvvet sahibidir ki canını bile esirgemez senden.

Fakat tuttu da seni yoldan alıkoydu mu belâlara uğradın gitti.

Türk hakkında kötü bir zanna kapılma, onu töhmet altına alma, Hindu gibi inada düşme, yürü ey yol arkadaşı, koş!"²⁸ Ayrıca:

"Ben Türk'üm, sarhoşum, Türkçe'sine silâh kuşandım, köye girdim de köy ağasına dedim ki esenlik sana."²⁹

Veya:

"Yabancı tutmayın beni, bu köydenim ben.

Sizin köyünüzde evimi arıyorum ben.

Düşman yüzlüysen de düşman değilim,

Hintçe söylüyorsam da aslım Türk'tür."³⁰

gibi mısralarından Mevlânâ'nın Türklüğü, yahut:

"Arkadaşların ileri gelenleri (Tanrı onların kadrini yüceltsin) şöyle rivayet ettiler ki: Bir gün Mevlânâ hazretleri, gerçeklerin gerçekliğini (Hakikati) ve gizli sırları açıklamada coşmuştu. Tam o sırada: "Yüce Tanrı'nın Rum halkı hakkında büyük inayeti vardır ve Sıddık-ı Ekber'in duasıyla da bu halk bütün ümmetin en merhamete lâyık olanıdır. En iyi ülke de Rum ülkesidir. Fakat bu diyarın insanları, Mülk sahibinin (Cenab-ı Hakk'ın) aşk âleminde ve derûnî zevkten çok habersizler. Müsebbibi'l-esbab (Allah) (şanı aziz olsun ve saltanatı yücelsin) hoş bir lütufta bulundu, sebepsizlik âleminde bir sebep yaratarak bizi Horasan ülkesinden Rum vilâyetine çekip getirdi. Haleflerimize de bu temiz toprakta konacak yer verdi ki ledünnî iksirimizden, onların bakır gibi olan vücutlarına saçalım da onlar tamamıyla kimya, irfan âleminin mahremi ve dünya ariflerinin hemdemi olsunlar" buyurdu.

Nitekim demiştir: Şiir:

Beni Horasan'dan çekip Rumların içine getirdin ki onlarla haşır-neşir olup hoş bir mezhep vücuda getireyim."

"Onların hiç bir surette doğru yola meyletmediklerini ve İlâhî sırlardan mahrum kaldıklarını görünce insanların tabiatına uygun düşen şiir ve sema

yolu ile o mânâları onlara lâyık gördük. Çünkü Rum halkı, zevk ehli ve şiirin sözlüdür. Meselâ bir çocuk hasta olur ve tabibin verdiği ilâçtan nefret edip mutlaka şerbet isterse hazık doktor ilâcı, bir şerbet testisine koymak suretiyle çocuğa verir. Çocuk onu, şerbet zannıyla seve seve içer, dertlerinden kurtulur, sihat bulur ve onun bozulmuş olan mizacı düzelir."³¹ sözleriyle en azından Türklüğü benimsediği, Türkleştiği söylenebilir. Yukarıdaki satırlarda görüldüğü üzere Mevlânâ, sadece Türkleri ve Anadolu'yu övmekle kalmamış, Horasan'dan gelişlerini, bu halkı irşad için İlâhî bir vazife; şiir ve semayı sırf çevresinin mizacına uygun düşmekle irşadda bir vasıta olarak telakki ettiğini belirtmiştir.

Netice olarak o günün şartları ve telakkileri de hatırlanırsa Mevlânâ'nın Türk olup olmaması kanâatimizce hiç de mühim değildir. Cihanşumüllüğü yanında o, her şeyden önce bizindir. Bizde yaşamış olmakla, mezarı bizde, aynı zamanda gönlümüzde bulunmakla, hemen her devirde kültür ve edebiyatımıza kaynaklık etmekle dili, hangi dil olursa olsun Mevlânâ, Türk'tür.

Ayrıca bu hususu, merhum hocamız Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan (1898-1978)'ın bir hatırası, veciz bir şekilde yansıtmaktadır:

"... İki konferans vermek üzere İran'a gitmiştim. Şîraz'da oranın en mutena oteli Park-ı Sa'dî'de bir akşam yemeği ziyafetinde Şîraz'ın belli başlı ilim adamları ile görüştim. Sohbet esnasında bir zat, Mevlânâ hangi millete mensuptur? Sizin bu husustaki kanaatiniz nedir? diye sordu.

Şöyle cevap verdim:

Mevlânâ'nın yetiştiği saha, bir çok ırkların beraber yaşadığı bir muhittir. Ancak galip ırk Türk ırkıdır. Dilinin Farsça olması bir şey ifade etmez. Çünkü Farsça, Şarkın (İslâm âleminin) umumî edebiyat dili idi. Türk hanedanlarının kurdukları devletlerde resmî dil de Farsça idi. Mevlânâ'nın dili Farsça idi, ama şiirin ruhu ve bünyesi İran edebiyatı sisteminde değildi. O devirde Müslümanlık bütün ırk farklarını ortadan kaldırmıştı. Irken Türk oldukları halde Farisî ile şiir yazan şairler o kadar çoktur ki... Onların hepsini İran ırkına mensup göstermek imkânsızdır.

Siz Mevlânâ'ya Mevlevi diyorsunuz. Mevlevi, bir mânâda Mevlâ'ya mensup demektir. Mevlâ'da ırk aranmaz! Bana kalırsa, biz İranlı veya Türk olduğu için değil, hepimiz insan olduğumuz için onunla iftihar ederiz. Zaten o beşeriyetin malı olmuştur.”³²

İkinci bir hatıra da arkadaşımız Prof. Dr. Kemâl Yavuz'la ilgilidir.

Erzurum'da, 1985 Aralık'ında Atatürk Üniversitesi'nde tertip edilen Hz. Mevlânâ'yı anma töreninde, davetliler arasında bulunan Erzurum İran konsolosunun, yanında oturmakta olan Prof. Dr. Kemâl Yavuz'a, “Siz Mevlânâ için Türk diyorsunuz ama eserleri Türkçe değil ki nasıl olur?” suali üzerine Prof. Dr. Kemâl Yavuz, “Evet, Yavuz Sultan Selim'in de dîvanı Farsça'dır, öyleyse onun da Türk padişahı değil, İran şahı olması gerekir” karşılığını vermiştir.

Mevlânâ'nın en yakın çevresinde Türkler bulunmaktadır. Meselâ bunlardan, Tebrizli Şemseddin ve Yağbasanoğlu Kuyumcu Selâhaddin Türk'tür.³³

“Tebrizli Şems, Türklerin padişahıdır. Padişah çadırda değil şimdi, yürü ovaya git.”³⁴ beyti, Mevlânâ'nın bir bakıma mürşidi, can dostu olan Tebrizli Şems'in Türklüğüne işaret olarak alınabileceği gibi Tebriz'de Türklerin çok olması ve oradan Konya'ya bir hayli tacirin gelip yerleşmesi de bu hususu teyid edebilir.³⁵

Mevlânâ'nın bir özelliği de İslâm'ın özü olan tevhid akidesine bağlı olarak çevresini, bütün halkı, beşeriyeti daima birliğe, birleşmeye, uzlaşmaya, anlaşmaya, sulha ve sevgiye; bunlar için de müsamahaya, affediciliğe bıkmadan, usanmadan çağırmasıdır.

“Türk daima Türklükte bulunur, Tacik Tâciklikte. Bense bir an gelir Türk olurum; bir an olur Tâciklik ederim.”³⁶

“Konuştuğun bir râfîzi ise Ali'nin lütfundan dem vur; Sünniyse Ömer'in adaletinden söz et.”³⁷

“A Hâşimî yüzü, Türk başlı, Deylem'li saçlı, çene topağı Rum ülkesi halkının çene topağına benzeyen dost!”³⁸

gibi beyitleri onun bu yönünü dahi açıklamaktadır.

“Mevlânâ'nın zuhuru her tarafa yayılınca Buhara'nın ve Deşt'in bilginleri ve şeyhleri, ardı arası kesilmeden Rum'a geliyor, Hazret-i Mevlânâ'yı ziyarette bulunuyor ve mânâlar denizinden, inciler elde ediyorlardı. Derler ki bir gün Buhara ve Semerkand'dan yirmi kişi gelip mürid oldu ve Konya'ya yerleşti.”³⁹

“Âşıkların aşkı ve şevki ile dünyanın her tarafı doldu. Aşağı ve yüksek tabakadan insanlar, kuvvetliler, zayıflar, fakihler, bilginler ve cahiller, Müslümanlar ve kâfirler, her mezhepten kimseler ve tarikatçılar hep Mevlânâ'ya yöneldiler.”⁴⁰

Böylece onun Anadolu'yu Türkleştirmedeki, aynı zamanda İslâmlaştırmadaki rolü, kanâatimizce tahmin edilenden fazla olmalıdır. Menâkıbü'l-Ârifin'de, muhtemelen on sekiz bin âleme de telmihen (nitekim Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin, bizzat eliyle yazdığı ilk on sekiz beyti de aynı şekilde tefsir edilir) on sekiz bin kâfiri Müslüman ettiği rivayet edilmesi, mübalağalı görüle bile asırlardır bu yönde devam eden tesirler; bilhassa Anadolu haricindeki, Rodos, Girit, Balkanlar ve benzeri yerlerdeki Mevlevi tekkelerinin ihtida vasıtası olduktan da dikkate alınırsa bu tesirin ehemmiyeti daha iyi tebarüz eder.

Mevlânâ:

“Aşkla her şey değişir Aşk, Ermeni'yi bile Türk yapıverir.”⁴¹ derken Türk ile aynı zamanda Müslüman'ı ifade etmektedir. Nitekim daha sonraki yüzyıllarda Avrupa'da İslâm karşılığında Türk sözü de benimsemiştir. “Osmanlılar zaten Fransa'da,

Osmanlılar olarak değil de Türkler olarak tanınmaktaydılar. İslâm âleminin başında bulunmalarından dolayı da gündelik dilde, Türk kelimesinin kullanılması Müslüman kelimesi yerine tercih edilen bir eşanlamı kelime olmuştur. Aynı şekilde, Osmanlı padişahı da 'Büyük Türk' diye adlandırılmakta, “Müslümanlığı kabul etmek” tabiri yerine de ‘Türk olmak’ tabiri kullanılmaktadır.”⁴² Hatta bugün bile Balkanlar'da, Müslüman olan kişi için “Türk oldu” denilmektedir.

Nihayet günümüzde de Mevlânâ, doğudan, batıdan, dünyanın her tarafında nicelerini hidayete erdirmektedir. Bizce dikkat çeken tarafı, Mevlânâ vasıtasıyla Müslüman olanlar, şahsî müşahedelerimize

göre İranlı veya Arap olmamakta, daha çok Türkleşmektedirler.

Mevlânâ, Moğollardan, Türklerin aksine hoşlanmaz. Böyle olmasını da tabii görmek icab eder.

"Devamlı Türk göçleriyle tamamen Türkleşen, Selçuklu Türkiye'si döneminde, 1192-1256 yılları arasında birliğini ve merkezleşmesini tamamlayan Anadolu, Avrupa ile Asya arasında en büyük mübadele yolu olmuştur. Bu sebepten dolayı, XIH asırda memleketimiz çok zenginleşmiş, bütün yollar hanlarla ve kervansaraylarla süslenmiş, zengin ve mamur şehirler kurulmuş ve şehirlerimiz de her cinsten âbidelerle donatılmıştır. Bu servet ve refahın neticesi olarak memlekette ilim ve edebiyat hayatı canlanmış ve İslâm dünyasının her tarafından bir çok âlimler ve edipler, Anadolu'ya geldiği gibi bizzat memleketimizde de mühim ilim ve edebiyat adanılan yetişmiştir.

Moğol istilası, bütün İslâm dünyası gibi Anadolu için de bir felâket olmuştur. İstila bilhassa Anadolu'nun şark tarafında mühim tahribat yapmış, büyük ve mamur şehirlerden bir kısmını viraneye çevirmiş ve o havalideki halkın mahvına veya öteye beriye dağılmasına sebep olmuştur. Moğollar evvelâ Anadolu sultanlığını müstakil bırakarak yalnız kendilerine bir miktar vergi verir bir vaziyette tutmuşlarsa da sonraları siyasî müdahalelere başlamışlar ve ilk önce nüfuzları ve sonra da himayeleri altına alarak yavaş yavaş tâbi devlet haline getirmişler, bir taraftan Selçuklu şehzadelerini birbirlerine rakip çıkarıp memleketi aralarında taksim ederek, diğer taraftan devletin erkân ve ümerasını, kendilerine bağlı adamlardan seçerek devletimizi içinden çürütmeye çalıştıkları gibi, yavaş yavaş ordumuzu da inhilâl ettirip dağıtarak yerine Moğol askeri ikame etmeğe başlamışlar ve nihayet sultanları azil ve tayin edecek bir durum elde etmişler ve daha sonra XIV. asrın başında saltanatı büsbütün ortadan kaldırmışlardır.

Bir taraftan Moğol işgal kuvvetlerinin halkımıza yaptıkları itisaf (yolsuzluklar, haksızlıklar), diğer taraftan Moğolların Anadolu'ya getirdikleri ekserisi İranlı olan yabancı memurların irtikâp ve ihtilasları, Anadolu'da sükun ve asayiş bozmuş, şehirlerdeki iktisadî ve içtimai ahengi altüst etmiş ve bu yüzden pek çok âlimler ve zenginler, Suriye'ye ve Mısır'a hicret etmişlerdir. Bu istilanın verdiği içtimai sefalet,

Anadolu'nun yalnız servet ve kültür bakımından inhitatına sebep olmamıştır; aynı zamanda içtimai teşekkül bakımından da çürümesine yol açmıştır. Fethin başlangıcından beri Anadolu'da teşekkül etmiş olan asilzade "sınıfı mahvolmuş, şehirlerdeki büyük aileler dağılmış, ordu inhilâl etmiş ve bu suretle Anadolu'ya yeniden bir birlik verecek kuvvetler ortadan kalkmıştır."⁴³

Bir çok göçlere de sebep olduğu gibi babası Sultanü'l-Ulema Bahaüddin Veled'in de Belh'den Konya'ya gelmesinde Moğol istilasının da muhtemelen tesiri olmakla ayrıca Mevlânâ, asrını dolduran hayatıyla bilhassa Anadolu sultanlığının kemâl ve zevalini bizzat içinde yaşamakla devamlı olarak Moğolları tenkid etmiş, daha doğrusu Türkleşmeyen, Müslümanlaşmayan Moğolları, çeşitli menfi sıfatlarla nitelendirmiştir:

"Şehir tezeğe tapanlarla doldu"⁴⁴ derken Moğollara telmihte bulunmaktadır.

"Yaşlılara hürmet, Mustafa'nın sünnetlerindendir. Aşağılık kişilerin hükmettiği bu devirdeyse halk, yaşlıları iki yerde öne geçirir. Ya ateş gibi yemeğe buyur derler, yahut bakımsızlıktan yıkılacak dereceye gelen köprüde ileri sürerler"⁴⁵ beyitlerinde de yine "Aşağılık kişiler"le Moğollar kastedilmiştir.

"Tatar askerinin dünyaya saldığı şu ateşin dumanından nicesin nasılsın?"⁴⁶ beyti de onların, bütün İslâm âlemini yakıp yaktığını ifade etmektedir.

Aşağıdaki satırlarda da Moğolların münafıklığına, herhalde Müslümanları aldatmak veya onlara daha rahat hâkim olabilmek için Müslüman göründüklerine, her dâvanın bir şahidi ve delili olmak lâzım geldiğine, dedikleri gibi olmadıklarına, inandıkları gibi yaşamadıklarına küçük bir fıkayla dikkatimiz çekilmektedir:

"(Biri): Tatarlar da kıyamete inanıyorlar ve: 'Elbette bir sorgu-sual günü olacak' diyorlar dedi. (Mevlânâ) buyurdu ki: Yalan söylüyorlar. Kendilerini Müslümanlarla bir göstermek istiyorlar. Yani biz de biliyoruz ve inanıyoruz demek istiyorlar. Devaye: 'Nereden geliyorsun?' diye sormuşlar, 'Hamamdan geliyorum!' karşılığını vermiş. 'Ökçenden belli!' demişler. Bunun için eğer onlar kıyamet gününe inanıyorlarsa bunun delili hani?"⁴⁷

Tatar dünyayı savaşıyla yıkmış, kırıp dökmüştür. O, yağmacıdır, çapulcudur. İnsanı harap eden gam, keder gibidir:

"Tatar dünyayı savaşıyla yıktı ama yıkık yerde senin definen olur. Ne diye gönlümüzü sıkalım, ne diye daralalım?"

Dünya kırıldı-dököldü, sen de gönlü kırılmışların dostusun. Senin sarhoşun, nereden utanacak bu çeşit kırılmadan, dökölmeden?"⁴⁸

"Tatara benzeyen gamın, kızar da yağmaya-çapula başlarsa, ben tıpkı otağ gibi aşkla, sabırla kemerimi kuşanmışım, ayak direr dururum."⁴⁹

"(Biri) dedi ki: Moğollar ilkönce buraya gelince çırpçıplaktılar. Binek hayvanları öküzdü. Silâhları odundandı. Şimdi haşmet ve azamet sahibi oldular, karınları doydu. En güzel Arap atları ve en iyi silâhlar onların elinde bulunuyor. (Mevlânâ) buyurdu ki: Onların gönülleri kırık ve kuvvetleri yokken, Tanrı yalvarmalarını kabul ve onlara yardım etti. Şimdi ise bu kadar muhteşem ve kuvvetli oldukları şu anda halkın (fakirliği), zayıflığı vasıtasıyla yüce Tanrı onları yok edecektir."⁵⁰

"Adalet, bir şeyi yerli yerine koymaktır."⁵¹ veya "Adalet, bir zalimin şerrini, bir mazlumdaki gidermektir. İhsan, müstehak bir mahrumun elini tutmaktır"⁵² diyen Mevlânâ, bir mektubundaki "Bununla beraber bu duacı hakkındaki yardımınız padişahlığınız duyulduğundan duacınızı, şefaathçi yapıyorlar"⁵³ satırlarından da anlaşılacağı üzere daha çok o, halkın isteği ve hakkın, adaletin tahakkuku için bazı idarecilere ve devlet ricaline ilgi göstermekte, zaman zaman onlara bu mahiyette mektuplar yazmaktadır.

Bir bakıma irşad ve tebliğ görevi yönünden sistemli ve yerinde olmak sarayla herkese karşı büyük bir müsamaha gösteren Mevlânâ'nın Moğol idarecilerine de ilgi göstermesini daha doğrusu, onların Mevlânâ'ya olan alâka, sevgi ve bağlılığını müsbet karşılama tabii telakki etmek icap eder. O:

"Halk, Tatar (Moğol)dan kaçıyor, bizse Tatar'ı yaratana tapı kılalım.

Kaçmak için yüklerini, develere yüklediler. Bizim yükümüz yok ki, biz ne yapalım?

Halk kopup kaçıyor. Biz de dama çıkalım da halkın develerini sayalım bari!"⁵⁴ derken onlardan korkmadığını dile getirmektedir. Ayrıca daha önce de zikrettiğimiz gibi Mevlânâ'nın, oğlu Sultan Veled'e hitaben:

"Senin düşmanını sevmeni, düşmanın da seni sevmesini istersen, kırk gün onun hayrını ve iyiliğini söyle. O düşman senin dostun olur. Çünkü gönülden dile yol olduğu gibi dilden de gönle yol vardır."⁵⁵ şeklinde nasihatı, onun, yer yer işaret ettiğimiz umumî tutumunu da izah etmektedir. Bu itibarla Mevlânâ'nın, hatta oğlu Sultan Veled'in, Moğol idarecilerine karşı sadece sempaticileri olduğunu söylemek yanlıştır. Ancak mevcut ilgiyi, onların haksızlıklarını, halka zararlarını, zulümlerini engellemek veya asgarî hadde indirmek mânâsında değerlendirmek, dolayısıyla bu hususu bir hizmet olarak da kabul etmek mümkündür. Ayrıca bu nevi bir davranışla bir kısım

Moğolların da Müslüman oldukları, Türkleştikleri unutulmamalıdır. Mevlânâ'nın çevresini Türkleştirilmesi derken, bu ifadede aynı zamanda İslâmlaştırması mânâsına mefhum olarak yer yer Türk ile Müslüman müsaviliğine daha önce temas etmiştik. Başka bir cihetten de Türk ile İslâm münasebeti dikkat çekicidir. Nitekim: "Güney Rusya yolu ile Avrupa'ya akın eden Türk kabileleri Hristiyan olmuşlar, İran üzerinden ön Asya'ya gelenler ise İslâmiyet'i kabul etmişlerdir. Fakat bir kaynaktan çıkıp, iki ayrı istikamette seyreden bu kolların tâlii, birbirine tamamıyla zıt neticelere bağlanmıştır. Garbdekiler, bilhassa Frank kralı Büyük Karl'dan itibaren her şeyi Hristiyanlık zaviyesinden görmeye başlayan Avrupa camiasında süratle eriyip kaybolurken, Yakın Şarka göç edenler bilâkis İslâmiyet'in, sırasıyla, taraftan, müdafii, kurtarıcısı ve bayraktan oldular. Görünüşe göre Türkler, Müslümanlıkta daha müsait bir gelişme imkânına ermiş bulunuyorlar...

Dünyevî hâkimiyetle kültürel himayenin paralel olarak inkişaf ettirilmesi sayesinde ki İslâmlık tekrar canlanmış, yeni kıt'alarda bütün beşerî faaliyetin mihrak noktası haline gelerek milletlerin hayatında idare edici mevkie yükselmiştir. Türkler bu andan itibaren artık Müslümanlığın ayrılmaz bir üyesi olmuşlar, ondan aldıktan kuvvet sayesinde... daima muvaffak ve muzaffer olmuşlardır"⁵⁶

Bununla beraber her zaman olduğu gibi Türkler, Selçuklular ve Osmanlılar, Müslüman olmayanlara, bilhassa Hristiyanlara karşı İslâm dininin önde gelen ve aslî hususiyeti olan hoşgörüyü hiç değiştirmeden uygulamış... Ve herkes şahsî inançlarında alabildiğine hür kalmıştır.⁵⁷

Selçukluların Sünnî akideyi uygulamalarına rağmen, halk içinde dînî idareye ve bazı dînî kurallara karşı muhtelif Bâtınî zümreler ve hareketli bir tasavvufî kültür ve hayat mevcut olmakla gerek inanç gerekse tesir halkasını genişletmek gibi usûl cihetinden Mevlânâ'nın, İslâm ve Sünnî akidenin sınırlarını zorladığını düşünmek tamamen yanlıştır. Onun gayesi, kâfirî, hatta Mü'mini, herkesi Hakk'a davettir. Hâlîle, tavırla, sözle, nasihatle insanlara faydalı olmak, kalbe tesir etmek, kötü ahlâkî güzelleştirmek; kimseyi kırmadan gönüller almaya çalışmaktır. Bizzat şiire merakından değil çevresine tesir edebilmek için şiir söylemiştir. Yolu, Kur'an yolundan, Peygamber sünnetinden başka değildir:

"Bir gün Mevlânâ hazretlerinden, 'Yolunuz nedir?' diye sordular. O da: De ki: İşte benim yolum, ben (insanları) Allah yoluna çağırıyorum, Ben de, bana katılıp uyanlar da basiret üzereyiz (hakikat ışığını apaçık görüyoruz)⁵⁸ dedi."⁵⁹

"Tanrı'dan baş çektin-gittin amma bir-yol bulabildin mi hiç? Yola gel sersemce kaybolup gitme."⁶⁰

"Lokmaya, paraya-pula düşeceğine Tanrı'ya düşseydin, O'nu arasaydın mezarda, bir hendek kıyısında oturmuş görmezdin kendini."⁶¹ gibi sözlerle herkesi Hakk'a, İslâm'a, sulha davet eden, birleştirici, uzlaştırıcı vasıfları ile çevresini irşad eden Mevlânâ, diğer bir ifadeyle Anadolu'ya İslâmlaştırmadaki rolünü bilerek ve üstlendiği vazifenin ehemmiyetini idrak etmiş olarak:

"Hakk'ın rahmetine mazhar olanlar, kurtulmuşlar (dır). Fakat lânetine uğrayanlar, tedaviye muhtaç hastalardır.

İşte biz, bu lânetlikleri rahmetlik yapmak için dünyaya geldik."⁶²

"Güneş gibi herkese can vermeye, böylesine bir işte bulunmaya gelmişiz

Gamlılara eş-dost olalım, toprağa döşenenleri, gül gülistan haline getirelim. Bunun için gelmişiz biz.

Dünyanın bedenine, can nedir, gösterelim; gözleri aydın edelim diye gelmişiz

Altın gibi, bir kaç kişinin öz malı değiliz biz. Deniz gibiyiz, mader gibiyiz; herkesin malıyız, herkesin mülkü.

Yeryüzü gibi yağma yurdu değiliz. Gökyüzü gibi eminiz, hoşuz biz Hristiyan gibi korkup duranlara, iman gibi aman vermeye gelmişiz biz

Kendine gel, sus; bunlardan da üstünüz; söze dile sığmayız biz."⁶³

"Biz ayırmak için değil birleştirmek için geldik" derken o, devamlı olarak birliğe, bilhassa gönül birliğine çağırır:

"Berî gel berî, daha da berî. Niceye bir şu yol vuruculuk? Madem ki sen, bensin, ben de senim, niceye bir şu senlik, benlik?

Tanrı ışıyıyor, Tanrı sırcası. Kendi kendimizle bunca savaşıyoruz, bunca inatlaşmamız da ne? Aydınlık, aydınlıktan ne diye kaçır böyle?

Hepimiz de tek bir olgun kişiyiz; fakat neden böylesine şaşıyoruz ki? Neden zengin yoksulları böyle hor görür ki?

Sağ el, ne diye kendi solunu hor görür ki? Her ikisi de madem ki senin elin; uğurlu ne demek, uğursuz ne demek?

Biz hepimiz aynı mayadanız. Aklımız da bir, başımız da. Fakat şu belî bükülmüş göğün altında iki görür olmuş-kalmışız: Şu beşten altıdan pılnı-pırtını çek birlik bucağına. Niceye dek usûl boylu birlik ağacının yalnız sözünü edip duracaksın?

Hadi şu benlikten geç, herkesle karış, kaynaş. Kendine kaldıkça bir habbesin, bir zerresin ancak, fakat herkesle birleştin, kaynaşan mı ummansın, madensin...

Dünyada nice diller var, fakat hepsi de anlam bakımından bir. Kapları kırıp döktün mü su, bir olur gider.

Birliğe erer de gönülden sözü, sürer çıkarırsan can, her görüş sahibine haber gönderir, meramını anlatır.”⁶⁴

“Aynı dili konuşmak dostluğa vesiledir. Aynı dili bilmeyince nasıl arkadaş olunur?

Hintli ve Türk, aynı dili bilip dost olan çoktur. Aynı lisanı bilmeyen iki Türk de sanki yabancı gibidir. Bilhassa gönül dili olursa, gönüldaşlık dildaşlıktan iyidir.”⁶⁵

Yer yer Mevlânâ'nın eserleri, bilhassa Mesnevî'si tefsir özellikleri de taşır, denilir ki bir bakıma bu görüş doğrudur.⁶⁶

Mesnevî, mânâ ehli için hidayete vesiledir.⁶⁷ “Mesnevî vahdet dükkânıdır. Orada Bir'den başka ne görürsen puttur.”⁶⁸ Veya:

“Ben yaşadıkça Kur'an'ın kölesiyim;

Seçilmiş Muhammed'in yolunun topırağıym.

Kim, sözlerimden bundan başka bir söz naklederse,

Ben ondan da o sözden de bîzarım.”⁶⁹ yahut:

“Sevgili dediğin ‘Bir Hak’tır, bir de O’nun, ‘Sen benimsin, ben senin’ dediği (Hz. Peygamber)”⁷⁰ diyen hal sahibi talihlilerden olan Mevlânâ da, her türlü sevginin aslî kaynağı, Allah ve Resulünün sevgisidir. Bu itibarla sağlığında ve eserlerinde herkesi doğru yola, kâfiri hidayete, Mü'mini daha da Mü'min olmaya davet eden Hz. Peygamberin “Din nasihattir”⁷¹ düstûruna uyan ve bunda da başarılı olan Mevlânâ'nın esas kaynağının Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şerifler oluşu tabiidir.

Mevlânâ bazen:

“Dinlerinizi sağlamlaştırmaya bakın. Ahidlerinizi araştırın. İmanlarınıza, yeminlerinize âşık olun, belki uzlaşırsın bizimle.”⁷²

“Rabb'im aç gönüllerimizi; Rabb'im göster dolunayımızı. Tapmayın uydurduğunuz yalancı Rab'lara.”⁷³

“Yahudiler gibi korkak, töhmet altında yaşamaktasın. O halde Yahudiler gibi sarığının üstüne samurdan bir sarı bağ bağla da

Yahudiliğin belli olsun. Yahut da Yahudilikten tövbe et, gözünün açılması için düşüncelerinin gözüne Mustafa'nın ayağının bastığı topraktan al da sürme gibi çek.”⁷⁴

“Ne diye aklın başında ey kardeş? Şarapla dolu denizi gör. A kâfir, Müslüman ol; ne de tatlıdır kendinden geçiş.”⁷⁵

“Müslümanlıktan başka, gönülde hünere, bilgilere ait ne varsa hepsi de eğretidir. Müslümanlıksa gönüldeki hakikattir ve maksat da odur.”⁷⁶ gibi sözleri dini sağlamlaştırmayı, ahde vefayı, uydurma, yalancı şeyleri Tanrılaştırmamayı öğütlerken muhatabını, doğrudan doğruya, açıkça İslâm'a, Müslüman olmaya davet etmektedir. Bazen de “Biz”, “Dergâhımız” ve benzeri sözlerle İslâm'ı kastetmekte, “Bize gel” davetiyle “İslâma gel!” demektedir. Nitekim dikkat edilirse:

“Yine gel, yine gel, her ne isen yine gel,

Eğer kâfir, ateşperest ve putperest isen de yine gel!

Bizim dergâhımız ümitsizlik dergâhı değildir,

Yüz kere tövbeni bozmuş olsan da yine gel!”⁷⁷

meşhur rubaisinde: “Bizim dergâhımız”dan maksat İslâm olup âyetle de sarıh olduğu üzere Allah'ın rahmetinden ümit kesilmez. Ayrıca ikinci mısra da sadece küfür ehline, kâfir, ateşperest ve putpereste işaret edilmiş olmakla Mevlânâ bunları, küfürden kurtarmaya dergâhına yani İslâm'a davet etmektedir ki bu tavrı, onun, umumi tebliğ ve irşad usûlüne de uygun düşmektedir. Bu rubai dolayısıyla dikkatlerden kaçan bir husus da vaktiyle Dr. Erkan Türkmen'in de temas ettiği üzere, “bâz âmeden” fiili, terk etmek, feragat etmek, vaz geçmek ve mecazen tövbe etmek mânâlarındadır. Bu fiilin emir şekli, “bâz â (y)” olup bu kelime, “yine gel” karşılığında olduğu gibi “terket, vaz geç, tövbe et” mânâlarına da gelir. “Tövbeye gel, tövbeye gel” ve benzeri hitaplarla bir çok Türkçe ilahîlerde de karşılaşmak mümkündür.

Nihayet Türkçe'deki “vaz geçmek” fiilinin mazisi çok eski değildir. Bunun daha eski kullanılışı “vaz gelmek” olup aynen “bâz âmeden” karşılığındadır. Birinci kelimedeki “b” dudak harfi, bir diğer yan dudak harfi “v”ye değişmekle Farsça “baz”, Türkçe “vaz” olmuştur. Bu itibarla

yukarıdaki rubai, eksik tercüme edilmiş olmakta, asıl mahiyetinden bizce yanlış olarak farklı anlaşılmaktadır.

Mevlânâ bazen, Müslüman'ı da tekrar Müslüman olmaya çağırır:

"A pervaneler, a pervaneler, çekinmeyin, çekinmeyin. A Müslümanlar, a Müslümanlar, Müslüman olun, Müslüman olun"⁷⁸ derken kelebek nasıl ışık veya ateş etrafında döner ve yanarsa hakîkî Müslüman da aşk ateşiyle yanabilmeli, yani âşık olmalıdır. Zira âşık, mâsivâdan (Hak'tan, sevgiliden gayri her şeyden) kurtulmuştur, kusursuzdur. Bu bakımdan Mevlânâ, âşık ile, mükemmel insan ile hakîkî Müslüman'ın müsaviliğini îma etmektedir. Ona göre îman, aşktır.⁷⁹ Herhalde o günkü, belki de her devirdeki şartlarda insanları birliğe, huzura, iyiliğe ve güzelliğe davette en müessir vasıta sevgi ve ümit olmalıdır ki Mevlânâ da bundan faydalanmıştır:

"Sevgi, bi-teviye içten hizmet edip durmadır zaten. Dünyada sevgiden başka hiç bir hizmet, bi-teviye sürüp gitmez."⁸⁰ Sevginin sarayı gönüldür. Tevhid ve aşk sırrının mekânı da gönüldür. Gönüller avcısı Mevlânâ'nın gönle, kalbe hitabı, aşka, îmana, İslâm'a davetidir. Gönülü olmayan kişi mahrumdur:

"Kim bu gönül penceresinden gafil olursa zamanenin en üstün bilgini bile olsa nafil kördür, ahmağın biridir o."⁸¹

Bu itibarla Allah'ın sevgilisi Hz. Muhammed (s.a.), aşk madenidir:

"Şanında sen olmasaydın gökleri yaratmazdım denen ne dedi bak; Ahmed-i Muhtar, aşk madenidir."⁸²

Aşk, dolayısıyla îman, Âb-ı hayat, edebî diriliktir. Küfür ise zulmet (karanlık) ve ölümdür:

"Aşk, Âb-ı hayattır, seni ölümden kurtarır. Kendini aşka atana ne mutlu."⁸³

"Âb-ı hayata benzeyen îman da kara toprağa benzeyen küfür de her ikisi de senin ateşine karşı çer-çöptür sanki."⁸⁴

Ezan bile bir aşk salaşdır, davetidir:

"A âşık, şeriat sahibi Ahmed'in hırkasını al da her an Bilal'in canından aşk salasını duy."⁸⁵

Netice olarak âşık, aşka, maşukaya iktida eden, uyan ve bağlanandır. Müslüman da Hakk'a, Resulullah'a yani sevgiliye teslim ve tabi olan ve ihtida eden (hidayete eren), doğru yolu bulandır. Daha önce de işaret ettiğimiz üzere Mevlânâ'ya göre âşık ile Mü'min aynıdır. Her ikisi de kusursuz olmak durumundadır. Kendinden kurtulan, benliğinden, kibrinden, mâsivâdan geçen, sadece sevgiyle dolan zaten nakis ve kusurlu olamaz. Onun için Mevlânâ'nın devamlı olarak aşka, âşıklığa daveti, aynı zamanda da tevhide, İslâm'a, iyi insan olmaya çağrıdır. Devrinden günümüze kadar onun Türkleştirmede, İslâmlaştırmada, birleştirmedeki başarısının sırrı bu noktadadır.

Mevlânâ'nın Müslüman ettikleri veya onun tesirinde kalarak İslâm'ı kabul edenlerle ilgili bir kaç hikâye ve ölümüyle alâkalı bir tasvirle sözlerimize son vermek istiyoruz.

"Bir gün Mevlânâ mübarek medresesinde oturmuştu. Birden bire Yahudi hahamlarından ve Hristiyan papazlarından bir grup gelerek, tam bir samimiyetle baş koyduktan sonra, Tanrı'nın bu zayıf ümmeti hakkında Kur'an'da vârid olan şer'i tekliflerin hikmetini, emr ve nehiylerin sırrını anlamak ve bu hükümlerden maksadın ne olduğunu bilmek için soruda bulundular. Mevlânâ, bunlara inci gibi sözlerle şöyle cevap verdi: Tanrı, onanı şirkten, namazı kibirden temizlemek; zekâtı, rızka sebep olmak, orucu, halkın ihlâsını denemek; haccı, dîni kuvvetlendirmek; cihadı, İslâm dinini yükseltmek; emr-i marufu, âlemin, emr olunan şeylerinin elde edilmesine sebep olması; kötü şeylerden nehyi, sefihlere mâni olmak; akrabalığı gözetmeyi, onların adedini çoğaltmak; kisası, kan dökülmesini önlemek; cezalan, haram olan şeyleri halkın gözünde büyütme; şarap yasağını, akli korumak; hırsızlıktan çekinmeği, iffeti nimetlendirmek; zina terkin, nesebi temiz tutmak ve livata terkin, nesli üretmek; şehadeö, inkâr edenlere karşı koymak; lezzetlerin terkin, doğruluğu şereflendirmek; selâmı korkulardan emin kılmak; eminliği, ümmetin işlerini düzene koymak; tâati, imamlığa saygı göstermek için kullarına farz kılmaştır. Bu mânâları o kadar güzel bir tarzda anlattı ki, hep birden bellerindeki zünnarları

koparıp atarak îman getirdiler ve Müslümanlar sırasına geçtiler ve candan mürid oldular. Naklettiklerine göre bu hazretin (Mevlânâ'nın) zuhurundan ölümüne kadar on sekiz bin kâfir, îman getirerek Müslüman ve mürid olmuştur ve hâlâ da olmaktadır."⁸⁶

"Bir gün Mevlânâ hazretleri, ulu arkadaşlarla birlikte Meram mescidinden şehre dönüyordu. Birdenbire ihtiyar bir rahip karşılarına çıkıp önlerinde baş koymaya başladı. Mevlânâ ona: 'Sen mi yaşlısın, sakalın mı?' diye sordu. Rahip: 'Ben, sakalımdan yirmi yıl daha büyüğüm, o daha sonra çıktı' dedi. Bunun üzerine Mevlânâ: 'Ey zavallı! O, senden daha sonra çıktığı halde erişti ve kemâle erdi. Sen evvelce nasıl idiysen şimdi de siyahlık, perişanlık ve hamlık içinde yüzüyorsun. Eğer değişmez ve olgunlaşmazsan yazıklar olsun sanal' buyurdu. Zavallı rahip, hemen zünnarını kopardı ve îman getirerek inançlı Müslümanlardan oldu."⁸⁷

"Rahip ve papazlardan bir grup Mevlânâ hazretlerine rastladılar. Daha uzaktan dostlar, onları görünce onlardan tiksinererek: 'Ne kadar gönülleri kara ve nahoş insanlardır' dediler. Mevlânâ: 'Bütün dünyada onlardan daha cömert insan yoktur. Çünkü onlar, hem bu dünyada İslâm dinini, temizliği ve türlü ibadetleri bize vermişler; hem de öteki dünyada ebedî cennetten, hurilerden, köşklardan ve temiz cennet şarabından, bağışlayıcı Tanrı'nın yüzünden (cemâlinden) mahrum edilmişlerdir. Çünkü 'Tanrı dünya ve âhireti kâfirlere haram etmiştir.'⁸⁸ Bu kadar nankörlüğü, karanlıktan ve cehennemin azaplarını onlar yüklenmişler. Tanrı'nın inayet güneşi, birdenbire onların üzerinde patladıkça, onlar derhal nurlanacak, yüzleri ak olacaktır' buyurdu. Şiir:

"Yüz yıllık kâfir, eğer seni görse secde eder ve çabucak Müslüman olur.

Daha yakına geldikleri vakit rahipler ve papazlar baş koydular.

Mevlânâ hazretleri ile meşgul olup tam bir doğrulukla îman getirerek Müslüman oldular. 'Onların kötü şeylerini iyi şeylere tebdil eder.'⁸⁹ Hüdâvendigâr, dostlara dönerek: Şiir:

Yüce Tanrı, kendisine gizli lütuf sahibi demeleri için zehrin içine

tiryaki gizledi, buyurdu. Yüce Tanrı, siyahlığı beyazlıkta gizliyor, beyazlığa da siyahlıkta yer veriyor."⁹⁰

"Kostantiniye ülkesinde bilgin bir rahip vardı. Mevlânâ'nın ilmini, yumuşaklığını ve alçak gönüllülüğünü işitmiş, ona âşık olmuştu. Mevlânâ'yı görmek üzere Konya'ya geldi. Şehrin rahipleri onu karşılayıp i'zazda bulundular. Bu doğru rahip, o hazretin ziyaretini rica etti. Tesadüfen yolda karşılaştılar. Rahip üç defa Hüdâvendigâra secde etti. Secdeden başını kaldırıncı Mevlânâ'nın da secdede olduğunu görüyordu. Derler ki Mevlânâ hazretleri, rahibin önünde otuz üç defa baş koydu. Rahip feryad edip elbiselerini yırttı ve 'Ey dînin sultanı, bu ne alçak gönüllülük ve kendini hor görmektir?' dedi. Mevlânâ: "Ne mutlu o kimseye ki Tanrı onu malla, güzellikle, şerefle ve saltanatla rızıklandırdı ve o da bu malı ile cömertlik yaptı. 'Güzelliği ile iffet sahibi, şerefiyle alçak gönüllü ve saltanatı ile de adalet sahibi oldu' hadisini buyuran bizim sultanımızdır. Tanrı kullarına nasıl alçak gönüllülük göstermeyeyim ve niçin kendi küçüklüğümü belirtmeyeyim. Eğer bunu yapmazsam, neye ve kime yararım?' dedi.

Şiir:

(Hak) yolunun güneşi olan ve nefsinin zelil eden kimseye ne mutlu dedi.

Onun kulluğu sultanlıktan iyidir, çünkü ben, daha hayırlıyım sözü, şeytanın ağzından çıkmış bir sözdür.

Bunun üzerine zavallı rahip, derhal arkadaşlarıyla birlikte îman getirerek mürid oldu ve fereci giydi. Mevlânâ hazretleri, mübarek medresesine geldiği vakit, Sultan Veled hazretlerine ve arkadaşlara: "Bahaeddin, bugün zavallı bir rahip bizim miskinliğimizi (tevazuumuzu) elimizden kapmaya niyet etti. Fakat Cenab-ı Hakk'a hamdolsun, O'nun uygulaması ve Peygamber efendimizin yardımı ile biz bu miskinlik ve küçüklükte ona galip geldik. Çünkü o tevazu, küçüklük ve miskinlik Müslümanlara, hazret-i Mustafa (s.a)den miras kalmıştır. Öyle bir devletin nisabı, yalnız onun ümmetinin miskinlerinin nasibidir" buyurdu."⁹¹

"Bir gün Mevlânâ hazretleri birkaç dostla birlikte Atpazarı kapısından çıkmış, Sultanü'l-Ulema Bahaeddin Veled'in (Allah ondan razı olsun) mezarını ziyarete gidiyordu. Sayısız insanların bir şahsın etrafında toplandıklarını gördüler. Bu kalabalık içinden birkaç genç ileri koştu ve: 'Allah aşkına, birini idam ediyorlar. Mevlânâ hazretleri şefaatsin. O, taptaze genç bir Rumdur' diye feryad etti. Mevlânâ: 'O ne yapmıştır?' diye sordu. Onlar: 'Birini öldürmüştür, kısas yapıyorlar' dediler. Bunun üzerine Mevlânâ ilerledi. Bütün celladlar ve şahne (polis)ler baş koyup uzakta durdular. Mevlânâ mübarek ferecesinin eteğini idam edilecek adamın üzerine örttü. Şehrin sahnesi, İslâm sultanına durumu arz etti. Sultan: 'Mevlânâ hâkimdir, bir şehri istese ve bütün bir şehre şefaatsin etse buna nail olur. Hepsini ona feda olsun. Bir Rum da nedir ki...' dedi. Arkadaşlar, Mevlânâ'nın kurtardığı bu Rum'u alıp hamama götürdüler. Hamamdan çıkartıp medreseye getirdiler. Nihayet Mevlânâ'nın elinde iman getirip Müslüman oldu. Hemen o anda onu sünnet ettiler ve büyük bir sema yaptılar. Mevlânâ hazretleri: 'Adın nedir?' diye sordu. O da: 'Siryanus', dedi. Mevlânâ: 'O halde bugünden sonra Alâeddin Siryanus deyiniz', buyurdu. Nihayet o hazretin hayat veren inayet nazarının bereketi sayesinde Alâeddin Siryanus o dereceye geldi ki ulu şeyhler ve hayırlı bilginler onun ilerlemesine ve marifetleri anlatmasına şaşılar. Onun latifelerinden hayrette kaldılar."⁹²

Netice ve son söz olarak kanâatimizce Mevlânâ'nın Türkleştirme yani İslâmlaştırmadaki rolü ve tesirinin, bir velî olarak yaşayabilme sırrının, sevginin, birlik ve beraberliğin zaferinin en güzel ve en veciz ifadesini cenazesiyle ilgili müteakip satırlarda bulmak mümkündür:

"... Sonra cenazeyi dışarı çıkardılar. Büyük küçük bütün insanlar başlarını açmışlardı. Kadınlar ve çocuklar da orada idiler. Büyük kıyamete benzer bir kıyamet koptu. Herkes ağlıyordu. Erkekler çıplaktılar, feryad ederek, elbiselerini yırtarak gidiyorlardı. Hristiyanlardan, Yahudilerden, Araplardan, Türklerden vs. den bütün

milletler, bütün din ve devlet sahipleri hazır bulunuyorlardı. Her biri, kendi âdetleri veçhile kitapları ellerinde önden gidiyorlar, Zebur'dan, Tevrat'tan, İncil'den âyetler okuyor ve hepsi de feryad ediyordu.

Müslümanlar, sopa ve kılıçla bunları savamıyorlardı. Zira bu cemaat hiç çekinmiyordu. Büyük bir karışıklık oldu. Bu haber büyük sultana, Sahibe ve Pervane'ye erişti. Bunun üzerine onlar da papaz ve kiliselerin büyüklerini çağırıp onlara: 'Bu olayın sizinle ne ilgisi vardır? Bu din padişahu, bizim başbuğumuz, imamımız ve rehberimizdir' dediler. Onlar da: 'Biz, Musa'nın, İsa'nın ve bütün peygamberlerin gerçeklerini, onun açık sözlerinden anladık ve kendi kitaplarımızda okuduğumuz olgun peygamberlerin tabiat ve hareketlerini onda gördük. Siz Müslümanlar, Mevlânâ'yı nasıl devrinin Muhammed'i olarak tanıyorsanız, biz de onu, zamanın Musa'sı ve İsa'sı olarak biliyoruz. Siz nasıl onun muhibbi iseniz, biz de bin şu kadar misli daha çok onun kulu ve müridiyiz. Nitekim kendisi buyurmuştur:

Yetmiş iki millet sırrını bizden dinler. Biz, bir perdeden yüzlerce ses çıkaran bir neyiz.

Mevlânâ hazretlerinin zatı, insanlar üzerinde parlayan ve onlara inayette bulunan hakikatlar güneşidir. Güneşi, bütün dünya sever. Bütün evler onun nuruyla aydınlanır' dediler. Bir Rum keşişi de: 'Mevlânâ ekmek gibidir. Hiç kimse ekmeğe ihtiyaç duymamazlık edemez. Ekmekten kaçan hiçbir aç gördünüz mü? Siz, onun kim olduğunu nereden bileceksiniz?' dedi. Bunun üzerine büyükler, susup hiçbir şey söylemediler. Bir taraftan da tatlı sesli hafızlar vecd ile âyetler okuyorlar, tatlı nefesli Kur'an okuyanların sesleri, dertli ve acı feryadları göklere yükseliyordu. Güzel sesli müezzinler, halka, kıyamet yerine, bu kıyametin koptuğunu sala vererek bildiriyorlardı. Yirmi bölük güyende de Mevlânâ'nın ölümünden önce söylemiş olduğu mersiyeleri okuyordu. Nekkarecilerin naraları, zurna ve beşaret, nefir vs. sesleri 'İsrafil'in Sûrunun çalındığı zamanda...' ⁹³ âyetinde olduğu gibi kıyametler koparıyordu. Güneş doğarken mübarek medreseden tabutu alıp yola çıktılar. Tabut, yolda altı defa parçalandı. Her defasında başka bir tabut yaptılar. Nurlu türbesinin bulunduğu mezarlığa geldikleri vakit, karanlık basmış, gece olmuştu. ⁹⁴

DİPNOTLAR

- 1- Meselâ bkz. Ahmet Yaşar Ocak, *Babadler İsyanı*, İstanbul, 1980.
- 2- Mevlânâ, *Divan-ı Kebir*, Terc. Abdülbâki Gölpinarlı, İstanbul, 1960, V/252.
- 3- Doç. Dr. Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara, 1985, 51, 127.
- 4- Mevlânâ, *Fihî Mâfih*, Terc. Meliha Ülker Tarıkâhya (Anbarcıoğlu), İstanbul, 1954, 111.
- 5- A.g.e., 140.
- 6- A.g.e., 154.
- 7- A.g.e., 195.
- 8- Feridun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler, Risale*, Terc. Tahsin Yancı, İstanbul, 1977, 102. Ayrıca bkz. Ahmed Eflâki, *Âriflerin Menkabeleri*, İstanbul, 1973, I/209.
- 9- Ahmed Eflâki, a.g.e., I/208.
- 10- A.g.e., I/471.
- 11- Mevlânâ, *Mektuplar*, Terc. Abdülbâki Gölpinarlı, İstanbul, 1963, 23.
- 12- Ahmed Eflâki, a.g.e., I/310.
- 13- A.g.e., I/183-184.
- 14- Müjgan Cumbur, "Mevlânâ'nın Eserlerinde Türk Boyları ve Türk Kelimesinin Değerlendirilmesi", *Bildiriler, Mevlânâ'nın 700. Ölüm Yıldönümü Dolayısıyla, Uluslararası Mevlânâ Semineri*, 15-17 Aralık 1973, Ankara, 55 vd.
- 15- Mevlânâ, *Divan-ı Kebir*, Terc. Abdülbâki Gölpinarlı, İstanbul, 1959, IV/347.
- 16- Mevlânâ, a.g.e., İstanbul, 1958, II/336.
- 17- A.g.e., II/401.
- 18- A.g.e., IV/395.
- 19- A.g.e., II/156.
- 20- A.g.e., I/67.
- 21- A.g.e., V/398.
- 22- Mevlânâ, *Mecalis-i Seb'a*, Terc. Abdülbâki Gölpinarlı, Konya, 1965, 17.
- 23- Mevlânâ, a.g.e., II/270.
- 24- A.g.e., VI/176.
- 25- *Divan*, Terc. Abdülbâki Gölpinarlı, İstanbul, 1974, VII-VIII, 1972.
- 26- Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Mesnevî-yi Şerif, Aslı ve Sadelerlendirilmesiyle Manzum Nahîfi Tercümesi*, Haz. Âmil Çelebioğlu, İstanbul, 1972, III (6)/64 vd.
- 27- Mevlânâ, *Divan-ı Kebir*, I/69.
- 28- A.g.e., II/281. M. Cumbur'un tebliğinden başka ayrıca bkz. Aydın Taneri, *Mevlânâ Ailesinde Türk Milleti ve Devlet Fikri*, Ankara, 1987, 39 vd.
- 29- Mevlânâ, *Divan-ı Kebir*, II/48.
- 30- Mevlânâ, *Rubâiler*, Terc. Abdülbâki Gölpinarlı, İstanbul, 1982, 159.
- 31- Ahmed Eflâki, *Âriflerin Menkabeleri*, Terc. Tahsin Yancı, İstanbul, 1973, I/246-247.
- 32- Âmil Çelebioğlu, *Ali Nihad Tarlan*, Ankara, 1989, 74.
- 33- Ayten Lermioğlu, *Hiz. Mevlânâ ve Yakınları*, İstanbul 1969, 28; Doç. Dr. Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara, 1985, 105/dpn. 134.
- 34- *Divan-ı Kebir*, V/119.

- 35- Doç. Dr. Tuncer Baykara, a.g.e., 122.
- 36- *Divan-ı Kebir*, I/113.
- 37- A.g.e., II/166.
- 38- A.g.e., IV/251.
- 39- *Âriflerin Menkabeleri*, I/290.
- 40- A.g.e., I/165.
- 41- *Divan-ı Kebir*, V/214.
- 42- Louis Bazin, "Fransız Türkolojisinin Tarihine Bir Bakış", M. Ü. Fen-Edebiyat Fak. *Türkölük Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 1988, 4/21.
- 43- Mükrimin Halil Yınanç, *Türkiye Tarihî Selçuklular Devri*, İstanbul, 1944, 5-6.
- 44- *Divan-ı Kebir*, V/181.
- 45- *Mesnevî*, VI/194-195.
- 46- *Divan*, VI/438.
- 47- Mevlânâ, *Fihî Mâfih*, Terc. Meliha Ülker Tarıkâhya (Anbarcıoğlu), İstanbul, 1954, 97-98.
- 48- *Divan-ı Kebir*, III/229.
- 49- A.g.e., III/259-260.
- 50- *Fihî Mâfih*, 96-97.
- 51- Mevlânâ, *Mektuplar*, terc. A. Gölpinarlı, İstanbul, 1963, 78.
- 52- A.g.e., 67.
- 53- *Mektuplar*, 173.
- 54- *Divan-ı Kebir*, V/159.
- 55- *Âriflerin Menkabeleri*, I/310.
- 56- İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul, 1953, Önsöz VI-VII.
- 57- Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, Terc. Yıldız Moran, İstanbul, 1979, 60.
- 58- *Kur'an-ı Kerim*, XII/108. Terc. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul, 1934, 355.
- 59- *Âriflerin Menkabeleri*, I/175.
- 60- *Divan-ı Kebir*, IV/358.
- 61- A.g.e., III/203.
- 62- *Âriflerin Menkabeleri*, I/192.
- 63- *Divan-ı Kebir*, V/161.
- 64- *Divan-ı Kebir*, IV/423.
- 65- Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Mesnevî-yi Şerif Aslı ve Sadelerlendirilmesiyle Manzum Nahîfi Tercümesi*, Haz. Âmil Çelebioğlu, İstanbul, 1967, I/49. Ayrıca dil birliği için bkz. Âmil Çelebioğlu, "XIII-XV (ilk yarım) Yüzyıl Mesnevîlerinde Mevlânâ Tesiri", *Mevlânâ ve Yaşamı Sevinçli* (III. Uluslararası Mevlânâ Semineri), Ankara, 1987, 111-113.
- 66- Feridun b. Ahmed-i Sipehsâlâr, *Risale*, Terc. Tahsin Yancı, İstanbul, 1977, 75.
- 67- *Mesnevî-yi Şerif*, a.g.e., III (6)/25.
- 68- *Mesnevî*, *Veled İsbudak* Terc. VI/123.
- 69- *Rubâiler*, 152.
- 70- *Mesnevî*, III/378.

- 71- Âmil Çelebioğlu, "Mevlânâ'dan Öğütler", III. Milli Mevlânâ Kongresi, 12-14 Aralık 1988, Konya, 1989, 131-148.
- 72- *Divan-ı Kebir*, I/197.
- 73- *A.g.e.*, I/102.
- 74- *A.g.e.*, I/89.
- 75- *A.g.e.*, VI/191.
- 76- Mevlânâ, *Mecâlis-i Seb'a*, Terc. Abdülbâkî Gölpinarlı, Konya, 1965, 20.
- 77- *Rubâiler*, 23.
- 78- *Divan*, VI/166.
- 79- *Divan-ı Kebir*, V/330.
- 80- *A.g.e.*, III/397.
- 81- *Divan-ı Kebir*, II/323.
- 82- *A.g.e.*, V/145.
- 83- *A.g.e.*, II/38.
- 84- *A.g.e.*, II/69.
- 85- *A.g.e.*, III/236.
- 86- *Âriflerin Menkabeleri*, II/73-74.
- 87- *A.g.e.*, I/198.
- 88- *Kur'an-ı Kerim*, VII/50.
- 89- *Kur'an-ı Kerim*, XXV/70.
- 90- *Âriflerin Menkabeleri*, I/198/199.
- 91- *A.g.e.*, I/356.
- 92- *A.g.e.*, I/293-294.
- 93- *Kur'an-ı Kerim*, LXXIV/8.
- 94- *Âriflerin Menkabeleri*, II/60-61. Ayrıca bkz. *Risâle*, 113 vd.

MEVLÂNÂ'NIN TÜRK VE DÜNYA KÜLTÜRÜ BAKIMINDAN TAŞIDIĞI MÂNÂ*

Prof.Dr. Mehmet KAPLAN

Her yıl Aralık ayında, Konya'ya Türkiye'nin ve dünyanın dört bucağından binlerce insan gelir, bir binayı ve o binanın içinde "uyanık uyuyan" büyük bir veliyi ziyaret eder, dua dilek ve niyazda bulunur. Ayrıca büyük bir salonda icra edilen muhteşem *Semâ* âyini seyrederek, asırlar ötesinden gelen ses ve hayallerle vecde dalar.

Türk milletini, hattâ onun etrafında bütün insanlığı birleştiren böyle bir mâneviyat merkezinin bulunması, her dilden ve her dinden onbinlerce insanın, her yıl aynı ısıktı etrafında bir araya gelmesi, güzel ve derin mânâlı bir harekettir. Günlük hayatlarında birbirlerinden ayrı ferdi kaderlerini yaşayan insanlar, büyük dinlerin içinde teşekkül eden bir nevi kültürler, âyinler ve merasimler sayesinde, darlıktan kurtularak genişliğe ulaşırlar.

Fakat göze, kulağa ve gönüle hitap eden bu hareketler yeterli değildir. Mevlânâ insanlara bundan fazlasını verebilir. Onun sadece türbesi ve semâi yoktur. Duygu ve düşüncelerini harikûlâde bir üslûpla ifade ettiği eserleri de vardır. Tarikat olarak *Mevlevîlik*, Mevlânâ'nın vefatından sonra teşekkül etmiştir. Buna göre, ayrı bir değer ve mânâsı olmakla beraber, asıl Mevlânâ'yı bu merasimlerden ziyade, kendi eserlerinde aramak icap eder. Gözü ve kulağı büyüleyen kült, çok defa düşüncenin çalışmasına, kültüre engel olur. Mevlânâ'yı tam olarak anlamak, duygu ve fikir hazinesinden faydalanmak için âyin ve merasim ile beraber eserleri üzerinde düşünceye de yer vermek, yani kültürten kültüre geçmek lâzımdır. Bu, Mevlânâ'yı, içimizde yerleştirmek, nerede olursak olalım, onunla beraber olmak demektir ki onun istediği de budur. Mevlânâ'nın Türkçe'ye güzel bir şekilde tercüme edilmiş

* *Mevlânâ Güldestesi*, 1973, Konya Turizm Derneği Yay., Ankara, 1973, s. 19-30

olan şiirleri ile onun fikirlerini her asırda yeni bir şekilde ifade eden Mevlevî şair ve sanatçıların eserleri, zengin bir "Mevlâna Kültür"ünün teşekkülü için başlıca kaynakları teşkil ederler.

Mevlâna'yı anlama ve değerlendirmenin çeşitli yolları vardır ve olabilir. Bunlardan biri, onu yaşadığı tarihî devir ve şartlar içinde görmektir. Mevlâna'nın şahsiyeti ve eseri, Selçuklu tarihinin içinde yer alır. 1071 Malazgirt Savaşı ile başlayan Anadolu Türk tarihinde Selçukluların oynadığı rol büyüktür. Türk ırkına bu toprakları açan ve ebedî vatan yapanlar, Alpaslan ve oğullarıdır. Selçuklular bu maksat için sadece Bizanslılarla değil, Avrupa'dan arka arkaya üç dalga halinde gelen Haçlılarla ve onlardan daha korkunç olan Moğol Orduları ile savaşmak mecburiyetinde kalmışlardır. Kahramanlık, hâkim olma ve devlet kurma irâdesi ile dış düşmanlara hâkim olan ve devlet kurma irâdesi ile dış düşmanlara hâkim olan ve bu toprakları vatan edinen Türk, en büyük zorluğu başkalarından çok kendi ırkından ve soyundan görmüştür. Dahilî isyanlar Selçuklu devletini dış düşmanlardan daha çok tahrip etmiştir. Bu isyanların başlıca sebebi, eski "Aşiret ahlâkı"nın, Türklerde çok kuvvetli olan Benlik ve Beylik duygularının devamıdır. Ortak düşman karşısında Türklerin sürekli bir devlet kurabilmeleri için manevî bir birliğe ihtiyaçları vardı. İslâmiyet ve tasavvuf, işte bu vazifeyi görmüştür. Mevlâna bir şiirinde şöyle der:

"İnsan şehrine öylesine büyük, öylesine korkunç bir sel geldi ki, şehir yok olup gitti, gökyüzü de ışıktan bir dolap kesildi o suya."

Her şeyi Allah'nın bir tecellisi olarak gören Mevlâna, bu selden korkmaz. Bilâkis bir tecellisi olarak gören Mevlâna, bu selden korkmaz. Bilâkis onun ebedî akışı içinde beklenmedik değerler ortaya çıkacağına inanır. Aynı şiirde şöyle devam eder:

"Su coşunca yel kesildi; kasırganın önünde bir saman çöpü, nasıl korka ürke uçar-giderse o yel, dağı öyle uçurur.

Dağları yardılar mı madenler belirir; Ay ışığı gibi lâ'l içinde lâ'l görürsün.

O parıltının içinde bir de Çin güzelinin yüzünü görürsün ki iki ayrılık eli de kasap gibi kan içinde.

Elini korkusundan bütün canlar sarhoş; karşısında bütün gökler alçalmış; bütün lütûfları ile beraber ne de ihsan sahibi olmuştur bu.

Onun öldürülmesi, üzümün ezilip sıkılmasına benzer; üzüm kalmadı mı, sırası, suyu kalır.

Yüzbinlerce üzüm olsa hepsi de bir olur gider; can da birliğe yetince bu çeşit bir varlık bulur."

Selçuklu tarihini ve bütün dünya tarihini bu şiirde ortaya konulan düşünce açısından okumak mümkündür: Tarihî hadiseler, savaşlar ve felâketler, insanlığı olgunlaştırmak, onun içindeki cevherleri meydana çıkarmak, tıpkı sıkılan üzümlerden şıra olması gibi, insanlar arasında birlik tesis etmek ve yüce varlık olan Tanrı'ya ulaşmak içindir.

"Çünkü her şeyin zuhur ettiği şey, zıddıdır onun; bu iki zıddan yüzlerce şey zuhura gelir." diyen Mevlâna, çağını dolduran savaş ve kargaşalıklardan korkmamış, onların Türk milletini ve insanlığı olgunlaştırdığına inanmıştır. Gerçekten de bu toprakları almak için Bizanslılarla, Haçlılarla, Moğollarla savaşan ve iç isyanların doğurduğu ıstıraplarla pişen Türklük, nihayet Mevlâna'nın haber verdiği olgunluk ve birliğe ulaşmış, dünyanın en yüksek medeniyetlerinden birini kurmuştur. Mevlâna'nın bizzat kendisi, şiiri, felsefesi, bu çalkantıların bir neticesidir.

Mevlâna, şiirlerinde durmadan insanlar arasındaki derin birlik'ten, sevgi'den ve vuslat'tan bahseder. Bu çağrının mânâsı, Selçuklu tarihinin trajik hadiseleri içinde daha iyi anlaşılır.

Bu tarihi dolduran savaş, isyan ve katil hadiselerine bakınca insan büyük bir ümitsizliğe kapılabilir. Mevlâna hiçbir zaman kendisini ümitsizlik ve bedbînliğe (karamsarlık) kaptırmaz. Zira o, Tanrı'ya, insana inanır ve tarihin derin mânâsını bilir. Allah vardır ve ebedîdir. Hiçbir şey onun kudretine eşit olamaz ve insanoğlu onun yeryüzünde tecellisi ve temsilcisidir. İnsanoğlunun içinde taşıdığı yaratıcı güç de sonsuzdur. "Bir canımız var, neşeler tozutmada; dünya yıkılsa, yeniden bir dünya kurarız biz". Tanrı'ya ve insana olan bu inançtır, Mevlâna'yı nikbîn (iyiyi gören) yapan; onun verdiği bu inançtır, Türkleri asırlar boyunca yaşatan.

Yüzyıllar boyunca süren savaşlar esnasında gerçekten bir dünya yıkılmış ve Türkler içlerindeki imanla bu yıkılan dünyaya yeni bir dünya kurmuşlardır.

Selçuklu, Osmanlı ve yeni Türk Devleti yaratıcı gücün en kuvvetli delilidir. Mevlâna'nın Türk Milletine aşıladığı bu inanç, asırlar boyunca devam etmiş ve bizim binbir felâket karşısında ayakta kalmamızı mümkün kılmıştır.

Türk tarihine en eski çağlardan beri hâkim olan kahramanlık duygusu da, insanın kendine olan inancının ifadesidir. Burada bu inanç derin ve yüksek bir mânâ kazanmıştır. Anadolu Türk tarihine şekil veren işte bu iki inancın birleşmesidir.

Kahramanlık duygusu Türkleri cihangir bir millet yapmış, Mevlâna ve Yunus'un getirdikleri iman ise, onları Allah katına yükseltmiştir.

Sandukadaki kitâbede Mevlâna, çeşitli ifadelerle tavsif edilmiştir. Bunlardan üçü, onun tarihî rolünü belirtmesi bakımından bilhassa dikkati çeker. Bu tavsifler şöyledir:

1- Delilleri yıkılıp mahvolduktan sonra, yeni baştan din alâmetlerini açıklayan, nişaneleri yıpranıp kaybolduktan sonra tekrar yakîn yollarını aydınlatan,

2- Sözüyle yeryüzü definelerini izhar eden,

3- Halkın gönül bahçelerini hakikat çiçekleriyle süsleyen.

Bu ifadeler o çağın üslûbuna göre süslü olmakla beraber gerçeği ifade ederler. Mevlâna, hakikaten, o zamana kadar "delilleri yıkılmış, nişaneleri yıpranmış" olan dini yenileyerek, onu asıl kaynağındaki derin mânâyâ ulaştırmış, şiirleri ile dünyaya ve eşyaya başka gözle bakılmasını öğretmiş ve halkın ruhunu ebedî hakikatlerle donatmış ve birleştirmiştir. Aşağıdaki satırlarda Mevlâna'nın yaptığı bu üç mühim işi sadece Divan'ına dayanarak ortaya koymaya çalışacağım. Mevlâna'nın eserlerinde, bugün de değerini muhafaza eden pek çok fikir vardır. Ben bu yazıda bu üç fikir üzerinde duracağım:

1. Mevlâna'nın yaşadığı devirde, İslâmiyet doğulu altı yüzyıl olmuştu.

Bu müddet zarfında İslâmiyet, çeşitli kaynaklardan gelen tesirlerle aslı mahiyetinden uzaklaşmış, âdetâ kabuk bağlamıştı. Medrese, eski Yunan felsefesine dayanan mücerret formüllerden ibaret skolastik fikirleri tekrarlıyordu. Medresenin dışında da, din özünü kaybetmiş bir şekiller ve merasimler manzumesi haline gelmişti. Moğol selinin önünden ve mutaassıp Belh çevresinden kaçan Bahaeddin Veled, Anadolu'da dinî inancı çok taze, henüz katılaşmamış, çeşitli akım ve sosyal olgular gibi skolastik altında ezilmemişti. Onun için din okunan ve ezberlenen bir şey değil, duyulan ve yaşanan bir şeydi. Halk arasından çıkan ve halk arasına karışan Tebrizli Şems'in Mevlâna'ya öğrettiği şey, Tanrı'yı kitap ve müessesede değil, kendi kalbinde aramak oldu. Yazı yazmasını bilmeyen göçebe Türk, Tanrı'yı kitapta değil, kendinde ve tabiatıta buluyordu.

Mevlâna Anadolu'ya geldikten sonra, Türk halkı arasında duygu ve düşüncelerinin değiştiğini söyler. Bu değişikliği "*kitaptan hayata geçme*" olarak ifade edebiliriz. İçine girdiği, kaynaşmalarla dolu yeni sosyal çevre, Mevlâna'yı skolastiğin dar ve katı çemberinden kurtarmış, din üzerinde yeniden düşündürmüştür. Mevlâna'nın bilhassa Şems ile karşılaşmadan sonraki bu uyanışın, yirminci yüzyıl "varoluşçuluk felsefesi" nin kurucusu Danimarka'lı filozof Soeren Kirgegaard (1813-1855) in Kiliseye karşı isyanı ile mukayese edebiliriz. Kirgegaard'a göre de dinin kaynağı dışarıda, insandan kopmuş bir müessese değil, ferdin şahsî hayat tecrübesinde, öztürkçe bir deyim ile "yaşantı" sındadır.

Şems'in Mevlâna'ya öğrettiği diğer bir husus da, Allah veya gerçek, kitaplarda değil, insanın kendisindedir. Bu medreseye, skolastiğe meydan okuma demektir. Mevlâna şiirlerinde sık sık bu nokta üzerinde durur. Basma-kalıp şekilleri kırarak öze, insana döner:

"Müslümanlar, Müslümanlar, yeni baştan Müslüman olun; çünkü küfür bile sevgilimden utanmış da Müslümancasına geliyor.

Gidin a şekiller; yepyeni bir şekil geldi; sizin bayraklarınızı baş aşağı eder;

O çoklar çoğu, bollar bolluğu geliyor.

Şu gönlün kapısı duvarı sapır sapır yıkılmada; çokluğundan kapıdan sığmıyor; ardından duvarı yıkıp geliyor."

Mevlâna'nın hayatına ait bütün anekdotlar onun müthiş bir "şekil kırıcı" olduğunu gösterir. Bu suretle o dinin eski ve yıpranmış şekiller içinde âdeta ölü gibi duran özünü meydana çıkarır. Bir şiirinde kendisinin ne kadar "yeni" olduğunu şöyle anlatıyor:

"Öylesine bir canım ki, daha dün doğdum dünyadan; fakat eskimiş dünyayı yeni baştan kurdum ben."

Mevlâna'nın yaptığı bu inkılâp, kuru bilginin yerine duyguyu ve sevgiyi geçirmektedir. Mevlâna, sevginin en büyük güç olduğuna inanır.

"Saman altındaki su gibi yavaşça gelirim de dağı, ansızın bir saman çöpü gibi kapar giderim."

Oluktan katre katre damlarını; ama tufan gibi yüzlerce sarayı yıkar giderim."

Mevlâna'nın yaptığı inkılâp, gerçekten sessiz fakat derin olmuştur. O, insanlara gerçek değer ne olduğunu göstermek suretiyle, inanılan değerlerin çürüklüğünü ortaya koymuştur. Mevlâna, insanların dine, Tanrı'ya, kâinata ve bizzat kendilerine bakış kendilerine bakış tarzlarını değiştirmiştir. Neticede önceden haber verdiği gibi; sultanlar da saraylarını bırakarak, hakikatı, onun dergâhında aramaya koşmuşlardır.

2. Mevlâna'nın şiirlerinde ortaya koyduğu gerçeklerden biri "görülen âlemin içinde görülmeyen bir âlemin" saklı olduğu fikridir. Bu düşüncüyü, Budist Uygurlar kanalı ile Türk kültürüne karışan "varlığın hiçliği" fikri ile karıştırılmamalıdır. Budizme göre duygu organları ile idrak edilen her şey bir vehimden ibarettir. İslâm dini, her iki âlemin de var olduğunu kabul eder. Görülen âlem de görülmeyen âlem gibi Tanrı'nın eseridir. Görülmeyen âlemin görülen âleminden daha büyük ve ebedî olduğuna Mevlâna şöyle der:

"Bütün dünya, o sonsuz bağdan, o uçsuz bucaksız bahçeden koparılmış bir gül demetidir."

"Tanrı âlemi bezemek için Ay gibi suyun içinde görülür."

"Gökyüzü bir çadırdır. Akl-ı Kül de padişah; fakat padişah olmasaydı çadır kurulamazdı."

Yukarıdaki mısralarda dış âlem, içinde yaşanan dünya inkâr edilmiyor, sadece onları var olmakla beraber, içlerinde Tanrı'ya has veya Tanrısal cevheri ihtiva ettikleri de belirtiliyor.

Mevlâna, kâinatı Tanrı'yı saklayan bir akış halinde görür. Hiçbir şey sabit değildir. Durmadan değişir. Varlık içindeki gizli cevherleri işte bu değişme halinde meydana çıkarır;

"Toprak, içindeki gizli şeyleri, bahçenin yüzünde görür de gönlümde ne de güzel, ne de hoş şeyler varmış der."

Taş içinde gizli olanı, lâ'lin, firâzenin içinde görür de gönlümde neler varmış der, yücelmeye koyulur.

Kara demir, gönlünü aynada görür de ben de ışıklanabilirmişim; bari anı-duru bir hale geleyim der."

Mevlâna'nın dünyayı temaşa ederken üzerinde durduğu nokta, parçada kalmayarak bütüne gitmektir ki, bu bakış tarzı ilmi bakımdan da doğrudur. Zira hiçbir şey kendi kendisine mevcut değildir. Herşey kendisini çeviren şartlara bağlıdır. Mevlâna alelâde insanın dünyaya bakışı ile kendi bakışı arasındaki farkı bir örnekle açıklar:

"Herkesin önünde bir kızarmış balık var; sense o balıktan bir denize sahiptin bugün."

Alelâde insan, balığı sadece yer. Ondaki denizi görmez ve onun üzerinde düşünmez. Halbuki deniz olmadan balık olmaz. Balık deniz sayesinde vardır. Ya deniz, dünya ve kâinat, Allah olmadan düşünülebilir mi?

Mevlâna'nın bu "sürekli oluş" ve "her şeyi çeviren varlık" (Allah) fikri, çağdaş Alman filozofu Karl Jaspers'in görüşüne çok yakındır. Jaspers'e göre Transcendence (varlığı aşan varlık) durmadan değişen varlıktan ayrı düşünülemez. Varlığı aşan varlık, her şeyde tecelli etmekle beraber, "ne budur, ne ötekdir, ne kemiyet, ne keyfiyettir; ne tektir, ne çoktur; ne vardır, ne yoktur" (Regis Jolivet, *Les Doctrines*

Existen tialistes, Paris 1948 s. 27) Karl Jaspers'de varlığı çeviren varlığı tarif etmekte büyük güçlük çeker. Her şey ondan gelir, fakat hiçbir şey o değildir. Varlık ötesi varlık, tabir-i câizse, hiçbir zaman kendini saf olarak göstermez; fakat muamma olan metafizik bir objektifliğe bürünmüş olarak ortaya çıkar. Bu objektif varlık; varlığı aşan varlığın kendisi değildir, onun bize hitap eden dilidir.

Mevlâna'da görünen varlığı, gizlilikleri ifşa eden bir dil telakki eder:

"Zulüm de gizlendi, karanlıklar da; elif hamzeli oldu mu gizlenir, gider.

Yonamları da güneşten işit, düş yormasını da; rüyada gizli-kapaklı söz dıymadın mı sen?

Söylenen ışığın anlatışı böyle olur; ne dudak vardır, ne ses vardır, ne ağız vardır."

Mevlâna'ya göre kâinat Tanrı'yı hem ifşa eder, hem gizler. Varlığı sadece görünenden ibaret görenler, bir nevi düşünce körleridir :

"Kör ışığı görmezse ışığın ayıbı mı vardır?

Bu hikaye binlerce yıllık hikâye; ben nerden bileyim ki daha dünkü çocuğum ben."

İnsanoğlu yeryüzünde nice varlıklardan sonra binbir şekilde "denene denene, sınana sınana" gelişmiştir. Bu binlerce yıllık bir hikâyedir. Fakat o, kainatın yaşına nisbetle daha dünkü çocuk olduğu için bu macerayı bilmez.

Mevlâna ilâve eder;

"Ama, öyle bir çocuğum ki o evvel-i olmayana âidim; yüzyıllar boyunca onunladır o çocuk."

Bu mısralar gösteriyor ki, Mevlâna kendini bütün insanlık ve kâinat ile beraber Tanrı'ya bağlar.

3 Mevlâna'ya göre insan, daima maddi varlığını aşmaya çalışan bir ruhtur. Tanrı'nın insanı topraktan yarattığına telmih ederek şöyle der:

"Ok gibiyim ben, atmadıkça uçmam, gel de bir daha kur yayım" diyen Mevlâna kendi içinde varlığını uçuran gücü binbir şekilde tasvir eder. Bunlarda çok defa tekrarlanan kelime "uçmak" tır. Vücut ağırdır; fakat ruhun kanadı vardır;

"Gönül uçar da çölleri-ovaları aşar, bütün canlardan ileriye geçer, derken; ansızın sen çıkarsın karşısına;

Bizimlesin diye öylesine sevinmedeyim ki gönlüm, her soluk uçmada, her an sabır elbisesini yırtmada;

Canlara can verdi, gönülleri oyuna soktu, yokluğu sevdalı kıldı."

Ruh vücûdu hakir görür. Yağız yer ile mavi gök arasında şaşkın dolaşan insan kendini yalnız hisseder ve sevilen bir varlık arar. Vücudu ile maddî âlemine sınıksı bağlı olduğunu bilir de yine melekliğe özenir.

"Seyret de bak, meleklerle canlar, şu lâcivert gökte ekmeksiz, elbisesiz, ne de hoş uçup geziyorlar.

Şu ekmeğe, şu firma boş verip, bunlardan hür olursan başka bir dünya düşüncesi gelir sana, onun için ağlamaya koyulursun."

Aşk insanı kendi dar benliğinden çıkarır. Ona uçma gücü verir;

"Uç a gönül; kanatların var; uç oraya; hastasın çünkü; o, bir kerecek yüzünü gösterdi mi, hiçbir hastalık kalmaz; hepsi de geçer-gider.

Gidin a Allah âşıkları, sonsuz devlete ulaşarak gidin; yürüyün Ay gibi kutluluk burcuna doğru.

Uç gizlicene a gönül, uç can kanatlarıyla; padişah istemeseydi seni, böyle açamazdın kanatlarını..."

Mevlâna için en yüksek değer aşktır:

"Sefer ettim, her şehire koştum; aşk şehri gibi bir şehir görmedim ben!" diyor.

Mevlâna'da merkezî bir yer tutan bu "uçma" veya "aşma" fikri, çağdaş felsefede ön planda gelir. Varoluşçu filozoflar da insanı, kendini

aşan bir varlık olarak tarif ederler.

Mevlâna'da bu uçma fikri âdeta çağdaş medeniyeti önceden haber veren sembolik ifadelerle ortaya konulur.

"Âşıkların bütün varlıkları, Zuhal yıldızına doğru oynayıp uçmaya koyulur, hepsi de havayı ayaklarının altına alırlar; ateş küresi yanılır gider. Orda zırhın işi kalmaz, silâh değersiz olur; padişahımızın kahrı, gaddarlığı yakıp yandırır."

Son mısra sosyal bakımdan da dikkate değer; Mevlâna'ya göre; aşkın hâkim olduğu bir dünyada savaş ve zulüm ortadan kalkar. Herkes Tanrı'yı ve birbirini sever.

İnsanları küçülten ve birbirine düşman eden maddi arzulardır. İnsan köle olmak için değil, efendi olmak için yaratılmıştır; "Fareler gibi toprağın içinden her mutfığa bir yol açıyorsun; ne diye padişahlar gibi şu kubbenin üstünde dolaşmazsın?"

Mevlâna'nın getirdiği yeni kıymet, altın değil sevgidir. Herşey sevgi ve sevgili uğruna harcanmalıdır.

"Altın ne oluyor, can ne oluyor, inci mercan da nedir? Bir sevgiye harcanmadıktan bir güzel sevgiliye feda edilmedikten sonra. Nekesliğimden boynuma altın bir gerdanlık taksam zincir olur o gerdanlık; ayağıma altın halhal taksam diken kesilir, diken."

Allah hazineler dolu kâinatı hiçbir karşılık beklemeden bağışladığı halde, insanlar bu bitmez-tükenmez hazineyi aralarında paylaşamazlar. Menfaat onları hem Tanrı'ya, hem kâinata, hem de birbirlerine karşı kör eder. Mevlâna bir şiirinde buna kızarak şöyle seslenir;

"Bütün dünyadakiler eşektir, öküzdür; aşka doğru sürüne sürüne gider; şu kişi, âşık olsaydı boyuna yer durur muydu hiç?"

İnsanı hayvanlıktan kurtaran sevgidir. Aşk insanı dostluğa, saadete, Tanrı'ya, huzura ulaştırır.

"Âşık olmayan kişi ne de zevksizdir ya; bir sevgilisi olmayan kişi ne de olüdür ya.

Öylesine adamın beden gıdasından başka gıdası yoktur, dünyadan başka yasemenlik bilmez o."

Mevlâna insanları sevgiye, fedakârlığa, iyiliğe götürür:

"Yeni konukları seyret, yürü, bir altın tencere koy; biliyorsan pişir; yoksa dağlarda-bellerde bir tavşan ol.

Ne bunu ne de onu yapamazsan yürü de kendini kurban et bari; kendini de kurban edemezsen bil ki leşsin."

"Çokları için dünya, hayvanlar gibi yemeden içmeden ibarettir. Halbuki Tanrı'nın ekmekçi dükkânından başka bir dükkânı vardır."

Aşk insanı maddî âlemin esaretinden kurtarır;

"Halkı gördüm; dünyaya zebun olmuş. Bense aşkı tattım; dünya bana zebun oldu."

Mevlâna şiirlerinde baştan sona kadar aşkı öger, aşkı yüceltir. Dünyanın savaş, kin, hile, ıstırap ve kallesliklerine karşı onun değerli bulduğu en üstün kıymet aşktır.

Âşık, dünyanın en mes'ut insanıdır.

"Dünya baştan başa diken olsa âşığın gönlü, yine de tamamıyla gül bahçesidir. Şu dönen gökyüzü işsiz güçsüz kalsa yine âşıkların dünyası işte güçtedir.

Nerede sönmüş bir mum varsa âşığa ver. Âşığın yüz binlerce ışığı var çünkü.

Aşk atına bin! Yolu düşünme bile; çünkü aşk atı rahvandır, bir atılışla konak yerine götürür seni...isterse yol düzgün olmasın."

Gaziler, fethedilen ülkelerin sınırlarını genişletirlerken, yerleşilen topraklarda, Mevlâna ve Yunus Emre diğer Türk velileri insanlara "aşk ahlâkına" dayanan yeni bir dünya görüşü ve hayat felsefesi öğretiyorlardı. Bu felsefe, Allah, kâinat, insan ve toplum arasında derin bir birlik ve âhenk kuruyordu. Mevlâna'nın eserlerinde en güzel ifadesini bulan bu hayat felsefesi bugün de değerini kaybetmiş değildir.

Onu semâ, musikî ve kitapla bütün Türkiye'ye ve dünyaya yaymak ve yeni şekillerde tefsir ve ifade etmek Türkiye'de kendilerini kültür çalışmalarına veren herkesin vazifesi olmalıdır.

ANADOLU'DA TÜRK EDEBİYATININ BAŞLAMASINDA VE GELİŞMESİNDE MEVLÂNÂ'NIN YERİ VE ETKİSİ*

Prof.Dr. Hasibe MAZIOĞLU

Anadolu'da Türk Edebiyatının kurulmasında ve gelişmesinde Mevlâna'nın yüzyıllar boyu sürekli bir etkisi olmuştur. Bilindiği üzere Türk Edebiyatı Anadolu'da XIII. yüzyılda ürünlerini vermeye başlar. Elimizde bu yüzyıldan öncesine ait eserler yoktur. Türkler Ortaasya'da İslâmiyet'ten önceki yıllara uzanan köklü ve zengin edebiyat geleneğini Anadolu'da da sürmüşlerdir. 1071'de Malazgirt zaferi ile Anadolu'nun kapıları kesin olarak Türkler'e açıldıktan sonra birbiri arkasından sürekli olarak gelen Oğuz boylarının Anadolu'yu süratle *Türkleştirmek* ve *İslâmlaştırmak* için yaptıkları savaşlar edebî eserlerin Anadolu'da XIII. yüzyıldan daha önce başlamasına fırsat vermemiş olabileceği gibi, savaş erlerini güçlendirmek için söylenmiş olan koşuklar ve destanlar da halk edebiyatımızın sözlü geleneği yüzünden yazıya geçirilememiştir.

İnsanı, varlıkların en şerefliyi bilerek insana değer vermeyi ve onu sevmeyi öğütleyen, ruhlara huzur ve mutluluk veren tasavvuf düşüncelerinin XIII. yüzyılda Anadolu'da yayılıp gelişmesinde Mevlâna'nın rolü başta gelir. Bilindiği üzere Mevlâna eserlerini Farsça yazmıştır. Selçuklu devletinin Arapça'yı ve Farsça'yı *edebiyat dili* sayan edebî anlayışın verdiği imkânla Mevlâna oğlu Sultan Veled gibi kendisini Türkçe yazmaya zorlamamıştır. Bununla beraber Farsça bilen ve belli bir kültür seviyesine ulaşmış olan şairler ve yazarlar başlangıçta, yani İslâmî edebiyatın kuruluşundan itibaren Mevlâna'dan feyz almışlardır.

XIII. yüzyılda Anadolu'da başlayan İslâmî edebiyatın elimizde

* Mevlâna Sevgisi, Konya Turizm Derneği Yay., 1981, s. 30-39

bulunan ilk örnekleri dinî ve tasavvufî bir karakter taşır. Türk halkına tasavvufu öğretmek, onlara ilâhî âlemin aydınlık kapısını göstermek için Türkçe yazmak gerekiyordu. Bu görevi üstlenen şairlerin en eskisi *Ahmed Fakîh*'tir. Türkçe dinî ve tasavvufî şiirler yazmış olan *Ahmed Fakîh*, *Sultanü'l-ulemâ Bahâüddin Veled*'den fıkıh okumuştur. Yaşça Mevlâna'dan büyük olduğu halde Mevlâna'nın ileride kâinatı aydınlatacak bir güneş olduğunu sezerek "*genc-i revân*" dediği genç Mevlâna'ya büyük saygı gösterir; Mevlâna yoldan geçerken halkın ona saygı göstermeleri için bağırıp çağırmış. Devrindeki İslâmî ilimleri okumuş, tasavvufu bilen *Ahmed Fakîh*'i *Yunus Emre* bir beyitinde :

*Fakîh Ahmed Kutbüddin Sultan Seyyid Necmüddin
Mevlâna Celâlüddin ol Kutb-i cihan kanı
diyerek devrin ünlü kişileri arasında saymıştır.*

Ahmet Fakîh'in etkisinde kalmış olan *Şeyyâd Hamza* da Türkçe dinî tasavvufî şiirler yazarak Ahmet Fakîh'i izlemiştir. *Sultan Veled*, eserlerinin çoğunu Farsça yazmış olmakla beraber babasının düşüncelerini Farsça bilmeyen Türk halkına da öğretmek için yazdığı Türkçe şiirleriyle XIII. yüzyılda İslâmî edebiyatın başlamasına katkıda bulunduğu gibi mevlevîliği bir tarikat halinde teşkilatlandırmak suretiyle de büyük bir tarihî görev yapmıştır. Mevlâna'nın düşüncelerinin yayılıp yerleşmesinde en büyük âmil olan Mevlevîlik edebiyatımızın gelişmesine de büyük ölçüde yardımcı olmuştur.

XIII. yüzyılda Anadolu'da kurulan Türk Edebiyatının daha sonraki yüzyıllarda gösterdiği gelişmede iki büyük şairin önemli rolü olmuştur. Ana kaynak durumunda olan bu iki şair *Hazret-i Mevlâna* ile *Koca Yunus*'tur. Türk edebiyatı yüzyıllar boyu bu iki kaynaktan feyz alarak yeşermiş; dal budak salarak meyvalar vermiştir.

Yunus Emre üzerinde Mevlâna'nın büyük tesiri olmuştur. Mevlâna'nın bizzat meclislerinde bulunmuş, onun görklü nazarıyla gönlü aydınlanmıştır:

*Mevlâna Hüdavendigâr bize nazar kılalı
Onun görklü nazarı gönlümüz aynasıdır
sözleriyle Mevlâna'ya yakınlığı ve hayranlığını belirttiği gibi onun*

şiirlerine nazireler yazmış; Mevlâna'nın düşüncelerinin, ruhunda yarattığı çalkantılarla coşup taşmıştır.

Ne Mevlâna ne de *Yunus Emre* belli bir zümreyi etrafında toplayan birer tarikat kurucusu olmamışlardır. Her ikisi de bütün insanları gerçeğe, doğruya, iyiye ve güzele yöneltmeye çalışmışlardır. Bundan dolayıdır ki daha sonraki yüzyıllarda her zümreden, her tarikattan bütün Türk halkının gönlünde taht kurmuşlardır. Nitekim Mevlâna'dan feyz almış, onun eserlerini Türkçe'ye çevirmiş ve şerh etmiş olanlar arasında başka tarikattan olanlar da vardır. Örneğin bugün için bilinen en eski *Mesnevî* şerhini yazan *Mustafa Muinî*'nin bütün şiirlerinde kendisine bağlı olduğunu bildirdiği şeyhi *Abdurrahim Merzifonî Zeyneddin-i Hafî*'nin halifelerindendir. Bununla beraber *Mesnevî*'nin I. cildini manzum olarak şerhetmiş, Mevlâna'ya olan saygısını ve *Mesnevî*'ye hayranlığını şerhin de yeri geldikçe belirtmiştir. XV. yüzyıl şairlerinden *Dede Ömer Ruşeni Halvetî* tarikatinden olduğu halde Mevlâna'nın;

*Didem rûh-i pâk-i gülşenîrâ
An çeşm-i çerâğ-i rûşenîrâ*

beytinin kendisine bir işaret olduğu inancı ile *Ney-nâme*, *Miskîn-nâme* adlı eserlerini *Mesnevî*'nin tesiriyle meydana getirdiği gibi yazarın *Çobannâme*'si de *Mesnevî*'deki *Musa* ile *Çoban* hikayesinin serbest bir çevirisidir. *Hazret-i şârih* ünvanını kazanmış olan *Ankaralı İsmail Rûsûhî Dede*, önce *Bayrâmî* iken Mevlâna'ya olan hayranlığı ile *Mevlevî* olmuştur. *Rûhî'l-Mesnevî* adlı şerhin yazarı *Bursalı İsmail Hakkı Efendî*'nin Celvetiliği ile tanındığını biliyoruz. Halvetiliğin *Gülşenilik* kolunu kurmuş olan *İbrahim Gülşenî* de *Rûşenî* gibi yukarıdaki beyti kendisi hakkında Mevlâna'nın bir kerameti kabul etmiş, 40 bin beyitlik Farsça *Ma'nevî* adlı eserini *Mesnevî*'nin tesiri altında yazmıştır. Mevlâna'nın tarikatler üstü bir kişiliğe sahip olduğunu gösteren bu çeşit örnekleri daha da çoğaltmak mümkündür.

Mevlevîliği tarikat halinde kuran *Sultan Veled* (1226/1312) ile oğlu *Ulu Arif Çelebi* (12172/1320) zamanında *Karahisar* ve *Kütahya* başta olmak üzere *Kayseri*, *Tokat*, *Erzurum*'dan *İlhanlılar*'ın hükümet merkezi *Sultaniye*'ye kadar her tarafa gönderilen halifeler Anadolu'da

Mevlâna'nın düşüncelerini yaymışlardır. Beyliklerin başındaki beylerle kurulan dostluk ilişkileri ve akrabalıklar mevlevîliğin güçlenmesine sebep olmuştur.¹

Ulu Arif Çelebi² ile Sultan Veled'in torunlarından Germiyanzâde Hızır Paşa³ (öl. 750/1349) yine Germiyanzâdelerden ve Karahisar Çelebilerden Şâh Çelebi⁴ (öl. 780/1378) gibi ilk mevlevî şairler Mevlâna'ya uyarak Farsça yazdıkları halde İlyas Paşa'nın oğlu Celâl Ergun⁵ (öl. 775/1373), Menakıbu'l-ârifin yazarı Eflakî Dede (öl. 761/1359) gibi şairler Türkçe şiirler de yazarak Sultan Veled'i izlemişlerdir. Celâleddin Ergun'un oğlu İlyas Çelebi de divan edebiyatının iyi şairlerinden sayılır.⁶ Mevlâna'nın Farsça yazmış olması sebebiyle Farsça, Mevlevîlerce adeta kutsal bir sayıldığından mevlevî şairler Farsça eserler de yazmışlarsa da daha çok kendi dilleriyle yani Türkçe eserler vererek edebiyatımıza önemli katkılar yapmışlardır.

Mevlâna'nın eserlerinin, özellikle Mesnevî'sinin edebiyatımızın kuruluş dönemlerindeki eserler üzerinde tesiri büyük olmuştur.⁷ Örneğin XIV. yüzyılda yazılmış iki büyük mesnevide, Gülşehrî'nin Mantuku't-tayr'ı (yazılışı: 717/1317) ile Aşık Paşa'nın Garib-nâmesi'nde (yazılışı: 730/1329) gerek vezin gerek muhteva yönünden Mesnevî'nin tesiri açıkça görülür. XIV. yüzyılda Anadolu'da meydana gelen dinî destanî eserler üzerinde Mesnevî'nin vezin ve ahengi kendisini gösterdiği gibi bu destanları yazanlar ile toplantılarda okuyanlar, sonunda Mevlâna'nın adını hürmetle anmışlardır.

Yıldırım Bayezid dönemi şairlerinden olduğu ve Ahmed Paşa üzerinde bile etkisi bulunduğu şura tezkirelerinde yazılı olan Niyâzî-i Kadîm'in Mevlevî olduğu, Mevlevî kaynaklarında kaydedilmişse de bunun ne derece doğru olduğunu bilmiyoruz.

Osmanlıların Anadolu'nun birliğini kurarak hudutlarını Anadolu dışında da genişletmeleriyle imparatorluğun her tarafında Mekke'de, Mısır'da ve Cezayir'de Macaristan'a kadar olan bütün Balkanlarda açılan Mevlevî Tekkelerinde Mevlâna'nın eserleri özellikle Mesnevî okutulmuştur. Birer sanat ve edebiyat ocağı durumunda olan bu Tekkelerden yetişen yüzlerce şair, zamanla çığ gibi büyüyerek sanatın, müziğin ve edebiyatın oluşup gelişmesine büyük katkılarda bulunmuşlardır.

XV. yüzyılda yetişmiş olan Hüdâyî Salih Dede⁸ İran'da tahsil görmüş, İstanbul'a gelerek Fâtih'in teveccühünü kazanmış ve Muğla Tekkesine atanmıştı. Divan sahibi iyi bir şair olan Hüdâyî:

Ey dil istersen eğer kâmil ola noksanım

Sikkesi altına gir Hazret-i Mevlâna'nın

beyitinde görüldüğü üzere XV. yüzyılda divan şiirinde merhale sayılabilecek birisidir.

XV. yüzyılın tanınmış mutasavvıf şairlerden olup ilhamını Mevlâna'dan ve Mesnevî'den alan Dede Ömer Ruşenî'nin eserleri, yukarıda sözünü ettiğimiz Muinî'nin manzum Mesnevi şerhi, Mesnevî'den seçilmiş bazı hikâyelerin manzum şerhi olan İbrahim Big Külliyyâtı⁹ gibi eserlerle XV. yüzyıldan itibaren Mesnevî'yi geniş halk topluluklarına tanıtan çevirilerin ve şerhlerin yapılmaya başladığını görüyoruz.

XV. yüzyılda edebiyatımızda Mevlâna'nın manevî yüceliğine olan hayranlığın sürdüğünü ve Mesnevî'nin etkisinin bir önceki yüzyıla nazaran daha da arttığını görürüz. Mevlâna soyundan gelmiş olup Semâî mahlasıyla şiirler yazmış olan Divâne Mehmed Çelebi (öl. 936/1529) iyi bir şairdir. Onun:

Belâ dildendür ol dildâr elinden dâdumuz yokdur

Gönüldendir şikâyet kimseden feryâdumuz yokdur

mısra-ı berceste'si onun güçlü bir şair olduğunu göstermeye yeter.

XVI. yüzyıl şairlerinden Şahidî (öl. 957/1550) babası Hüdâyî gibi, bu yüzyıldaki Mevlevî şairlerinin en tanınmışlarından. Şiirlerinde Mevlâna'nın etkisi görülen Şahidî meşhur Tuhfe'si ile Mevlâna'nın eserlerinin okunup anlaşılmasına hizmet etmiştir. Bu yüzyılda Yûsuf Sîneçâk (öl. 941/1534 = Eş-şeyh) Cezîre-i Mesnevî adlı, Mesnevî'den seçtiği antolojisi ile, Mesnevîhân Mahmud Dede Sevâkıb tercümesiyle (çeviri T.1590) tanınmış olan Mevlevî şairlerdir. Fevrî, Fedâyî, Bursalı Rahmî, Sinoplu Safayî, Derviş Nigâhî, Ârifî gibi daha birçok mevlevî şairler bu yüzyılda yetişmişlerdir. Lokmanî Dede'nin Risâle-i Sipehsâlâr ile Menakıbu'l-ârifin'den yararlanarak yazdığı manzum Mevlâna

Menakabı (yazılış T.1504), Sûdî'nin, Şem'î'nin, Mesnevî şerhleri Mevlâna etkisini XV. yüzyılda ne kadar genişlemiş olduğunu gösterir. Latîfî Tezkire'sinin şairler bölümü Mevlâna ve oğlu Sultan Veled'le başlar. Mevlâna için; "Cenâb-ı buzurgvâr ve kâşifü'l-gavâmızı'l-esrâr Hazret-i Molla Hüdâvendigâr..." "bir şeyh-i ma'nevî ve sâhib-kitâb-ı Mesnevîdür ki kitâb-ı nasîhat-nisâbı ümmet içre huccet-i dîn ve bürhân-ı ehl-i yakîn olup meşâyih-i ekmelîn halâyık-ı sûy-ı Hakk'anunla irşâd iderler..." diye yazar. Mesnevî için de "Câmi'-i me'ânî-i Âyât u Âhbâr ve erbâb-ı tasavvuf beyninde bir adı mahzenü'l-esrârdur" diyerek Mesnevî'nin âyet ve hadislerin mânâları ile dolu bir sırlar hazinesi olduğunu söyler. Latîfî, tezkiresinde Mevlâna ve eseri hakkındaki düşünceleri ile devrinin kanaatını aksettirmiştir.

XVII. yüzyılda mevlevî şairlerin sayısı daha da arttığı gibi divan şairleri Mevlâna'nın yüceliğini ve Mesnevî'nin değerini belirtmekten geri kalmamışlardır. Padişah I. Ahmed seyrettiği bir mevlevî âyini üzerine yazdığı bir gazelinde:

Bahtiyâ bendesi ol Hazret-i Mevlâna'nun

Taht-ı ma'nîde odur pâdişahı devrânun

beytiyle kendi padişahlığını yere sererek mânâ padişahı Mevlâna'ya kul olduğunu söylemiştir. Divan edebiyatının kaside üstadı Nefî (öl. 1635) Mevlâna için bir Türkçe ve dört Farsça kaside yazmıştır. Türkçe

Divan'ındaki:

Merhabâ ey Hazret-i sâhib-kırân-ı ma'nevî

Nâzım-ı manzûme-i silkü'l-leâlî-i Mesnevî

Mesnevî ammâ ki her beyti cihân-ı ma'rîfet

Zerresiyle âfitâbımın beraber-i pertevî

Âlem-i ma'nâ ki hurşîd-i cihân-ârâ gibi

Devr ider girmiş semâ'a anda rûh-i Mevlevî

Ya'ni surrûl'llah-ı a'zam Hazret-i Molla-yı Râm

Kim odur ma'nâda sâhib-mesned-i keyhüsrevî

beyitleriyle başlayan fevkalâde ahenkli, anlam bakımından dolgun

mükemmel bir kasideyle Mevlâna'yı övmüştür. Şiirde mu'cizeler yarattığını iddia eden mağrur şair yine de:

Nefî-i mu'ciz-beyânem bende-i Molla-yı Râm

diyerek Mevlâna'nın bendesi olduğunu söylemiştir. Fakat tarikate girip girmediği bilinmemektedir.

XVII. yüzyıl Mevlevî şairlerinden Neşatî Dede (öl. 1674) divan şiirinin gazel alanında zirvelerinden birisidir. *Nailî, Fehîm, Enis Dede* gibi bir çok şairleri yetiştirmek suretiyle edebiyat tarihimizin gelişmesine üstad olarak da hizmet etmiştir. *Fasih Dede* (öl. 1111/1695) Mevlevî bir şair olmakla beraber divanında ve mesnevilerinde daha çok sanat gayesi gütmüş güçlü bir şairdir.

Kangî şâirdir; O kim Mevlâsı Mevlâna degîl

mısraı Şeyh Gâlip başta olmak üzere bazı şairler tarafından tanzim edilmiştir.

XVII. yüzyılın başarılı gazel şairlerinden Fahîm'in divanında da Mevlâna için yazılmış bir medhiye vardır. *Âdem Dede* (öl. 1652) hece ile de yazdığı şiirleriyle tanınmış mevlevî şairdir. Bu yüzyılın tanınmış gazelcilerinden Şeyhülislam *Bahâyî Efendi*'nin Âdem Dede'nin müridlerinden olduğu ve Bahâyî Efendi'nin Âdem Dede'ye büyük saygı gösterdiği Semâhâne-i Edeb'de yazılıdır.

Yine bu yüzyılın mevlevî şairlerinden *Şinâsî-i Kadîm*:

Derûnî-âşînâ ol zâhiren bigâne sansunlar

Bu bir zîbâ revîşdür âkil ol divâne sansunlar

beytini söyleyecek kudrette bir şairdir. *Bosnalı Mezâkî* (öl. 1087/1676) nin:

Sunar bir câm-ı memlû bin tehî peymânedan sonra

Döner vefk-i murâd üzre felek ammâ neden sonra

beyti Mevlevî şairlerin XVII. yüzyılda şiirde mânâ ve söyleyiş bakımından nasıl bir gelişme kaydetmiş olduklarını gösteren birer örnektir.

Türk Edebiyatının XVII. yüzyılda gazel alanındaki zirvelerinden birisi de *Nâbî* (1642-1712) dir. *Nâbî*'nin divanında Mevlâna'yı öven üç medhiyesi ayrıca Mevlâna'nın bir gazeline tahmisi vardır. Divanında bir kasideyle medhettiği Şeyh *Ebubekir el-Vefâ* (öl. 991/1583) Haleb'de medfûn Mevlevî büyüklerindendir. *Nâbî*'nin:

Anın makâmına almaz resâ tıyâr-ı hured
Kenâr-ı arşdadır âşiyân-ı Mevlâna

.....
N'ola cevâhir ile olsa Mesnevî memlû
Kilid-i genc-i hikemdir zebân-ı Mevlâna

Ne Mesnevî ki şifâhâne-i hidâyetde
Resîde ni'met-i bî-imtinân-ı Mevlâna
beyitleri Mevlâna'ya bağlılığının ve hayranlığının derecesini gösterir.

Mevlevî şairlerinden olan *İbrahim Cevrî Dede* (öl. 1654) şairliği kadar hattatlığı ile tanınmıştır. Kendisi Mevlâna'nın Mesnevî'sini altı defa yazdığını, kaynaklar ise 18-20 defa yazmış olduğunu kaydederler. Mesnevî'den seçtiği kırk beytin beşer beyitle açıkladığı *Aynü'l-füyûz* adlı eserleri ile yüzyıldaki Mevlevî şairlerin en önemlilerindendir.

XVIII. yüzyılda bir önceki yüzyılda görülen zengin kadro daha da genişlemiştir. Divanı, Mevlâna medhiyeleri ile dolu olan *Mustafa Sakıp Dede* (öl. 1129/1716) Mevleviliğin önemli kaynaklarından biri olan *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân* adlı üç ciltlik eserini yazmak suretiyle Mevleviliğe büyük bir hizmette bulunmuştur. Her ne kadar eserde yanlışlar, tarih yönünden karışıklıklar yapılmış ve son derece ağır bir dille yazılmışsa da *Risâle-i Sîpehsâlâr* ile *Menâkıbü'l-ârifin*'den sonra bu eser, Mevleviliğin en önemli kaynağı durumundadır.

Mesnevî'nin tamamını nazma çekerek kendisine haklı bir şöhret sağlamış olan *Nahîfî* (öl. 1738) divanı ve diğer eserleriyle edebiyatımızda önemli bir yer işgal eder. Hikemi şiirde *Nâbî*'nin en başarılı izleyicisi olan *Koca Ragıp Paşa* ile *Çelebizâde İsmail Aşım Efendi* de *Enis Dede*'ye derviş olarak Hazret-i Pîr'e intisab etme şerefini elde etmek istemişlerdir. *Neylî* (öl. 1748)'nin divanında da Mevlâna için yazılmış bir gazelle,

Mekke Mevlevîhanesi'ni anlatan 13 beyitlik bir mesnevi vardır. Divan ve *Bülbül-nâme* sahibi Manisa'lı *Bîrî* (öl. 1128/1715), Manisa'da *Nâbî* ve *Sâbit*'le sohbetler edip karşılıklı şiirler söyleyecek güçte bir şairdir. Mesnevî'den seçtiği beyitleri beşer beyitle açıklayarak eserine *Nahl-i Tecellî* adını vermiş olan *Adnî Receb Dede* (öl. 1110/1698), Divan'ı, *Sahil-nâme*'si olan *Fennî* (öl. 1120/1708), şiirde *Âşık mahlâsını* kullanmış olan *Müneccimbaşı Ahmed Dede*, Divan sahibi olup hattatlığı ile de meşhur olan *Konyalı Nesib Dede* (öl. 1126/1714) gibi bir çok Mevlevî şairler bu yüzyılda yetişmişlerdir. *Nâyî Osman Dede* (öl. 1142/1729)'nin *Mi'râciye*'si Türk edebiyatında yazılmış mi'râciyelerin en tanınmışıdır.

XVIII. yüzyıl edebiyatında Mevlâna etkisinden söz edilince şüphesiz Şeyh *Gâlib*'in (1757/1899) yeri en başta gelir. *Gâlib* ilhamını Mevlâna'nın eserlerinden almış, onun tesiriyle tasavvufun engin denizinden çıkardığı incileri kendisine has renkli hayallerle süsleyerek edebiyatımızı en orijinal şairlerinden birisi olma şerefini kazanmıştır. *Gâlib* Mevlâna'ya hayranlığını *Hüsn ü Aşk*'inde şöyle ifade etmiştir:

Hatm etdi çü evliyâyı Allah
Geldi bize evliyâ-yı âgâh

Şehdir o gürûha Molla Hünkâr
Besdir bu cihâna bir cihân-dâr
Sultân-ı serîr-i mülk-i irfân
Seccâde-nişîn-i şî'r ü Yezdân

Endişesi reh-mümâ-yı tahkik
Mânendesidir vekîl-i Sıddik

.....
Oldu ulemâ-yı dîne fâ'ik
Peygamber-i Râm dense lâyük

Şeyh *Gâlib*'in yakın arkadaşı olup ölümüne bir mersiye yazarak ağladığı *Esrar Dede* (öl. 1796) Mevlevî şairlerden bahseden tezkiresi ve divanındaki şiirleriyle Mevlâna'ya bağlılığını göstermiştir. Şeyh *Gâlib*'in dervişlerinden *Neyyir Dede* (öl. 1225/1810), kız kardeşi

Mes'ûde Hanım'ın kocası, Galata Mevlevîhanesi aşçıbaşı şair *Hulusi Dede* ve daha niceleri Mevlâna'dan feyz almışlar, divanlarını Mevlâna medhiyeleri ile doldurmuşlardır.

İlhâmî mahlâsiyle şiirler yazmış olan III. Selim, Mevlâna aşığı bir padişah olup Şeyh Gâlib'e karşı büyük bir ilgi ve yakınlık göstermiş; onun ricasıyla Galata Mevlevîhanesi'ni tamir ettirmiş, kendisi, kız kardeşleri Hatice ve Beyhan Sultanlar âyin-i şerifleri seyretmek için sık sık mevlavihaneye gelmişlerdir. III. Selim gibi II. Mahmud, Abdülmecid ve Sultan Reşad da Mevleviliğe yakın ilgi duymuşlardır.

İlhâmî, devrinde divan şiirinin en iyi temsilcilerinden olup Beşiktaş Mevlevîhanesi şeyhi şair *Nafiz Dede* (öl. 1861)'ye damat olan *Yenişehirli Avni Bey* (1826-1883) Mevlevîdir. Mesnevi'yi nazmen tercüme ettiği söylenirse de eser elde yoktur. Mesnevi'ye manzum tercümesi bulunan *Said Çelebi* (1806-1859), *Nâfi* mahlaslı *Mehmed Abdünnâfi* (öl. 1858), *Konyalı Şem'i* (1783-1837), *Şeref Hanım* (1809-1861), *Leylâ Hanım* gibi şairler, *Râmiz Abdullah Paşa* (öl. 1811), *Pertev Mehmed Paşa* gibi devlet ricali Mevlâna'dan himmet niyâz eden şiirler yazmışlardır. Divanlarında Mevlâna'ya medhiyeleri bulunan daha pek çok şairin bulunduğu, yazma ve basma divanların taranmasıyla ortaya çıkacaktır. *Ali Vâsif Dede*'nin derlediği Konya Mevlâna Müzesinde bulunan *Medâiyih-i Mevlâna* adlı mecmuada 360 şair¹⁰ arasında XIX. yüzyılda yaşamış daha başka şairlerin de medhiyeleri bulunmaktadır. Mevlâna'yı Şems'i, Sultan Veled'i, Mevleviliği, Konya Dergâh-ı Mevlevî'yi, sema'ı, ney'i öven şiirlerden ciltlerle antoloji meydana getirmek mümkündür.

XIX. yüzyılda Tanzimat hareketiyle Batı kültürüne yönelen yeni bir edebiyat başladıktan sonra da Mevlevî tarikatine mensup şairler yanında gönüllerini tasavvufun insanî ve birleştirici nuru ile aydınlatmak isteyen şairler Mevlâna'dan feyz ve ilham almaya devam ederken, bir yandan da Mevlâna'nın eserlerinden çeviriler yapılmış, serhler yazılmıştır.¹¹ Bunlar arasında âlim, şair, ârif Ahmet Remzi Dede (Akyürek), *Tâhirü'l-mevlevî* (Olgun), *Veled Çelebi* (İzbudak), *Midhat Bahari Beytur*, A. Avni Konuk, *Feridun Nâfiz Uzluk*, *Abdûlbaki Gölpinarlı*'nın ve Mevlâna'nın aydınlık yolundan hizmete koşan bütün araştırmacıların hizmetlerini şükranla anmak yerinde olur.

Burada bir noktaya değinmek isterim. Yukarıda görüldüğü üzere eski edebiyatımızda Mevlâna'nın etkisi *Divan* edebiyatı ile *Tekke* edebiyatının hudutları içerisinde kalmıştı. Tıpkı bütün Türk halkının dilini bildiği, severek okuduğu Yunus Emre'nin edebî yönden etkisinin *Divan* edebiyatının dışında kaldığı gibi. Artık bugün Mevlâna Türk edebiyatının bütününe mal olmuştur. Heceyi kullanan halk ozanları, serbest nazımla yazan hatta aruzu kullanabilen şairler Mevlâna pınarında yıkanarak onun yaşama sevincinde ve insan sevgisinde birleşmektedirler.

DİPNOTLAR:

- 1- Bak. A. Gölpinarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevilik*, İstanbul, 1953, s. 73-75.
- 2- Bk. *Divan*, Ankara Eski Eserler Ktp. 63; A. Gölpinarlı, *Mevlâna Müzesi Kataloğu II*, s. 21-22; F. N. Uzluk, *Ulu Arif Çelebi'nin Rubaileri*, İstanbul 1949.
- 3- Ali Enver, *Semâhâne-i Edeb*, İstanbul, 1309, s. 48-49.
- 4- A.g.e., s. 102-103.
- 5- Veled Çelebi, *Divân-ı Türki-i Sultan Veled*, İstanbul, 1341, s. 118-121; F. N. Uzluk, "XIV. yy. Mevlevî Şairlerinden Eflâkî Dede'nin 600. Ölüm Yıldönümü Dolayısıyla A. Eflâkî Dede", *TDAY*, 1962, s. 275-309.
- 6- A. Gölpinarlı, *Mevlâna'dan sonra Mevlevilik*, s. 124.
- 7- "XIII. Yüzyıldan II. Murad'ın Ölümüne (855/1451) Kadar Olan Devrede Yazılmış Mesnevilerde Mevlâna Tesiri", Doç. Dr. Âmil Çelebioğlu'nun *Mevlâna ve Yaşama Sevinci* (III. Uluslararası Mevlâna Semineri, Ankara 1978) adlı bildirisinde geniş bilgi verilmiştir.
- 8- *Semâhâne-i Edeb*, s. 55-57.
- 9- Üsküdar H. Selim Ağa Ktp. Kemankeş 250, Süleymaniye Ktp. Nafiz Paşa 339.
- 10- A. Gölpinarlı, *Mevlâna Müzesi Kataloğu*.
- 11- Bk. *Mevlâna Bibliyografyası*, C. II.

III. BÖLÜM

MEVLÂNA'NIN DÜŞÜNCE DÜNYASINDAN ÖRNEKLER

*"Mevlâna zihniyet bakımından bugünkü insanların
çoğundan üstündü; ne var ki dünyayı fikirler idare eder.
Bir defa söylenmiş olan büyük bir fikir hiçbir zaman batmaz.
İnsanî fikirlerin en güzelini söylemiş olan Mevlâna da bu
sebeple ölümsüzdür."*

(Ord. Prof. Dr. Sadi IRMAK)

MEVLÂNÂ'NIN FİKRİ HAYATI*

Abdûlbaki GÖLPINARLI

Mevlânâ Celâleddin, Hind-İran, Roma-Bizans kaynaklarından gelen, yer yer, eski dinlerin, hattâ yerli halkın inanç ve gelenekleriyle beslenen, sonucu "Hükemâ" denen İslâm filozofları tarafından İslâmîleştirilen, inançlarıyla, nazariyeleriyle, terimleriyle kalıplaşan ve hayalî bir idealizm olan *Vahdet-i Vücudcu* (Varlık Birliği) tasavvufu, insancı ve moralist bir tarza sokan büyük bir mütefekkidir. O, idealist bir sistemin verdiği vicdanî huzurla bu birlik âleminde kendinden geçmez, ferdiyetini terk eder, insanlara yayılır. Ona göre; bütün aykırılıklar, ayrılıklar, gidiş yollarındadır. Onun inancı, insanı yoklum âlemine çeken, hayallere daldıran bir inanç olmaktan ziyade amelî bir *Varlık Birliği* inancıdır. Sınırsız bir müsamahayla insanlığı hâkim eden, iyiliği ve hayrı gözetten bir birliktir.

Mevlânâ'ya göre dünya kötü değildir; hattâ para-pul, çoluk-çocuk, dünya değildir; dünya, Tanrıdan, gerçek varlıktan gaflet etmektir. Bir kabın içinde su yoksa denizin ortasında bile olsa batmaz, fakat içinde su olursa batır-gider. Bunun gibi insanın içinde dünya hırsı olmadıkça insan dünya nîmetlerine gark olsa ona hiçbir zarar gelmez, içinde hırs olan batır.

Yunan felsefesini iyiden iyiye bilen Mevlânâ, *Heraklit* gibi âlemi, hiç durmadan olup biten bir oluş âlemi görür. Onca her an bütün kâinat, yeniden yaratılmada, o an, gene bütün parça-buğuyla yokluğa gitmektedir. Kâinat âdeta akan bir nehirdir. Biz hep o nehri görürüz, fakat nehir bütün katreleriyle akıp gitmekte, giden bir daha geri dönmekte, gelen de hep yeniden-yeniye gelmektedir. Her olay, her şey çeşitli sebeplerin sonucudur, her sonuç da bir başka olaya, bir başka şeye sebeptir. Böylece âlem, her an yenilenmektedir. İnsan da baba beline, ana rahmine düşmeden önce, âlemin zerrelerindeydi,

* *Tarih Coğrafya Dünyası Mevlânâ Özel Sayısı*, 15 Aralık 1959, Sayı: 12, Cild: 2, s. 406-409

canlılar, bitkiler ve cansızlar âlemindeydi. O, âleme gelmeden önce unsurlardaydı, yâni topraktaydı, sudaydı, ateşteydi, yeldeydi. Ondan önce göklerde, daha önceyse Mutlak Varlık'ın zatî iktizâsı olan ilgisindeydi. İnsan öldükten sonra da maddesi, gene âleme yayılmakta, bu suretle de âlem, âdem olmakta, âdem âlem olup durmaktadır.

Bütün dinlerin, bütün mezheplerin üstüne çıkmış olan, fakat zâhiren *Hanefî Mezhebine* ve tasavvufa bağlı bulunan Mevlânâ'nın cebir ve ihtiyar hususundaki inancı da tam moralist bir inançtır. O, âdeta mezhepte olduğu kadar tasavvufta da bir müçtehit. Ona göre; cüz'î iradeyi inkâr edip yapılan işlerin, kulun irade ve ihtiyarıyla olduğunu kabul eden, Tanrı bilgisinin kulu, bir işi yapmaya cebretmediğini söyleyen *Mu'tezile* haksızdır. Fakat kulun idare ve ihtiyarını kabul etmeyen *Cebirîler* de haklı değildir. Bir ok atsak biz yayız, atan Tanrıdır. Fakat feryadımız nasıl acimize delâlet ediyorsa utanmamız ve nâdim olmamız da ihtiyarımıza delâlet eder. Gerçek ve Mutlak Varlığa ulaşmayan, benliğinden, bencilliğinden, geçmeyen kişinin, yaptığı işleri Tanrıya isnad etmesi yalancılıktır. Bu çeşit insan, mademki henüz Mutlak Varlık'ta yok olmamıştır; iyiye, hayra çalışması, edebe riayet etmesi, hayrı Tanrıdan bilip kötülüğü kendisine vermesi gerektir. Benliğinden, bencilliğinden kurtulan, Mutlak Varlık'a ulaşan kişiye gelince o, cebirden de bahsedebilir, ihtiyardan da; çünkü onun varlığı, nasıl Tanrı varlığıysa ihtiyârı da Tanrı ihtiyârıdır. Görülüyor ki bu, tamamıyla mezhep içinde bir içtihat. Zâten Mevlânâ, kıyâsı kabul etmemekle, sarhoşun karı boşamasının doğru olmadığını söylemekle de *Hanefî Mezhebinde* bir müçtehit olduğunu izhâr etmiştir.

Mevlânâ, insan zaafını bildiği için insandan yüz yüze iyilik istemez; niyetinin iyi ve güzel olmasına bakar. O, sebzenin bile saplarıyla tartıldığını bilir. Her şeyin hayra ve olgunluğa doğru gittiğine inandığı gibi, kötülüğün de olgunluğun ve iyiliğin noksanı olduğunu bilir. Yumuşaklığın, yüzlerce ordudan daha kuvvetli olduğunu söylemekle beraber, sorumluluğa da gerçekten taraftardır.

Mevlânâ'ya göre terbiyenin temeli, önce kendini terbiye etmektir.

Mevlânâ'nın en ziyade tenkidine uğrayanlar, halkın bilgisizliğini,

acizini istismar edenlerdir. Bu yüzden medreseyi tenkid ettiği kadar tekkeleri de, şeyhleri de kınar. Herkesin bir işle meşgul olmasını, elinin emeğiyle geçinmesini, at gibi hür yürümesini, leş gibi halkın omzuna yük olmasını tavsiye eden Mevlânâ'ya göre Tanrıya dayanmak da ancak çalışmak hususundaki dayanaktır.

İnsanı, yaratılışın önü ve sonu görmek, gayesi ve neticesi saymak, tasavvufun temel inançlarındandır. Hattâ bu inanç yüzünden bütün kâinatı kendinde gören, kendini âlemin merkezi bilen, Peygamberle boy ölçüşmeye kalkışan sûfiler çoktur. Mevlânâ'ya göreyse bu inanç bir *bencilik* halinde değil, içli, derin bir *sevgi* halinde belirir; o, bütün insanlığa, bütün canlılara, bütün dünyaya yayılmıştır. O, her dini, her inancı, o inançta *riya* yoksa hoş görür. Olgun kişinin bütün bağlardan, bütün nisbî ve izafî şeylerden mutlak olduğuna inanır. İrade ve ihtiyâr inancında olduğu gibi bu inançta da benlikten, bencilikten geçmiş olmayı şart koşar. Zamanının Ahmed'i olduğunu... belirtir, "*Canım bedenimde oldukça seçilmiş Ahmed'e kulum*" der, "*Benden bundan başka bir söz nakleden olursa ondan da bîzârım, o sözden de bîzârım*" diye Muhammed'e bağlılığını bildirerek olağanüstü temkinini belirtir.

Hâsılı Mevlânâ'nın tasavvufu, yalnız mistik ve idealist bir tasavvuf değildir. Sınırlı varlıktan, benlikten, bencilikten tamamıyla sıyrılmak, halka, topluma yayılmak suretiyle tecelli eden ve sosyal hayatta sınırsız bir sevgi, insanî bir görüş ve mutlak bir birlik halinde; moral sahadaysa herkesin bir olgun kişiye uymak suretiyle umumî olarak hayra, iyiye, güzele doğru bir gidiş, insanî bir terbiye halinde tezahür eden ve böylece de realist ve amelî bir karaktere sahip olan bir tasavvuftur.

Mevlânâ, insanın olgunlaşması için aşka, cezbe, aşkı ve cezbe beslemek için de raksa ve müziğe ilâhî bir önem vermiş, âdeta dinde bir reform yapmıştır. Mevlânâ'dan önceki sûfilerde, hattâ Yunan filozoflarında, iptidâî dinlerde bile raksa ve müziğe önem verilmiştir. Aşk ve cezbe, bütün Melâmet erbâbınca sülûkun, yâni olgunluk yolculuğunun, mânevî yolculuğun bir temelidir. Fakat Mevlânâ'nın bunlara verdiği önem büsbütün başkadır. Olgun insana karşı duyulan sınırsız aşk, bütün benliği, benciliği yıkan tek şeydir. Müzikse insanların dillerini birleştiren, ruhlarını yıkayan, onları ayıplardan, kirlilerden

aritan ilâhî bir aşk ifadesidir; aşk çağılayanıdır. Zaten kendisi de, oğlu da, torunu da rebap çalmadadır...

MEVLÂNÂ'NIN ŞAHSİYETİ VE DÜNYA GÖRÜŞÜ*

Prof. Dr. Abdülkadir KARAHAN

İslâm tasavvuf, tefekkür ve edebiyatının mümtaz sîmâsı, Divân-ı Kebîr, Mesnevî-i Mânevi gibi şaheserlerin sahibi, adına tesis edilen Mevlevî tarikatı ile tarikat pîrleri arasında zirvelerde yer alan Mevlânâ Celâleddin Rûmî veya doğduğu yere nispetle Belhî'nin şahsiyetini ve dünya görüşünü, bir konferansın dar çerçevesine sığdırmak güçtür. Asıl adı Muhammed, lâkabı Celâleddin, Belh'te doğduğu için Belhî ve Anadolu'da-Konya'da- yerleştiği için de Rûmî diye zikredilen bu büyük insana; Hüdavendigâr, Hünkâr, Sultanü'l-Âşıkîn, Sultânü'l-mahbûbîn ve Molla-yı Rum, yahut Pîr-i Rûmî gibi sıfatların da verilmiş olması onun kişiliği bakımından farklı toplumlar veya değişik bölgelerde, birbirine anlam itibarıyla yakın görünümlü olmalarına rağmen, ayrıcalıklı bir niteliğe sahip olduğunu düşündürür. Baba tarafından olduğu gibi anne yönünden de soylu bir ailenin çocuğu olması, bilgin bir zümre içinde büyümesi, çocukluk ve ilk gençlik yaşlarında zamanın ünlü İslâm merkezlerinde birçok âlim ve mutasavvıfın meclisine devâmı, babasından sonra, önce Burhaneddin Muhakkik Tirmizî, sonra da Şems-i Tebrizî ile muârefeleri, dostluklarının üzerinde bıraktığı olumlu izlenimler, okuduğu bir çok bilim ve şiir kitapları, muhitini çevreleyen insanlarla ilişkilerinin gelişmesi ve daha başka hususlar ve etkenler onun kişiliğinin gelişmesine, dünya görüşünün berraklaşmasına yardımcı olmuştur. Ama bütün bunlardan çok, yaratılışındaki özellikler, tabiatındaki duyarlık, lirik ve patetik bir ruhun engin ufuklara açılıp bazen muhayyelemizin altın kanatlı kuşlarının bile yetişmediği bir atmosferde uçuşmasıdır ki; Onun şahsiyetini temsil eder ve dünya görüşüne yön verir.

İlk önce şunu hatırdan çıkarmamak icab eder:

Mevlânâ'nın şahsiyeti onun mümtaz ve müstesna veraseti, kusursuz

* Mevlâna Güldestesi-5, Konya Büyükşehir Belediyesi Yay., Konya, 1995, s. 27-39

tahsili, yararlı seyahatleri, ilk gençlik günlerinde tanımak fırsatına eriştiği büyük bilginler ve tarikat erkânı gibi zatlardan edindiği izlenimler ve öğrendiği unutulmaz öğütler, özellikle babası Sultânü'l-ulemâ Muhammed Behâüddin Velede başta olmak üzere çevresindeki bazı kıymetli ilim, irfan ve irşad sahiplerinin etkisiyle filizlenmiş, sonra da bereketli meyveler vermiş bir ağaç misalidir, denebilir. Daha ilk başta şunları söylemek isteriz: O, *olgun, bilgin, mutasavvıf ve mümin bir Müslüman* karakterini temsil eder. Hayatı boyunca dünyanın mal, mülk, evlât ve iyal gibi geçici ve göz boyayıcı; görünüşte imrendirici özelliklerine bağlanmamış, şan ve şöhret için iç dünyasının zengin nimetlerinden tâviz vermemiş, rızkını yalnızca Allah (c.c.)'tan istemiş, kula kul olmamış, sultanla fakîr arasında ayırımı gitmemiş, gurur ve azametten sakınmış, tevazuu, hoşgörüyü hayatında bir *ülkü* saymasının zevkini yaşamıştır. Merhamet, şefkat, insan sevgisi gibi erdemli huyları onun şahsiyetinde, güneş ışığını temaşa eder gibi, rahatça temaşa edilebilir. İslâm'ın yüksek ahlâk kurallarına onun kadar saygılı davranan ve onun kadar bunları hayatında benimseyip yaşatanlar azdır, demek yanlış olmaz.

O;

"Ben sağ oldukça Kur'an'ın kölesiyim;
Ben Muhammed-i muhtarın yolunun toprağının tozuuyum.
Benim sözümünden, bundan başka, kim -bir şey- naklederse
Ben ondan da bîzârım, o sözlerden de tedirginim"

diyeabilen büyük inanç sahibi. Bir mü'min ve muvahhid Cenab-ı Hakk'a ve Hz. Muhammed'e bağlılık ve hayranlığını daha nasıl ifade edebilirdi...

Şimdi bu büyük mütefekkir ve mutasavvıf şiir dehâsının memleket toprağına, Konya'ya ebedî tevdînin üzerinden 721 yıl geçmiş bulunmaktadır. Ama onun hâtırası Türk milletinin, İslâm ümmetinin ve insan cemiyetinin kalbinde, ter ü taze yaşamaktadır. Onun örnek şahsiyetinin vasıfları ve emsalsiz denecek derecede etkili şiirleri hâlâ milyonlarca kalbe heyecan vermekte ve orada devam etmektedir. Yalnızca bilinmek gerekir ki, Mevlânâ'nın şahsiyetini tespit yolundaki çalışmalarda kesin hüküm verebilecek durumda olduğumuzu da iddia etmiyoruz. Amacımız, Şeyh Sadî'nin dediği gibi: "Bizden geriye kalacak bir nakış bırakmaktan ibarettir."

O, kendisi de, Mesnevî'nin baş tarafında, şu anlamda, dert yazar:

"Herkes, kendi sanısına göre bana yâr oldu. Ama sırlarımı içimden arayan olmadı." Ve sırlarının ne olduğunu, kimin onları kavrayabileceğini de Farsça olarak şöyle dile getiriyor:

Sırr-ı men ez nâle-i men dâr nîst

Lîk çeşm ü gûşrâ ân nûr nîst

(Benim sırrım, feryadımdan uzak değildir. Fakat gözde ve kulakta o nur yok).

Denebilir ki;

Bu sevecen, Allah (c.c.) âşığı, bu tertemiz ahlâkî eğitim nasihatçısı, bu coşkun şâir doğum yeri Belh'te kalmış olsaydı acaba şahsiyetinin tezahürleri nasıl olurdu? Bu hususta bize ipucu niteliğinde beyanları var mıdır? Böyle sorulara onun kendi ifadesiyle cevap verilebilir. Nitekim kendisi Ümmü'l-bilâd adı verilen (Beldelerin annesi) -ki tarafımızdan da ziyaret edilmiş ve eski o ihtişamlı kentin bugün çok sönük olduğu dikkat çekmiştir- ve öylece vaktiyle vasıflandırılan yerde kalmış olsaydı; "Fihî mâ Fih" kitabında şöyle beyanda bulunur:

"Ben Anadolu halkı şiir sevdiği için şiir söylüyorum. Eğer Horasan'da (Belh, Horasan bölgesine dahildir) kalmış olsaydım uzun zamanlar türlü meşakkatlerle elde ettiğim bilgim ile halkı, başka türlü faydalandırırdım. Ders verirdim, kitaplar yazardım."

Mevlânâ'nın şairliği tercihinde, her halde okuduğu eserlerin de etkili olduğu gözden ırak tutulamaz. Meselâ kendisi Hakîm Senâî ve Feridüddin Attar'ın etkisini şu beyti ile açıkça göstermektedir:

Attâr ruh bûd Senâî dü çeşm-i û

Mâ ez pey-i Senâî vü Attâr âmedim.

(Attar ruh oldu, Senâî onun iki gözü; biz Senâî ve Attar'dan sonra geldik.)

Mevlânâ, aslında karakteri itibariyle heyecanlı, hassas, kalıba sığmayan, dinamik ve coşkulu bir yapıya sahiptir. O, gerek Divân-ı Kebîr'inde gerek Mesnevî-i Mânevisinde bitmez tükenmez iştiaqla ilâhî aşka yönelir ve yükselirken, gerek ölçüleri aşan, bizim idrâkimizin

bazen kolayca yetişemeyeceği ufuklarda pervaz ederken bize bu özelliklerini sezdirir. Nitekim bu dediklerimizi güçlendiren bir beytinin anlamı şöyledir:

"Önümde şür nedir ki ondan lâflayayım? Bende şâirlerin fenlerinden başka bir fen var."

Demek oluyor ki onun için şür bir amaç değil, araçtır. Büyük mütefekkir-mutasavvıf, şâir ve bilginimizin gerçek kişiliği, bilinç altındaki duygu ve sezgilerinin bir bakıma şekillenmesi, enerji potansiyelinin tezahürü, denebilir ki, Tebrizli Şems'in, Konya'da onunla karşılaşması, karşılıklı olarak aralarında güçlü bir dostluğun kurulması sayesinde olanca kudret ve güzelliğiyle meydana çıkmıştır. Adetâ Mevlânâ'daki ateş almaya müheyya manevî hava, Şems'in elindeki meş'aleden alev almış ve bu İslâm-Türk Edebiyatına, asırlardır imrendirici, aydınlık bir zirveden halka ışık saçmakta devam edegelmiştir. Onun bazı gazellerindeki vecid ve istiğrak hallerini andıran ve şahsiyetinin o alevden fışkıran kaynağını temaşa edebilmek güç değil, ama bunların neyi sembolize ettiğini rahatça söylemek o kadar kolay görünmemektedir. Sözgelimi şu anlamdaki bazı beyitleri bizde bu duyarlılığı uyandırmaktadır:

"Âşık benim için şöyle olmalıdır: O, her defa ayağa kalktığımda ateş dolu kıyametleri her taraftan ayaklandırmalıdır."

Bir başka gazelindeki şöyle tercüme edilebilecek beyitlerde de dinamizmle yuğrulu, enerjik bir ruhun dalgalanışını, çırpınısını hissederiz:

"Eğer yâri bulamamışsan, niçin aramıyorsun?"

Eğer yâre kavuşmuşsan niçin çalıp çıkıp sevinç alâmetleri göstermiyorsun?

Tenbelce oturmaklığın yok mu? İşte bu, garip bir iştir.

Garabetin şundandır ki; böyle acâip bir hava yaratamıyorsun!"

Ve Mevlânâ, hareketi, değişikliği, enerjik davranışı ve yeniliği şu anlamda dile getirir:

"Her gün bir yerden göçmek, ne iyi!

Her gün bir yere konmak, ne güzel!
Bulanmadan, donmadan akmak ne a'lâ!
Dünle beraber gitti cancağızım, ne kadar söz varsa düne ait.
Şimdi yeni şeyler söylemek lâzım"

Büyük mütefekkir-mutasavvıfın inancının, üstün yaratılışının karşısında -ölüm de dahil- korku ve hüznü adetâ silinip gider. Ona göre ölüm, asla dönüştür. Geldiğimiz yere tekrar varıştır. İnsan, ölümünden sonra, kendini gerçekten seven ârif zatların gönüllerinde yaşar. Bu sebeptir ki o şöyle seslenir:

Ba'd ez vefat türbet-i mâ der zemîn mecû
Der sînehâ-yi merdüm-i ârif mezâr-ı mâst
(Ölümden sonra mezarımızı yerde arama; bizim mezarımız, ârif insanların kalplerindedir).

Yine o, kendisinin yer yüzünde Cenab-ı Hakk'ın müstesna ve mümtaz kulları arasında bulunduğu inandığı zehabını da vermektedir. Belki naklettiği bir hadis-i şerifin anlamındaki bu mutlu kullar arasında kendisini de saydığını rahatça düşünebiliriz. Peygamber Efendimiz, şu mealde konuşmuşlardır:

"Allah'ın (c.c.) öyle büyük derecelere sahip kulları var dır ki; yer yüzünde yağmura benzerler. Karaya yağarlarsa hayır ve bereket, denize düşerlerse inci meydana getirirler."

Mevlânâ'daki ruh zenginliğinin, kanaatkârlığın ve kimseye minnet borcu olmamasına özen göstermesinin misalleri bir haylidir. Göz tokluğu için örnek niteliğinde olmak üzere şu anlamdaki birkaç mısraını buraya nakledeceğiz:

"Felekten yarım somun ekmeği olan, oturacağı bir yuvası bulunan, ne kimseye iltifat eden ne de kimseden iltifat dileyen kişinin âlemi ne hoştur." Fakat bununla beraber insanlardan yine de istekli olduğu anlar vardır. Bunların madde ile ilgisi yoktur. İsteddiği sevgidir, gönül hoşluğudur, acımadır, sefkattir, hatır gönül almaktır. İşte misâli:

În dem ki der dest-i tuem merhametî kün
Ferda ki şevem hâk çe sîd eşk-i nedâmet

(Bu anda iki elindeyim, bana acı, sev beni; yarın toprak olunca pişmanlık göz yaşından ne fayda?)

O, kendi şahsiyetinde şekillenen güzel huyları, bütün insanlığa tavsiye ve telkine özenir. Şevkle çalışmayı, *alan el* olmak yerine *veren el* olmayı, ümitle dolu bir geleceğe inanmayı, her türlü kötülükten sakınmayı, az konuşmayı, özellikle ALLAH (c.c.)'tan korkmayı, Peygamber Efendimize sonsuz saygı ve sevgi ile bağlanmayı, az uyumayı, israftan sakınmayı, sabırlı olmayı ve hakka hukuka riayeti, vb. öğütler. Hele hele ibadeti, seher vakti kalkarak tâatte bulunmayı unutmaz, tavsiyeyi ihmal etmez. İşte bu husustaki en güzel bir beyti:

Dilâ be-hîz u tâat kün ki tâat bih zi her kâr est

Sa'âdet ân kesî dâred ki vakt-i subh bîdâr est

(Ey gönül, kalk tâat ve ibadette bulun ki o, her işten daha iyidir. O kimse mutludur ki, sabah vakti uyanıktır).

Mevlânâ, ayrıca, hür yaşamayı, özgürlüğü amaç edinmiş bir insandı. Onun tavsiyesi şöyleydi:

"Ey oğul, hür ol, hür yaşa!"

Ve bu sebeple de dünya nimetlerine, süslerine bîgâne idi, denebilir. Evinde yetecek kadar güzel yemekler olmadığı günlerde, "Soframız, Peygamber sofrasına benzedi" dediği olmuştur. Bir rubaisinde bakınız şu yolda ne güzel, ne şirin, ne özgür, ne insancıl olduğunu nasıl dile getirmektedir:

"Ayran çanağım önümde olduktan sonra,

And olsun ki, hiç kimsenin bal şerbetini düşünmem.

Azıksızım, ama böyle olmasına rağmen, seni azıklandırmaya çalışmaktayım.

Ve ben özgürlüğü, kulluğa satmam."

Zaten onun insanlık sevgisi, birlik ve beraberlik ideali şu beytinde pırıl pırıldır:

Mâ berâ-yı vasl kerdn âmedim

Ney berâ-yı fasl kerdn âmedim

(Biz birleştirmek için geldik; ayırmak için değil.)

Mevlânâ, dünya ve hayat görüşünü herhangi bir şiirinde, münasebet

olmadıkça, pek ifade eder, diyemeyiz. Sütün içindeki yağ gibi, görüş ve düşünceleri metnin içinde, uygun yerde bize gülümserler. Duygu ve düşünceleri şiirde de, nesirde de, gerektikçe, okuyucuyu etkiler. Onun, meselâ, tabiatıta her şeyin bir karşılığı olduğuna inandığı, hakikati daima aramanın bir yükümlülük niteliği taşıdığı ve benlik sıfatlarından arınarak insanın kendi parlak şahsiyetini temaşa edebileceği hususundaki görüşü şu mısralarının çevirisinde bile hissolunur:

"Sen, hiç tabiatıta karşılığı olmayan bir isim bilir misin?

Hiç gül kopardım mı gül dalından?

Söyleyip onun adını arasana hakikati. Ayı suda değil, gökte arasana.

Dilersen yükselmeyi, yalnız isim ve harflerden bir hamlede

Âzâd et kendi nefsinden bütün benlik sıfatlarını.

Arın ki, kendi parlak zâtını görebilesin!"

Evet,

"Kalbinde Peygamber'in ilmini gör; (hem de) kitapsız, rehbersiz, öğretmensiz" diye de ekleyebiliyordu"

Mevlânâ'nın dünya görüşünde tasavvufun devamlı ve derin izlerini ve etkisini çok sık müşahade etmek doğaldır. Bilindiği üzere, en güzel bir belirleme ile, *"Tasavvuf; ilâhî hakikatlerin idrâkidir"* deriz. Mevlânâ, bu gerçeği iyice genişçe idrâk etmek yolunda, mümkün olan cebeli harcamıştır. O, seyr ve sülûkun âdabını daha gençliğinde kusursuz şekilde öğrenmiştir. Tevbe, verâ, zühd, fakr, sabr ve nihayet tevekkül ve rıza ile birlikte onun hallerine de gönül vermiştir. Böylece; Murâkebe, kurbiyyet, muhabbet, korku, ümid, şevk, ünsiyyet, itminan, müşahade ve yakîn... de onun bilinç altı sınırlarına girmiştir.

O, Allah (c.c.)'ı idrâk eden varlığın, *insan kalbi* olduğuna gönül vermişti. Kalbin de, *iman* ve *bilgi* ile aydınlanacağını seziyor, düşünüyordu. Sanılabilir ki, şu anlamdaki Kudsi Hadîsteki açıklama ona yol gösteren bir ışık niteliği taşımıştır:

"Hak Teâlâ buyurmuştur ki: Ben yerlere ve göklere sığmadım da, mümin kulunun kalbine sığarım"

Evet, O, hakikatte sadece var olanın, ebedî ve ezeli olanın ALLAH (c.c) olduğuna inanan, bunu bilen ve eşsiz şiirlerinde lirik ve patetik üslûbu ile bu gerçeği şakiyan büyük sofi, düşünür şâirdir. Bir şiirinde şöylece âdetâ bir başka zaman ve zeminde konuşur gibidir:

"İkiliği bir yana bıraktım. Gördüm ki, her iki dünya da birdir.
Biri arar, biri bilir. Biri görür, biri çağırır.
Aşkın kadehi ile sarhoşum.
Her iki dünya da idrâkimden çıkıp gitti."

Ve nihayet ilâhî aşkı temsil eden şarap sembolünü kapsayan şu anlamdaki mısralar bizi onun âlemini seyre yöneltir:

"Allah'ım, Senin aşkının testisinden nefsim yıkanıyor. Balçıktan olan bedenim harabeye dönmüş. Yalnız kalbim, önce üzümün sahibi ile sohbet dâlnca, şarap sinemi yakıt"

Gerçekten aşk, keşif ehlinin cezbese, şehidin cesareti, velinin imanı, ahlâk olgunluğu ve manevî birliğin yegâne bağıdır. Rahatça denebilir ki; Mevlânâ, Hakkı aramak, Hakkı bulmak ve Hak içinde yok olmak yolunun aydınlarından ve ön saftaki yolcularındandır. İnsan, mutlak varlığın bir feyzi, bir tecellisi veya bir hâlidir. Ve tasavvuf seferlerinin sonuncusu da, İnsân-ı Kâmil'dir. Ancak hatırdâ daima tutulması gereken bir husus vardır ki çok önemlidir:

Tasavvuf ve tarikatten önce, bir Müslüman için, dinin rehberliği, İslâmî ilimlerin nurlu havasının teneffüsü esastır. Bu unutulmadıktan ve göz önünde bulundurulduktan sonra, evrenin ana gücünün, hattâ yaratılış sebebinin, bencillik ilacının ve acılar merheminin kaynağının aşk pınarından fışkırdığı, elbette, kabul edilir. Böylece hayatın, Allah (c.c.)'a dönüş seyahatinden ibaret olduğu, ölümün geldiğimiz yere dönüşü sembolleştirdiği daha güzelce hissedilebilir. Ve ideal insanın korku ve vehimden yakasını kurtarabilen insan-ı kâmilde şahıs olarak tezahür ettiği sezilir. Nitekim Mevlânâ şu anlamda yazar:

"Toprak, aşktan feleklere yükselir. Canı sen aldıktan sonra, ölmek şeker gibi tatlı şey olur. Seninle olduktan sonra ölüm, tatlı candan daha tatlıdır."

(...)

Burada Mevlânâ Celâleddin Rûmî'den birkaç şiir parçası daha çevirerek sözlerimizi sona erdireceğiz:

"Saadet sarayda oturduğumuz andır.
İki ayrı suret ve iki ayrı şekil, fakat tek bir nefesle
sen ve ben;
ağaçların renkleri, kuşların cıvıltısı ebediyet ihsan eder,
bahçeye girdiğimiz vakit
sen ve ben;
gökyüzündeki yıldızlar bize dikkatle bakacaklar,
biz ise onlara ayın kendisini göstereceğiz,
sen ve ben;
Senden artık hiçbir ferd vecde dalmayacak,
sevinçli ve abdalca konuşmalardan uzak,
senle ben;
Gökyüzünün bütün parlak tüylü kuştan hasetlerinden kalplerini
yiyecekler,

bu tarzda görüşeceğimiz yerde,
senle ben;
Bu en büyük hârikadır;
senle ben aynı köşede otururken bu anda hem Irak'ta, hem Horasan'dayız
sen ve ben..."

Ve nihayet enerjinin, hareketin, güçlülüğün, cengciliğin sembolü şu anlamdaki, hayranlık uyandıran gazel:

"Benim istediğim sevgili şöyle bir kıldadı mı, bir doğrulup silkindi mi,
kıyametler koparmalı dört bir yanından kıyametler.
Benim istediğim sevgili, cehennem gibi olsun amma,
bir anda kurutup yok edip denizleri,
yine bir anda bir dalgadan bir deniz çıkararak meydana,
unutturmalı cehennemini.
Benim istediğim sevgili; elinde gökleri bir mendil gibi dürmeli,
güneşi bir kandil gibi aşmalıdır.
Timsah yüreği gibi bir yürekle,, arslanlar gibi savaşmalıdır.
Ortada kendinden başka kimse komadan girmeli cenge, kendi kendisiyle
bile..."

Son olarak Mevlânâ'dan şu anlamdaki şiir parçasını da tekrarlayarak

"hitâmuḥû misk-sonu misk (gibi olsun)" diyecek ve bu aziz şiir ve tasavvuf sultanını selâmlayacağım:

"Ne senden daha parlak bir ay gördüm;
ne senden daha erken uyanan bir seher.
Ne senden daha tatlı bir şeker gördüm;
ne senden daha yeşil, daha taze bir ağaç..."

MEVLÂNÂ'NIN DÜNYASI*

Prof. Dr. Ali Nihat TARLAN

İnsanlık bilinmeyen totem devirlerinden beri daimî bir mücadele içindedir. Bu mücadele uzviyetimizin ilcaları ile idrakimiz arasındadır. Uzviyet ilcaları bir hayatî zarurettir. Ancak onu makul bir şekilde idare etmek lâzımdır. Hilkat mekanizmasının bu kuruluşundaki hikmet, daima gizli kalmaya mahkûmdur. Ve bin türlü tefsire müsaittir. Bütün dinler, semavî olsun olmasın el ele vermiş uzviyetle mücadeledir. Budizm'den, Zerdüştilikten tutun İslâmiyet'e kadar düşman birdir. Bu mücadelenin asıl kanunu da hayatın içindedir. Uzviyet, kendine teveccüh eden bu asıl mücadeleyi daima muhtelif cephelerinden dejenere edip bırakmıştır.

İnsan, henüz halledilmemiş bir muammadır. Kudretine pâyân (son) yoktur. Ancak bu kudret maddî değildir. Madde itibariyle çok zayıf olan insan, mânâ itibariyle muazzam bir kudrete sahiptir. Ve bu kudretle, madde üzerinde tasarruflar yapar. Büyük kâinat muamması karşısında, insanın yalnız mahdut mânâyâ kullandığımız akıl melekesi değil, her tüyü ayrı bir idrâk unsurudur. Kendini bu muamma karşısında bulan insan, hayat denen büyük, rabbani nimetin mahiyet ve mânâsını idrâk ettiği andan itibaren bu muammanın halli için daima mücadele etmiştir.

Mevlâna demek, hakikî insan, hakikî medeniyet demektir. İnsan, bu dünyaya sadece yemek için, diğer bütün maddî ihtiyaçlarını gidermek için gelmemiştir. O zaman hayvanlarla hiç bir farkımız kalmaz. Madde hayatının üstünde bir mânâ hayatı vardır ki, insan bununla vazifelendirilmiş ve yaratılış bunun için ona her türlü imkânı vermiştir. Bu mânâ hayatı insanın hakikî servetidir. Her türlü hakikî saadet, bu hayatın içindedir. Bu hayatın en büyük iki vasfı ebedî olması, fazlaştıkça zevk ve saadetin artmasıdır. Bu vasıflar, maddî zevklerde

* Mevlâna, Ali Nihat Tarlan, Hareket Yay., İstanbul, 1974, s. 76-83

yoktur. Maddî zevkler, uzviyetin hissedebileceği kadardır, ilerisi yoktur, devamı yoktur. Maddî zevkler, arttırıldığı zaman insanda rahatsızlık başlar, bıkkınlık başlar. Rahatsızlık ve bıkkınlık bu hayatın gaye değil vasita olduğunu bize bildirir. İnsan bu hayatın fevkine yükseldi mi, hayvandan üstte, *ayrı bir âlem* olduğunu görür. Ve bu yükselme kudreti, onun bu vazife ile mükellef olduğuna, en açık delildir.

Mânâ hayatı aklın müspet hudutlarının üstünde fakat yine akıl istikâmetinde bir yükseliştir. Onun içindir ki, bu inceliği lâıkiyla takdir edemeyen eslâf, bilhassa şairler, daima akıl ile aşkı karşı karşıya getirmişler, akli hakîr görmüşlerdir. *Fuzûlî* aklın eseri olan ilim için şöyle der:

İlm kesbiyle paye-i rif'at
Arzû-yi muhal imiş ancak.
Aşk imiş her ne var âlemde
İlm bir kıl ü kâl imiş ancak.

Fuzûlî bir dereceye kadar haklıdır. Çünkü akli, medrese kıl ü kâlinde şekil ve kelimedden ibaret telâkki ediyor. Bu telâkkisi sonunda vasil olduğu netice doğrudur. Lâkin onun aşk dediği şey aklın müteal bir kısmıdır. Hak ile insan arasında tek bağ akıldır.

İnsanı bu mânâ hayatına uçuran kanat aşktır. Aşk evvelâ içtimaileşmiş insanın nasibidir, içtimai hayat sevgi ve dayanışma ile devam eder. Bu sevgi ve dayanışma duygusundan mahrum cemiyetler yaşayamaz. Sevgi, başkasını değil, kendini sevmektir. Ailesini, kabilesini ve nihayet milletini seven insan, kendini seviyor demektir. Bu ise onun hayatı için zaruridir. Bunları sevmeyen insan muhiti içinde bir yabancısıdır. Kimse onu sevmez ve daimî bir buhran içindedir. Bu buhran hattâ onu ölüme mahkûm eder. Bu; aklın, daha doğrusu hayatın emrettiği bir sevgidir. Duyguların, daha doğrusu uzviyetin emrettiği sevgi cinsî hayatımızı teşkil eder. Bu mecazî sevgidir. Hakikî sevginin bu bir mektebidir. Bundan geçemeyen, yani müşahhas güzeli sevmeyen, bunu yaşamayan, ona nasıl bir iştiağ ile bağlanılabileceğini duymayan insan mücerred güzele erişemez. Mücerred güzel, kâinatta

her şeyde parça parça görülen güzelliklerin kaynağıdır. İnsan, her şahsî güzeldi bu mücerred güzelin in'ikâsını görür.

Ruh yükseldikçe bu mücerred güzellik, hak ve hakikata inkılâb eder. Ona karşı iştiağ gittikçe artar. Aşk bu çok yüksek düzene, bütün yaratılışa yayılır. Herşey güzeldir. Çirkin, fena yoktur. Çünkü kâinatı iyi tedkik edenler her hâdisenin bir hikmet zinciri ile birbirine bağlandığını, çirkinin, kötünün ancak güzel ve iyiyi değerlendirmek için mevhum ve fanî bir varlık olduğunu daha açık bir ifade ile güzel ve iyinin bir unsuru olduğunu görür. Her insan bu hakikatleri idraki ve ruhî kudreti derecesinde elde eder. Bütün insanlık hayatını gözden geçirirsek bu idrakin zirvesine varmış bir insan olarak Mevlâna'yı görürüz. O, asırlar içinde tek güneştir.

Mevlâna âlimdir. Devrin bütün ilimlerine vâkıftı. Mevlâna şairdi, öyle bir şair ki, on dokuzuncu asrın belli başlı edebiyat âlimlerinden Rıza Kulî Han Hidayet onun hakkında şöyle der:

"Öyle ki, fazilet ve kemâl, aşk ve hal vadisinde o zamandan bu zamana kadar hiç bir mutasavvıf-şair, ona tefevvuk etmemiş, şairlikte dahi kimse onun mertebesine vasil olmamıştır."

Mevlâna mütefekkir. Aşkın en selim yolda sürüklediği bir tefekkür, bu tefekkürü aşk idare ettiği için şaşmaz. Çünkü hakikî aşk, insanı kâinat muammasına götürür. Bu mütefekkirler daima aklın yolundadırlar. Ancak âlem sadece madde âlemi değildir. Mânâ âlemine metafiziğe geçtiler mi yine aklın istikâmetinde yürürler. Mevlâna bu ilâhî meş'aleyle en yüksek vecd ile göklere yükselten bir varlıktır. Bu ilâhî meş'ale, ideal insanlığı aydınlatan yoldur. İnsanı insan olarak ele alan ve ona yaradılışın her türlü hakikî haklarını sağlayan bu meş'aledir. Bu gönül meş'alesidir.

Kâinatta yaradılış, her insana ayrı kabiliyetler vermiş ve bu kabiliyetlere göre onu vazifelendirmiştir. İnsanlardaki bu kabiliyetleri yine içten gelen hamleler tahrik eder ve o insan vazifesini yapar. Mevlâna hilkatin mürşit ve rehber olarak yarattığı bir varlıktır. Yalnız şunu söyleyelim ki, irşâdî o zamana mahsus değildir. Irşâdî insanlığın idealidir ve nasıl İslâmiyet kıyamete kadar baki ise, *irfan âleminde*

Mevlâna'nın irşadı da aynı kudretle ebediyete kadar bakidir. Her mürşit ve rehber insanın muayyen zamandaki ihtiyaçlarını karşılar. İrşad eğer ulvî mânâsıyla insanı bulmuş ve onun üzerinde işlemişse onun getirdiği fikir ve ruh zaman ve mekân kaydını aşar, âlem-şümül olur. Mevlâna beşeriyetin mürşididir, aradan asırlar geçmiş Mevlâna'nın meş'alesini Konya'nın dar muhitinden, asırlar sonra devrin Şark ve Garp kültür ve felsefesiyle alabildiğine zenginleşmiş bir Pakistanlı eline alıyor. Ve son asrın en büyük mütefekkeri unvanını alan bu insan, İkbâl: "Ben bir zerreyim, Mevlâna bir güneştir." diyebiliyor. Aradaki mesafeyi, zamanı ve nihayet yedi asırlık bir beşer terakkisini düşünün, işte Mevlâna budur.

Garpta onun felsefesini bir parça Bergson anlamıştır: Kâinat muammasını akıl ve mantık halletmez, onu vicdan halleder. Bu vicdan, Mevlâna'nın aşk dediği madde ve mânâ'ya şamil "gönül" müessesesidir. O müthiş muammaya ancak bu silâhla hücum edilir. Ve insan kendini yok etmeden bu sırta eremez.

Garb medeniyeti, madde üzerinde ruh ve gönlün kontrolünden uzak, alabildiğine koştukça kendi kendini mahvedecektir. Namütenahi zevk ve nimetleri içine alan bir gönül ve aşk âlemi vardır. Yaradılışın sonsuz sırlarına nüfuz eder. Hilkati fetheder. Âlem içinde âlemler görür. İnsanın hakikî cevelângâhı burasıdır.

Mevlâna:

"Ey bizim hoş sevdamız olan aşk, ey bizim hastalıklarımızın tabibi, şad ol!" derken beşerin hakikî derdini sezmiş ve ilâcını vermiştir. Bu öyle bir ilâhtır ki, bütün dertlere devadır. Aşk bir mezheptir ki, kitabı ve mürşidi kendindendir.

"Aşkın mezhebi diğer mezheplere benzemez. Aşk Hûda surlarını keşfeden âlettir." Asırlarca evvel, bütün kâinatın tek bir cevherin tenevvüünden başka bir şey olmadığını gören aşktır. Metafizîğin en son merhalesini sezen aşktır.

Cemiyet hayatında insanı melekîyet mertebesine yükselten aşktır ve bütün içtimâî nizamı en yüksek mertebesinde kuran aşktır. Ahlâkın temelidir.

Aşk, maddeden sıyrılınca, hedefini bulmuş demektir. Güzele, doğruya ve iyiye gider. Başka yolu yoktur.

İnsan, yepyeni bir âleme doğar. Bu âlemin kendine göre bir ıstırapı vardır ki, bütün maddî zevklerden üstündür. Beşer tarihini süsleyen büyükler, hakikî büyükler, muhakkak bu aşkın bir tarafını temsil eden insanlardır. Aşk yaratıcıdır.

Hülâsa, beşerin hiç bir derdi yoktur ki, onun devası aşkta olmasın. İçinde bu mukaddes ateşten bir kıvılcım taşımayanın ancak şekli insandır. Bu aşkın kâbesi de Mevlâna'nın türbesidir. İran Edebiyatının son büyük klâsik şairi Mevlâna (Molla) Câmî, Konya'ya gelmiş ve Mevlâna'nın türbesine bu ismi vermiştir:

"Bu makam, âşıkların kâbesidir. Buraya eksik gelen kendini kemâle erştirir."

Mevlâna için onun huzurunda senelerce terbiye gören, Sipehselâr unvanıyla maruf Feridun bin Ahmed "Zat-ı mübareklerinde sıfât-ı beşeriye kalmamıştı." diyor. Bu ne muazzam bir şehadettir. O, kendini ne güzel anlamıştır:

"Cihanda bu nefesten ne ateşler alevlenir,
benim fani sözlerimden ne bekalar coşar.
Dile gelen ve söylenen sözlerim dinleniyor.
Lâkin canımdan kopan naraları kimse duymuyor."
O, bu ulvî aşkın ıstıraplarını ne kadar candan duyuyor:
"Benim âciz gönlüm onun aşkına dayanamıyor.
Mecnûn gibiyim, gece gündüz zincirimi kemiriyorum.
Kan içindeyim. Korkuyorum ki,
onun hayali gelirse kendimde olmadığım için onun hayalini kana bulamayayım.

Göz yaşları içinde geçirdiğim geceleri perilerden sor;
karanlıkta mustarip, buhranlar içinde dolaşırken ayağımın altında ezilip duruyorlar.

Parça parça gönlüm her gece yıldızlara benziyor. Feleğe dağılıyorlar.
Yalnız kendini düşünen sevgilimin büyümesine tutulmuşum. Uyku gözlerime girmiyor.

Bırak güneş gibi ateşten bir kaftan giyeyim.
Bu ateş içinde cihanı güneş gibi süsleyeyim.
Bir an huzur bulursam ruhum rahat etmez.
Bir an huzur bulmadığım an ben rahat ve huzur içindeyim."
O, bu vecd ve bu aşk içinde yaşadı ve huzur buldu.

Mevlâna'nın en büyük meziyeti, kâinata gönül gözü ile bakmasıdır. Akıl, insanı beşeriyet mertebesinde tutar. Aklın ayağı topraktır. Gönül, aşk kanadıyla Arş'a kadar yükselir. Makamı meleklerin çok üstündedir. Hakikî insanlığın şiarı budur. Aşk, varlığın bir sentezidir. Kâinata gönül gözü ile bakmasını bilen insan, karsısında. tamamen yeni bir âlem görür. Ve o yepyeni âleme girer. Orada beşerî ıstıraplar diner. Varlık toprağın ezasından kurtulur, büyük aşkın kudsî denizine dalar. Bu öyle bir âlemdir ki, ancak duyulur, anlatılamaz. Onun için Mevlâna'nın bu âlemde mahlası "Hâmûş" dur. Hâmûş "sus" demektir. Bir şeyler anlatmak ister. Fakat anlatamayınca kendi kendini susturur.

Bazı gazellerinin sonunda da Hamuş yerine "bes kûn" (kâfi) der. Şu beytinde olduğu gibi:

"Sus (kâfi), zira şüir senin etrafına perde çekmeye başladı."

Beşeriyeti bütün zayıf taraflarıyla kucaklayan bir gönül... Bir sevgi ummanı... Yaradılışın sert kabuğunu delip içine nüfuz eden bir görüş... Bu görüşte bütün madde ve mânâ kültürü el ele vermiş... Maddenin bütün kesafetini ayakları altına alıp saf bir ruh halinde başka bilinmeyen âlemlere bir yükseliş... İslâm'ın asıl ruhu olan geniş bir hoş görürlük... Onun nazarında kâinatta cereyan eden her hâdisenin fâil-i hakikisi Vâcibul-vucuttur. Onun nazarında kötü yoktur.

Mevlâna Celâlüddin-i Rûmî, "Muhammed" Gülistanında açmış en güzel, en zarif, en bayıltıcı kokulu bir güldür. Her şeyini şariat-i garradan almıştır. Mesnevi'si tefsir, hadis, fıkıh gibi bütün İslâmî ilimlerin bir mahşeridir. İslâm'ın hakikatine ermiş, onun ne mübarek, ne medenî, ne insanî bir din olduğunu görmüş, anlamış ve yaşamıştır.

Müslümanlık akıl ve idrak dinidir. Yepyeni bir görüşle bu muazzam konunun üzerine eğilmeliyiz. Her şeyden sarf-ı nazar, o Müslümanlıktır

ki ve onun ruhunu en geniş tefekkür ufuklarına erdirmektir ki, bir Mevlâna vücuda getirmiştir. Mevlâna her cepheden insanlığın bir timsalidir. Çünkü o, ruhların ezeli derdi olan aşk ve iman ilâcını Muhammed'in eczanesinde tertip edip beşeriyete sunmuştur. Geniş görüşün, tesamühün, şefkatin, tevazuun, hürmet ve mahviyyetin olduğu kadar, zekânın, irfanın bir sembolü idi.

MEVLÂNA'NIN ŞİİR DÜNYASI*

Feyzi HALICI

Mesnevî, asırlar boyu çavgın bir su gibi çağlayıp coşan, insanlık âlemini Hakk'ın birliğine ve gerçek aşka "Gel, yine gel, yine gel" çağrısıyla çağıran, duygu ve düşünceleri aydınlatan, insanı yenileyen, gerçek insan yapan, insanla sevgiyi maya maya yoğuran bir büyük yakarışın alın-yazısı, gönül-yazısı.

Türk-İslâm düşüncesinin XII. yüzyıldaki şahlanması en taze, en güçlü, en ılımlı örneği... Dünü ve yarını her an "bugün" yapan, bütün zamanlara "bir an-içre" düğüm vuran, sınırsızlığı, sonrasızlığı, süresizliği tenden arılaştıran, canda belirli kılan, varlığı *yokluk* potasında bir ilâhî zaman-içre var-eden, öz-düşünceler yumağı, dokunaklı beyitler dizisi...

İmbikten geçirircesine bir seziş, bir duyuş ve değerlendiriş... Gittikçe büyüyen bir coşku. Aklın ötesinde doyumsuz bir aşk; *yanış, yakılış*... Birice oluş, bir oluş... Alev salkımı notalar, Gök-yüzlerini pergel pergel çevreleyen yusuvarlar adımlar. Ve yalınca şiiirden kurulu bir dünya. Sersebil bir akvaryum... İnancın mutlu sonucu, iyilik adına, güzellik adına, doğruluk adına, anlayış adına, bilgi adına salkım-saçak müjde çiçekleri...

İlk 18 beyiti yazılan ve sonrası, devamlı sona sonsuzluğa-değın, gönül diliyle söylenen bir güneş, bir *nurdan* arzuhal.

Gerçeği bilme-bulma yolu. Din kurallarının yediveren gülü. Sevginin dalbudak sarmaşığı. Kâinatın yaratıcısı Allah katında, gönül-erlerinin, ermişlerin duru durağı, Hak-erlerinin büyüyen, şavkıyan soluğu...

Lokma'dan yudum'a, balıktan ay'a, yokluktan erlik suyuna kadar, can'ı beden, beden'i can kılan bir değer ölçüsü, bir oluş yelpazesi ve tek milce bir yaşama sevinci...

* *Mevlânâ Güldestesi*, Feyzi Halıcı - Bahar Gökfiliz, trs., s. 3-5

Gönüllere mut, hüznün giderilmesine bir umut olan Mesnevî, Kur'an-ı Kerim'i ayet ayet açıklar; okuyana, dinleyene, Hak dilince özden öze bir yenice duyurur.

Mesnevî, Hz. Mevlâna'nın söylediği gibi; az çoğa, bir yudum su göle, bir avuç tane büyük bir harmana örnek olarak sunulur.

Mesnevî, yalnızca bir doğuş, seziş ve içtenlikle dile geliş ve söyleyiş sanatı. Zamana sığmayan, zamanı taşıran bir duyarlılık, bir sanat gücü. Bazen dilin, kelimelerin yetersiz kalışı, enerjinin dönüşümü; sözün renk oluşu, gözün kulak oluşu, kulağın renkle donanışı... "Harfi, sesi, sözü birbirine vurup parçalamak..." Gerçek, amma gerçek dostla bu üçü de olmaksızın konuşma arzusu, konuşabilme yeteneği. "Harften, sestən, sözden yalnız kalmıca Mesnevî'nin derya oluşu..." Ve o zaman sözü söyleyen, sözü dinleyen ve o sözler... Her üçü de sonunda can olurlar."

Mesnevî'nin erce kılavuzluğu, zamansızlığı şakıyan gerçekçiliği... Giysilerden sıyrılıp tek milce mânâya yönelişi, mânâ oluşu... İşte Mevlâna'nın söze de bir kişilik vermesi...

Mevlâna'nın İslâmiyet'in geniş hoşgörüsü içinde bütün insanlık âlemine insanca seslenişi, Hak'ça bütünleşen, birleşen çağrısı:

"Yetmiş iki millet sırrını bizden dinler;
Biz nay gibiyiz. İki yüz mezhep ehli ile bir perdede konuşuruz."
Bir dev mısra daha:
"Bir canım amma, yüz bin bedenim var."

Ve kâinatın Hak katında süresiz bir dönüş-içre oluşunun gönülce, dilce bilinişi: Yedi asır önce madde-mânâ esprisiyle bilime imzasını atan Mevlâna'nın şiirine kulak verelim:

"Senin ışıqla, senin yüceliğinle boyum yüceliyor,
aşkla 'bir' ken yüz oluyorum.
Sen, sen oldukça çevrende dönüp duruyorum.
Ben sen olduktan sonra da kendi çevremde dönüyorum artık."

Güzel sanatların üç boyutlu görünümünde Mevlâna niceye bir seziş, duyuş ve varoluş halini yakalayınca önce, "suretâ derviş olan, olgun erin ısk varlığının zekâtını nasıl tadar. Mesnevî mânâdır, fe'lûlün

şâilât değildir" der sonra son ve gerçek görüşünü açıklar: "Şiir ne oluyor ki ben ondan lâf edeyim. Benim bir başka fen ve hünerim vardır ki o, şâirlerin fenlerinden başkadır."

İşte gezegenlerin ve dünyanın dönüşünü ve bunun sebebini mısra mısra dile getiren gönül şairi Mevlâna:

"Önce öz sevgi vardı, sınırsız aşk vardı, dost,
İlâhî bir müjde saklardı dağların ardı, dost.
Aşkın dalgasındandır dönüşü gezegenlerin,
Aşk olmasaydı eğer şu dünya donardı dost."

Satrancın zekâ parlıtları içinde mısra mısra orijinal bir duyarlılıkla dile getirilişi yedi asır sonra günümüze şiirsel bir ince espri halinde yansıyor. Bu mısralar satranç oyununda Mevlâna'nın ustalığını, Konya'da bu oyunun bin iki yüz'lü yıllarda revaçta olduğunu dile getirmiyor mu?

"Beydak (piyade) seferle satrancın en üst hanesi olan ferz'in (vezir) hanesine gelir vezir olur."

1984 yılında başlattığımız "Uluslararası Yemek Kongreleri"ni Mevlâna'nın Mesnevî'nin IV. cildindeki bir beytinin aşkı ve sınırsız özverisi ile başlattık. Kardeşim Nevin Halıcı'nın 1989 yılında Dorling Kindersley Ltd. tarafından Londra'da ve sonra Almanya'da yayınlanan "Türk mutfağı" adlı yemek kitabının başında Mevlâna'nın bu şah beyiti yer almaktadır:

"Gökyüzüyle yeryüzü Tanrının kudret ağacında yetişmiş bir elmadır."

Aynı eserin sonunda kahve bölümünde Konya'da İstanbul caddesinde içilen bir sade kahve dile getirilmektedir.

"Yolunuz İstanbul caddesine
Düşmez mi bir zaman, ne dersiniz,
Pahalılıktan falan konuşur,
Bir acı kahvemizi içersiniz."

Mevlâna Celâleddin-i Rûmî, doğuştan hoşgörü sahibi, bir velidir. Yarım bardak suyu boş değil, dolu görmek daha güzeldir. Bir insanı fethetmek yerine onu varlığınca, keyfince keşfetmek daha önemlidir.

Mevlâna'muz, efendimiz bir şah beyitle değerlendirme ölçüsünü vecfz bir şekilde açıklar:

"Kusursuz dost arayan, dostsuz kalır."

Kul günaha meyyâldir, günah işleyebilir. Cenâb-ı Hak tövbe eden kullarına affı müjdelemiştir.

"Ansızın girdi kapımdan o güzel
Elde mey, işvesi dünyaya bedel
Okşayıp sevmek için saçlarını
Oldu tek milce yüzüm göz; gözüm el"

Picasso'nun resimde uyguladığı "Bir yeni görüşü" Mevlâna altı yüz yıl önce şiirle bir gerçek belge olarak nasıl da dile getiriyor.

Bu şiirler kendine has güzelliklerdir ki, Mevlâna'yı yirmi birinci yüz yıla taşıyor, insanlık âlemi onun "Gel, ne olursan yine gel" çağrısı için yurdumuza ve Konya'ya koşup geliyorlar.

Bu sebepledir ki, asırlar boyunca yurdumuzun en ünlü şairleri Mevlâna'ya karşı sevgilerini, hayranlıklarını dile getiriyorlar. Bunların arasında padişahlar var. Büyük gönül adamları, büyük devlet adamları var, çeşitli anlayış, görüş ve inanç sahibi insanlar var. Ünlü şairimiz Yahya Kemal Mevlâna'yı nice dile getiriyorsa, Mevlâna'ya seven, Mevlevîliğe bağlı, şair yaratılışlı 1910'lu yıllarda Konya valisi olan Mehmet Nazım Paşa'nın torunu Nazım Hikmet de gencecik yaşında dedesinin eğitiminde *Yedinci Kitap* dergisinde 1920 yılında Mevlâna'ya hayranlığını belirten şiirini yayınlıyor. Garip'çi şairler Orhan Veli Kanık ve Melih Cevdet Anday da Mevlâna'nın şiir dünyasından nasiplerini miktarınca almışlardır. Yurdumuzun yaşayan en güçlü şairi Fazıl Hüsnü Dağlarca "Mevlâna da Olmak-Gezi" adlı bir şiir kitabı yayınlamıştır.

18-19 yaşında iken Nazım Hikmet'in yazdığı ve son yayınlanan kitabında da yer alan şiirinin ilk dördlüğü şöyle:

"Sararken alnımı yokluğun tacı
Gönülden silindi neş'eyle, acı
Kalbe muhabbette buldum ilâcı
Ben de müridinim işte Mevlâna"

MEVLÂNÂ VE İRŞÂDÎ*

Prof. Dr. Meliha ANBARCIOĞLU

Bütün sufiler gibi gayesi gerçeğe erişmek olan büyük mutasavvıf Mevlâna'nın bu hususta, takip ettiği yol ile, başkalarından farklı olduğu görülmektedir. Zira onun tasavvufunun esası aşk, cezbe ve irfan'ın kaynaşması olup, sembolik bir "Vahdet" anlayışı değildir. Bu bakımdan onda daima mânevî bir "birlikten" beşeri bir "birliğe" geçiş vardır. Meselâ der ki: her insan, bir ucu bu dünyada, öteki ucu ise "Mutlak Varlığın" dudağında bulunan bir "ney" gibidir. Her şey Allah'a kulluk eder. Görünüşte kötü olan şeyler de aslında iyidir.

Mevlâna'nın, din, kader, ahlâk, ilim ve aşk hakkındaki geniş görüşünün hareket noktasını teşkil eden "Varlığın Birliği" inancında Allah sevgisi, insan sevgisi ve müsamaha duygusunu yaratmıştır. Böylece beşerin zayıf ve kuvvetli yönlerini çok iyi tanıyan Mevlâna, beşer ruhunu, nefsin ve çevrenin kötü ve tehlikelerle dolu tesirlerinden korumak ve kurtarmak için, irşad yoluyla mücadeleye girişmiştir. İşte onun tasavvufunun daha fazla sosyal ve terbiyeci bir karakter taşımasının esası budur.

Tuttuğu bu yolda aşk ve samimiyet hâkimdir daima; herşeyi bir gören Mevlâna için en sâlim ve müessir yol aşk yoludur. O, Allah'ı, kâinatı, herşeyi bu aşkla görür, gerçeğin esrarını da aynı aşkta arar. Bütün aşkların başladığı ve bittiği yer Mutlak Aşk'tadır.

Sevgiden bakırlar altınlaşır;
Sevgiden dertler şifa bulur;
Sevgiden tortular saflaşır;
Sevgiden ölümler dirilir.

Yani aslı bir, tezahüratı başka başka olan aşk her türlü mucizeleri yaratır.

* Türk Yurdu "Mevlânâ Özel Sayısı", Temmuz, 1964, s. 87

Mevlâna için sevenle sevilen birdir, İnsan sûretlerden ve renklerden geçince bu mânâ birliğine erişir; tek renklilik doğar ki o bu âlemde, beşeri birliğe doğru götürür. "Güneş gibi bir tek cevherdik!" sözüyle beşerin ruhî birliğini müşahhas ve veciz bir şekilde belirtir. Kur'an'da aynı anlamda bazı âyetler vardır: "Onun ulûhiyetinin âlâmetlerinden biri de sizi topraktan yaratmış olmasıdır, ondan sonra da her tarafa yayılan bir beşer oldunuz. (Er-Rûm, 20). Ve yine "Şüphesiz bu ümmetiniz tek bir ümmettir. Ben ise sizin Rabbinizim, bunun için bana ibadet ediniz. Onlar ise aralarında fırka fırka oldular, hepsi de bize döneceklerdir. (Enbiya, 92)" gibi.

İnsan, Mutlak Varlık menbaından nasibini almış ve ruhu ile de oraya bağlı bulunan bir varlıktır: Binaenaleyh ancak yapacağı ruhî hamleleriyle aslına dönebilecektir. Burada aklın ışığından faydalanılabileceğini de anlatan Mevlâna için, akıl nurdandır ve iyilik diler, nefis ise karanlığa aittir, aklın nefse yenilmemesi gerekir. Aslında yüce bir ruh taşıyan insanın kendi kendisini tanıması, kendi yaptığı işin sorumluluğunu taşıması lâzım; zira Allah insanda irâde kudretini yaratmıştır, her şeyi kadere yükleyen insan tembel, gevşek hatta ölü gibidir. İnsanı ancak kendi çalışıp çabalaması amacına ulaştırır. Mevlâna insandaki ölüm korkusunu yenmek ve insanı ölümsüzlüğe inandırmak düşüncesiyle, birçok hikâyelerle hiçbir varlığın yol almayarak sadece şekil değiştirdiklerini anlatır. Hattâ ölüme "âşıkâne bakış, nûr, visâl-i mahbûb" adlarını da verir.

Ayrıca dünya nizamının hikmetinin insanı bulunduğu dereceden, en yüksek bir dereceye yükseltmek olduğunu da söylemek suretiyle, Mevlâna insanın kâinattaki önemli yerine de işaret etmiştir.

Burada, sadece birkaç esas noktada toplamaya çalıştığımız, İslâmîliğin temel taşı ve tasavvufun da esası olan Allah'ın birliği ile beşerin birliği engin düşüncesini, üstün insanlık vasıfları, eşsiz dehası ile aşk ve irfan yoluyla birleştiren Mevlâna gerçek bir mürşiddir.

Geceleri niçin uyumadığını soran karısına verdiği şu cevap onun bu cephesini mânâlı bir şekilde belirtir: "Biz uyursak bu kadar uyuyan zavallıya kim deva eder? Hepsini kemale erdirmeyi, hepsini cezalardan kurtarmayı ve cennet derecelerine ulaştırmayı ben üzerime aldım."

Mevlâna'nın, özellikle H.645-672 yılları arasındaki irşâd devresinde, uzak ve yakın çevresinde bulunanları, mânâlı sohbetleri, sözleri, şiirleri ve semâ âyinleri ile ruhun bütün incelik ve gerçeklerinden haberdar etmek hususunda ve ruhların birliği ve kemâli vadisinde nasıl eşsiz bir faaliyet gösterdiğini eserlerinden ve *Menâkıb-u'l Ârifin*'den öğreniyoruz.

Onun tasavvufunun bu irşâd yönü olmasaydı asırlar boyunca, çeşitli insan kitleleri tarafından bu kadar benimsenip, mânevî varlığı ve eserleriyle böyle bir ölümsüzlüğe erişebilir miydi?

MEVLÂNÂ'DAN GÖNÜL VE DÜNYA GÜZELLİKLERİNE*

Prof. Dr. Adnan KARAİSMAİLOĞLU

İnsanoğlunun Hz. Adem'den itibaren çektiği acılar, duyduğu hüznünler, hissettiği neşeler, yaşadığı güzellikler sanki gözlerden, zihinlerden uzakta kalmış. Eldeki bilgilerin, tecrübelerin daha huzurlu daha canlı ve daha mantıklı bir nizam oluşturulmasına zemin hazırlaması gerekmez miydi acaba? Çağımızda yaşadığımız acı olaylar; yüce Peygamberlerden, bilge insanlardan bize ulaşan hakikatlere ne kadar uzak kalındığını göstermektedir.

Burada Hz. Mevlânâ'nın eserlerinden istifade ederek, onun söyleyiş tarzıyla gönül ve dünya güzelliklerine doğru bir zihinsel yolculuk yapmak arzu ediliyor. Fakat önce insanlığın sahip olduğu, ancak yararlanamadığı birikime ve tecrübeye Mesnevî'den bir örnekle işaret edelim. Söze, tefekküre ve edebe vesile olan Mesnevî'deki hikayelerden biri "Tuti ve Tacir" hikayesidir. İzahlarla birlikte yaklaşık 15 sayfada tamamlanan ve 301 beyit olan bu hikaye şöyledir:

Bir tacir Hindistan'a ticaret maksadıyla gitmeye niyet eder. Ev halkına nasıl bir armağan istediklerini sorar. Kafesteki papağan "Hindistan'da hencinslerimi gördüğünde selamımı söyle, bu halimi anlat" der. Tacir yola çıkar. Hindistan'da bir grup papağana bu sözleri nakleder. Bunlardan biri yere düşer ve ölür. Tacir geri döndüğünde herkese hediyesini verir. Papağana ise olayı anlatır. Kafesteki papağanı yere yığılır ve ölür. Tacir her iki hadiseden dolayı çok üzülür. Sonra ölü papağanı kafesten çıkarır, atar. Papağan uçar bir dala konar. Üzüntüler içerisindeki tacir bu defa hayretlere bürünür. Hikayedeki olay bu.

Mevlânâ'nın bu kısa hikaye içerisinde aklın, fikrin gıda yolu

* Mevlânâ Güldestesi -6, Konya Büyükşehir Belediyesi Yay., Konya, 1996, s. 83-91

kulaklara duyurdukları ise bu abd-i âcizin bakışıyla yirmi beş önemli husus. Sadece bir miktarını öz bir şekilde arz edeceğim. Hikâyenin anlatılan seyri göz önünde bulundurularak bu nükteler dinlenirse ikisi arasında bağlantı kurulacaktır.

- Dostların vefası böyle mi olur? Ben hapiste siz gül bahçelerinde!
- Benim ayrılığım kötü davranışımından dolayı ise, sen de kötü kişiye kötülükle mukabele edersen aramızda ne fark kalır.
- Bir söz bir âlemi yakar, ölmüş tilkileri aslana çevirir.
- Olgun insan toprağı tutsa altın olur, ham kişi altını tutsa toprak olur.
- Gönül ateşi ve gözyaşından gıdalan rızık edin. Bahçe, bulut ve güneş sayesinde yeşerir.
- İlim ve hikmet helal lokmadan doğar, aşk ve incelik helal lokmadan oluşur.
- Ey dil hem sınırsız bir hazinesin hem şifası olmayan bir hastalıksın.
- Bütün sultanlar (idareciler), kendilerine bağlı olanların kölesi olursa, bütün insanlar da kendileri için ölümü göze alanların uğrunda ölürlər.
- Ucuz alan ucuza verir. Çocuk bir somun ekmeğe bir mücevher verir.
- Kim güzelliğini ortaya dökerse başına yüzlerce kötü kaza gelir.

Yukarıda anlatılan hikayenin ve sıralanan nüktelerin ayrıca tasavvufî anlamları ve izahları vardır ki, ayrı bir değerlendirmeyi gerektirir.

Şu anda konuya başlarken önce üzüntüye, kedere, ağlamaya olan ihtiyaç dile getirilecek, Hz. Mevlânâ'nın eserlerine başta âyet-i kerime ve hadis-i şerifler olmak üzere dini ve insani kaynaklardan intikal eden ve onun etkileyici, aydınlatıcı edebi ifadeleriyle dile gelen güzellikler sunulacaktır. Gönül faaliyeti olan üzüntü ve bunun maddi

tezahürü ağlamaya dikkatler çekildikten sonra gönül gözüyle dünyaya bakış ve dünya güzellikleri söz konusu edilecektir.

Üzüntü ve keder, beden rahatsızlığı ve geçim derdi olmayanların çok uzağında. Saraybosna pazar katliamını, Dinar depremindeki çaresizlikleri, Çeçenistan Grozni bombardımanını, bebeklerin eşkıya tarafından öldürülüşünü, yurdundan edilen asırlık ninenin patlayan ayaklarıyla göç edişini gördüğümüzde yada sevdiğimiz bir insanın vefatıyla üzüntüyü tadıyor, gözyaşı dökabiliyoruz ancak.

Gerçekte üzüntü ve keder huzurun mutluluğun yoldaşı. Bütün dertlerin, sıkıntıların çözüm yolu, Mevlânâ'dan beyitlerle konuyu derinleştirelim:

"Gam neşenin gölgesidir, gam neşenin arkasından koşar.
Neşeyi bırak, çünkü bu ikisi birbirinden ayrılmaz.
Gece gündüzün; gam ise neşenin ardındandır.
Gündüzü görünce bil ki gece kaçılmazdır.
Sen gamın peşinde koştukça neşe de senin ardından koşar.
Fakat sen neşenin ardınca gidersen yolda karşıma gam çıkar"
(Divan, Gazel nu. 1078; krş. Divan-ı Kebir, III, 461)

"Git kendine dert ara, dert bul, dertlerden bir dert seç.
Çünkü (yaşamak için) bundan başka çare yoktur.
Bahtın yar olmadı diye üzülme sakın.
Ancak derdin yoksa o zaman üzgünlük göster"
(Rubai, II, 77)

"Ey gönül neşeyi belâdan ayrı görürsen vesveseden paramparça olursun"
(Mesnevî, I, 1747)

"Kederden mutlu ol! Zira gam (Hak'la) buluşmak için tuzaktır.
Bu yolda aşağıya doğru yükselme vardır.
Keder bir hazine, zahmetinse maden ocağı.
Fakat bu söz çocukları nasıl etkiler."
(Mesnevî, III, 509-510)

Sabır, gam ve aynanın ilişkisini şu beyitlerde görelim:

"Bana göre sabır, hastalık gösteren ay nadir, gamlı âşığın aynasıdır.
Dert olmazsa sabırlı kişi anlaşılır."

Kişinin gönlü aydın mı, karanlık mı bilinmez."

(Divan, 512... krş. Divan-ı Kebir, V, 26)

"Madem parayla da kederlisin, para olmadan da.

Öyleyse paralı üzüntülü olmak daha iyi.

Madem yürüyorsun, bari köye götürecek bir yolda yürü."

(Divan, 2300; krş. Divan-ı Kebir, II, 176)

Şu anda dünyada yanı başımızda nice dertler mevcut, dertlerle dertlenecekler için ne büyük üzüntü kaynakları var. Gerçekte insanoğlunun mihnet için, imtihan için geldiği bu dünya ayrılık mekanı, Hak'tan uzakta kalma mekanı, gurbet. Özünde dert var dünyanın, insanın.

"Dinle. Bu ney nasıl şikâyet ediyor, ayrılıkları anlatıyor:

Beni sazlıktan kestiklerinden itibaren feryadından kadın, erkek inlemektedir.

Gönül isterim ayrılıktan parça parça olmuş, iştiyak derdini anlamak için.

Vatanından ayrılan herkes kavuşma zamanını arar"

(Mesnevî, I-4)

Beyitleriyle başlayan Mesnevî, şu fani dünyaya, ruhlar âleminde kimler daha iyi amel edecek diye imtihan maksadıyla beden kafesine konularak gönderilen insanın durumunu ve bunu idrak edenlerin üzüntüsünü, ağlayışını dile getiriyor.

İnsan kiminle baş başa, derdinin şifası nerede?

"Ey gönül sen ve onun derdi; işte derman budur.

Biraz arzular tarafına ayak basar, arzularını çiğnersen,
nefis köpeğini öldürmüş olursun.

İşte kurban da budur."

(Rubai, 174)

"Biricik Sultanımın rızası için derdime ve elemime âşığım.

İki göz denizinin inciyle dolması için keder toprağını gözüme sürme yapıyorum.

Halkın onun için döktüğü gözyaşı, incidir, ama insanlar onu gözyaşı sanır."

(Mesnevî, I, 1778-1780)

"Nedir altın, nedir can? İnci, mercan da nedir?,

bir sevgiye harcanmadıkça,

bir sevgilinin güzelliğine feda edilmedikçe."

(Divan, 2528; krş. Divan-ı Kebir, VI, 37)

Yaratıcıyı, ruhu, âlemi ve yaşanan maddi hayatı idrak ederek huzura ermek için gönül canlı olmalı, taze tutulmalı. Adım adım, şu yaşadığımız dünyadan, genel varlık âlemini, ondan hayal âlemini ve daha sonra uçsuz bucaksız yokluk, birlik âlemini idrak ve mutlak varlık Zât-ı İlâhi'yi bütün benlikle ve benliği aşarak hissetmek, o azamet karşısında yok oluşu yaşamak gönül sayesinde. Bir gün eskimiş bir elbise gibi bir kenara bırakılacak bedeni özenle süsleyerek değil, kafesinden kurtulan bir kuş misali ruhlar âlemine, vatana dönecek cana, ruha özen göstermekle özellikler kazanır Ademoğlu. Ve gönül gözüyle görmek, gönül kulağıyla duymaktır huzur verecek olan.

Gönlün imarıyla ilgilenen Hz. Mevlânâ'dan bazı beyitler:

"Sen Âdemin soyundan isen istekli ol, onun yolunda bulun.

Gönül ateşinden ve gözyaşından azık edin. Zira bahçe, bulut ve güneşle yeşerir.

Sen göz yaşının zevkini ne bilirsin, çünkü görmemişler gibi ekmeğe âşıksın.

Sen bu mide ambarmı boşaltırsan ululuk incileriyle doldurmuş olursun."

(Mesnevî, I, 1636-1639)

"Mum ağlamadıkça alev gülmez, beden zayıflamadıkça can güçlenmez."

(Divan, 2300; krş. Divan-ı Kebir, II, 176)

Gönülle ilgili tavsiyelerini anlatmak için, Mevlânâ'nın beyitlerinden birçoğunu çeşitli bakış açılarıyla burada aktarabiliriz. Sadece bir iki örnekle iktifa edelim:

"Gönül definesini arzuluyorsan sus, zira hidayet definesine gönül varır, dil değil."

(Divan, 910; krş. Divan-ı Kebir, III, 132)

"Ağzını kapa, gönül penceresini aç, ruhlarla bu yolla konuş."

(Divan, 110; krş. Divan-ı Kebir, VI, 113)

Övülen derdin ve safânın yeri gönül dünyasıdır. Şu garip dünyaya tahammül ve gereğinin yapılması da gönülde yeşeren güzelliklerle gerçekleşir. Bu gönül ne de zengin, ne de büyük ve ne de güzeldir:

"Bu dünya su küpü; gönülse ırmak. Bu dünya oda; gönülse şaşılacak şeylerle dolu bir şehir."

(Mesnevî, VI, 811)

"Gönül ovasına girmek gerekir. Çünkü dünya ovasında ferahlık yoktur. Dostlar, gönül emin yerdir. Orada pınarlar gül bahçesi içinde gül bahçesi vardır.

Ey gece, yürüyen kalbe dön ve yürü. Orada ağaçlar, akarsular vardır."

(Mesnevî, III, 514-516)

"Bil ki, lezzet içtendir, dıştan değil. Köşk ve kaleler aramayı ahmaklık bil."

(Mesnevî, VI, 3420)

"Gönül ağaçları gizli bir bahçedir. Yüz türlü görünür ama o bir çeşittir.

Uçsuz bucaksız bir okyanustur. Her canın içindeki dalga yüzlerce dalga vurur."

(Rubai, II, 70)

"Toprakta yeşeren gül bahçesi yok olur. Gönülde yeşeren gül bahçesi ise ne hoş!"

(Mesnevî, VI, 4650)

Gönülde dünyasını oluşturan; bir düzene, huzura kavuşan; yolunu, hedefini belirleyen insan için dünya hayatı, anlamlı; dertleri,

çaresizlikleri çözümlüdür. Dünyanın güzelliklerini de hisseder, görür, nimeti tadar bu insan ve şükürünü eda eder, şükrettikçe de nimeti artar. Bilgi ve hikmet böyle olunca öldürür, öldürmez. Huzur verir, dünya tasası değil. Sözü latife ile süsleyen, hikayede manayı, mefhumu sadeleştiren Mevlânâ'nın Mesnevî'sinden bir hikayeyi özetleyelim:

Bir bedevi Arap, devesine iki çuval yüklemiş, üzerlerine de kendisi oturmuş giderken biriyle karşılaşır. Şahıs çuvalarda ne bulunduğunu sorar. Bedevi "birinde buğday diğerinde kum" diye cevap verir. "Kumu da çuval boş kalmayın diye" doldurduğunu ilâve eder. Adam "Akıllılık edip buğdayın yarısını bir çuvala diğer yansını da öteki çuvala koy, yük hafiflesin" der. Bu fikri çok beğenen iyi kalpli bedevi, yaya, pejmürde adama acır, devesine bindirmek ister. Ahvalini sorar ve "Sen bu akılla ya vezirsin ya padişah, doğru söyle" der. Bilge kişi "İkisi de değilim. Halktan bir adamım. Halime, elbiseme baksana!" şeklinde cevap verince inanmaz, malını, mülkünü, parasını sorar ve ilmini över. Adam ise "Bu kadar hikmet, fazilet ve hünerden ancak hayal ve baş ağrısı elde ettim" deyince, Arap şöyle söyler: "Yürü yanımdan uzaklaş, senin uğursuzluğun başıma yağmasın, bir çuvalımda buğday, diğerinde kum olması senin hikmetinden daha iyi! Hayırsız! Benim ahmaklığım, çok mübarek bir ahmaklık. Gönülümde azık var, ruhum da muttaki." (Mesnevî, II, 3176-3200)

Ölçülerin doğruyu göstermediği, adaletin ve sulhun hakim olamadığı şu dünyada, gönül dünyası bir sığınak, üzüntülüken de neşeli iken de huzurun karargâhı. Kainatı idrak eden, her mevsimi, hatta her günü şöyle görür:

"Her nereye baş koysam, ona secde edilecek yerdir orası. Altı yönde de onun dışında da yaratıcı O' dur. Bağ, gül, bülbül, Semâ, güzel; bunların hepsi birer bahane, hep aranılan istenilen O' dur."

(Rubai, 206)

Bir bahar gazeliyle mevzûya son verelim:

"Kızıl gülün giydiği elbiseyi nereden giyindiğini bilirim ben.

Söğüt yaya saf düzer. Olup geçeni kaza-kader yapar.

MEVLÂNÂ'NIN ESERLERİNDE ÖĞRETİCİLİK VE ÖĞÜT ANLAYIŞI*

Prof. Dr. Emine YENİTERZİ

Gönüller sultanı Mevlânâ, altmış bin beytin üzerindeki manzum eserleriyle büyük bir şair; tefsir, hadis, kelâm gibi âlî ilimlere vâkıf mütebahhir bir âlim, mümtaz bir mütefekkir ve örnek bir Hak eridir. Bu seçkin insan, asırlar boyunca zaman ve mekân birimi tanımaksızın eserleriyle tesirini sürdürmüş ve sürdürmeye de devam etmektedir. Bu geniş ve sürekli şöhret ve tesiri sağlayan elbette ki Mevlânâ'nın eserlerindeki engin muhtevadır.

*"Canım bedenimde oldukça Kur'an'ın kuluyum,
Seçilmiş Muhammed'in yolunun toprağıym.
Birisi sözlerimden bundan başka bir söz naklederse,
Ondan da şikâyetçiyim ben, bu sözden de şikâyetçiyim."*

mısralarında belirttiği gibi ilhamını ebedî bir kaynaktan almıştır. Kur'an-ı Kerim nasıl Hz. Peygamber'in ebedî bir mucizesi ise, Mesnevi de bu kaynaktan beslendiği için çağları aşmaya devam edecektir.

Yoksa yalnızca Mevlânâ büyük bir şair olduğu, binlerce beyitlik eserleri veya şiir adına şaheserleri olduğu için değildir. Zaten bizzat Mevlânâ da kendisini şair olarak görmez, dostlarını kırmamak için şiiri adeta zoraki söylediğini belirtir.¹

Ancak Mevlânâ'yı şiir yazmaya sevk eden asıl sebep, şiiri bir eğitim aracı olarak kullanmaktır. Biz Türklerin zarif, güzel söz söylemekten ve dinlemekten hoşlanan, zevk sahibi insanlar olduğumuzu ve şiire olan ilgimizi bildiği için Mevlânâ; öğütlerini şiirin cazip atmosferiyle sunmuştur. Tıpkı bir çocuk hasta olduğu zaman mutlaka şurup içmesi

* *Mevlâna Panellerinde Sunulan Bildiriler -I*, S. Ü. Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yay., Konya, 2000, s. 119-126

gerekiyor ve ilaçtan nefret ediyorsa, hekimin o şurubu şerbet sürahisiyle vermesi, çocuğun da şerbet zannıyla ilacı içip sağlığına kavuşması gibi.²

İşte Mevlânâ da; insanları iyiliğe, güzelliğe, mükemmelliğe, dünya ve ahiret mutluluğuna; toplumu da huzura kavuşturacak olan bilgileri, öğütlerini şiir tabletiyle vermiştir.

"Biz pergel gibiyiz. Bir ayağımız din üzerinde sağlamca durur, öteki ayağımız yetmiş iki milleti dolaşır." diyen Mevlânâ; eğitimcilik görevini yerine getirirken gayet metodik davranmış, öğütler şemsiyesinin her seviye, kültür ve zevk sahiplerini içine alması için; bu bilgileri şiir içinde hikâyelerle, misâllerle dile getirmiştir. Bu tarz Kur'an-ı Kerim'de mevcuttur. Yüce kitabımızda İlâhî hükümler anlatılırken, sık sık hikâyelere, peygamber kıssalarına yer verilir. Mevlânâ da aynı üslûbu tatbik etmiş, Mesnevî'de birbiri içine girmiş yüzlerce hikâye anlatarak muhakeme ve mukayese yoluyla insanların o hikâyelerden ders almalarını hedeflemiştir. Amacı asla bize masal anlatmak değildir:

"Maksat kıssadan hisse almaktır, Yoksa sana hikaye anlatmak değil."³

Nasihat, tavsiye ve ikazlarını hikâyelerle ifade ederken, bu kıssaların temelindeki asıl mânâyı, özü anlamamız hususunu bize hatırlatır:

"Kardeş, kussa bir ölçeğe benzer, manâ içindeki taneye.

Akıllı kişi taneyi alır; ölçek var mı, yok mu? Ona bakmaz."⁴

"Şimdi hikâyenin zahirini dinle, fakat taneyi samandan ayır ha!"⁵

"Haşa, bu hikâye değil, kendine gel! Bizim ve senin bugünkü hâlimizdir, dikkat et!"⁶

sözleriyle her hikâyede bir veya birden çok nasihatın, mesajın mevcut olduğunu, verilen misâllere takılmadan asıl düşüncenin aranması gerektiğini bildirir.

İslâm ahkâmını özetleyen dört hadisten biri olan; "Din nasihattir." hadisi gereğince, Mevlânâ her bir hikâye ile ya bir âyet veya hadisi açıklamış, ya da bu âyet ve hadislerle ilgili bir yorum getirerek, konuyla yakından ilgili örnekler ve öğütler vermiştir. Bu sebeple Mesnevî başta

olmak üzere Mevlânâ'nın eserleri asıl olarak ta'limî bir karakter taşımaktadır. "Bizden sonra Mesnevî şeyhlik edecek ve arayanlara, doğru yolu gösterecek."⁷ sözleriyle eserinin rehberlik görevine, didaktik mahiyetine Mevlânâ kendisi de işaret eder.

Diğer yandan Mevlânâ, öğütler manzumesi durumundaki eserlerinde öğüt verenlerin nasıl olması gerektiği, öğütlerin tarzı ve öğütlere muhatap olanların verecekleri tepkilere de dikkat çeker. Öncelikle öğütlere muhatap olanların durumuna göz atacak olursak, Mevlânâ'nın kendisine öğüt verilenleri altı gruba ayırdığını görürüz:

1. Öğütçü öğüdünü kısa kessin diye evet deyip, kabul etmiş görünenler.

2. Ahmaklığı veya bilgisizliği sebebiyle öğütleri anlamayanlar.

3. Öğüt veren kişinin ikazlarını kıskançlık veya hasetle yorumlayanlar.

4. Yasaklara karşı istekleri artıp, öğüdün tersini yapanlar.

5. Sapıklık içinde olup, doğruyu göremeyen, inatla öğüdün reddedenler.

6. Ölüden bile öğüt alacak, her olaydan ibret çıkarmayı bilen basiret sahipleri.

Kendisine nasihat edilen altı grup insandan yalnızca bir grup öğütlere kulak vermekte, diğerleri nasipsiz kalmaktadır. Özellikle benlik kaydına düşen inatçı gönüllere öğütler tesir etmemektedir:

"Adam, bu çeşit bir hayli öğüt tohumu ekti ama oğullarının yeri çoraktı, bir fayda vermedi.

Öğütçü, yüzlerce çalışıp çabalasa, öğüdün duymak ve kabullenmek için dinleyende kabul edici kulak gerek.

Sen yüzlerce lütufta bulunarak ona öğüt verirsin ama bu öğüdün, onun kulağına bile girmez.

Duymayan inatçı bir adam, yüzlerce söyleyeni âciz bırakır.

Peygamberlerden daha öğütçü, daha güzel sözlü kim vardır? Nefesleri tasa bile tesir eder.

Fakat dağ, taş bile onların sözlerini duydu, sözleri dağa, taşta bile tesir etti de bahtı kötü kişinin bağı açılmadı gitti.

Bizlik, benlik kaydına düşen gönüller, onların sözlerine karşı taştan da katı bir hâl aldılar."⁸

Mevlânâ; çorak toprak gibi öğütten anlamayan, idraki kıt insanlar için de bir hikâye anlatır:

"Birisi, hileyle tuzağma bir kuş düşürdü. Kuş, ona dedi ki: Ey ulu hoca, Sen birçok öküzler, koyunlar yedin. Birçok develer kurban ettin.

Dünyada onlarla bile doymadın. Benimle de doymazsın sen!

Beni bırak da sana üç öğüt vereyim. Bak bakalım, aptal mıyım, akıllı mıyım?

Birinci öğüdün elindeyken vereyim, ikincisini samanla karışık balçıktan yapılma damının üstünde.

Üçüncüsünü de ağacın üstünde veririm. Bu üç öğütle bahtın iyileşir.

Elindeyken vereceğim öğüt şu: Olmayacak söze, kim söylerse söylesin inanma!

Bu ulu öğüdün elindeyken verip âzâd oldu, duvarın üstüne konup;

Dedi ki: Geçmiş gitmiş şeye gam yeme. Fırsatı fevt ettin mi açıklanma artık!

Sonra; "Şu küçücük bedenimde on dirhem ağırlığında değerine paha biçilmez bir inci var.

Seni de, oğullarını da devlete eriştirdi. O inci senin hakkındı. Fakat kısmetin değilmiş, kaçırdın... Öyle bir inci dünyada bulunmaz!" dedi.

Adam, gebe kadın doğururken nasıl feryat ederse, öyle feryat etmeye başladı.

Kuş dedi ki: Sana geçmiş gitmiş şeye gam yeme diye nasihat etmedim

mi? Mademki geçip gitti, neden gam yersin? Ya öğüdümü anlamadın, yahut da sağırsın sen!

Sonra bir de sana, sapıklığa düşme, olmayacak söze inanma demedim mi? Bu ikinci öğüdüm değil miydi?

Ben, kendim üç dirhem gelmem aslanım, içimde on dirhemlik inci nasıl bulunur?

Adam, bu söz üzerine kendine geldi; hadi dedi, o üçüncü güzel öğüdün de ver bakalım!

Kuş dedi ki: Evet, Allah için o ikisini iyi tuttun da üçüncüsünü sana bedava söyleyeceğim ha!

Uykuya dalmış bilgisiz kişiye öğüt vermek, çorak yere tohum saçmaktır.

Aptallık ve bilgisizlik yırtığı yama kabul etmez. Ey öğütçü, ona hikmet tohumunu pek saçma!"⁹

Nasihat edenin kıskançlığına verip, öğütleri dinlemeyenler de Fîhi Mâfîh'de bir hikâye ile anlatılır:

"Hikaye ederler ki; bir adamın hacca giderken yolu çöle düştü. Çok susamıştı. Uzaktan ufacak, eski bir çadır görüp oraya gitti. Bir kadını gördü ve ona: 'Sözün kısı ben misafirim!' diye seslendi ve inip oraya oturdu. Su istedi, verdiler. Bu içtiği su ateşten daha sıcak, tuzdan da tuzluydu. Dudağından, damağından, midesine ininceye kadar her geçtiği yeri yaktı,

kavurdu. Adam son derece merhametli ve şefkatli olduğundan, kadına öğüt vermeye başladı ve: 'Sizin bana hakkınız geçti. Beni kavuşturduğunuz rahatlık karşısında şefkat hissim kabardı. Size şimdi söyleyeceğim şeyleri iyice dinleyiniz. İste Bağdat, Basra, Vasık ve daha başka şehirler buraya yakındır. Eğer kötünüm bile olsa, insan düşe kalka oraya kendisini ulaştırabilir. Tatlı ve soğuk sular orada çoktur. Çeşitli yiyecekler, türlü türlü hamamlar vardır.' diye o şehirlerin nimetlerini, güzelliklerini, tatlı ve eğlenceli taraflarını kadına sayıp durdu. Az sonra kadının kocası olan Arap geldi. Birkaç tane çöl faresi avlamıştı. Bunları pişirmesini karısına emretti. Pişince biraz da misafire verdiler. O, bunları istemeye istemeye yedikten sonra, gece yansı çadırdan dışına yatıp uyudu. Kadın kocasına: 'Bu yolcunun dediklerini hiç

dıydun mu?' dedi ve misafirin kendisine anlattığı şeylerin hepsini kocasına anlattı. Kocas: 'Ey kadıncağz, böyle şeyleri dinleme, çünkü dünyada kaskanç insanlar çoktur. Bazı kimselerin devlete ve rahata kavuştuklarını görünce kiskanır, onları bulundukları yerden tedirgin ve mahrum etmek isterler.' dedi.

İşte halk da böyledir. Biri şefkatinden oturup öğüt vermek istese, bunu onun kiskançlığına verirler. Yalnız onda eğer bir asıl kabiliyet varsa, sonunda öğütlerin tesiriyle manaya yönelir."¹⁰

Bir diğer grupta da öğüdün tersi hâsıl olur, yasaklanan şeye karşı istek artar. Tıpkı, Hz. Adem'in men' edilen ağaçtan yemesi gibi insanogluna ilk atasından miras kalan bir huydur. Mesnevî'de buna dair de bir hikâye anlatılır.

Bir sultan üç şehzadesine ülkesini dolaşmalarını, düzene sokmalarını vasiyet eder; ancak Hûş-Rübâ (Akıl Kapan) adlı kaleye kesinlikle gitmemelerini, orasının tehlikeli bir yer olduğunu söyler. İssız bir yerde, yollardan uzak ve tanınmamış bu kaleye gitmek şehzadelerin aklına bile gelmeyecekti ama gitmemeleri öğütlenince gönüllerinde bir merak uyanır ve şehzadeler o kalenin sırrını öğrenmek için gitmeye karar verirler:

"Men' edilen şeye gitmeyen, yapmayım denen şeyi yapmayan kimdir? İnsan, men' edildiği şeye haristir.

Bir şeyi yapma demek, iyi ve Tanrı'dan çekinir kişileri o şeye yanaştırmaz ama hevâ ve hevesine uyanları, o tarafa sürer, götürür."¹¹

Mevlânâ'nın bu tespiti, günümüz eğitim anlayışındaki yasaklar getirme yerine, doğrulara teşvik metodu ile aynı doğrultudadır.

Bir diğer grup da; inatları yüzünden doğruyu görmek istemeyen, sapıklığa gömülen, âkibeti idrakten âciz zavallılardır. Mevlânâ, bu konuda da Hz. Nuh'un kavmine telmihte bulunur. Hz. Nuh, dokuz yüz yıl onları Cenab-ı Hakk'ın emrine uymaya davet edip, ısrarla kurtuluşa çağırırken; inatla onu yalanlayanlar, hidayet çağrısına kulak vermeyenler kötü bir sona mahkum kalmışlardır.¹²

Son grup ise akıl sahibi, uyanık, sonucu idrak eden, doğru ve

yanlışsı birbirinden ayırt edebilen bahtlı bir zümredir. Bunlar nasihati kabul ettikleri gibi, nasihat edilmeden de her şeyden ibret almayı bilen basiret sahibi insanlardır. Yalnızca gerçeklere kulak veren, hakikat ışığını arayan bu insanlar için Mevlânâ şöyle der:

"Dinleyen susuz ve arayıcı olursa, vaaz eden ölü bile olsa söyler.

Dinleyen yeni gelmiş ve susamış olursa, dilsiz bile söylemede bülbul kesilir."¹³

Mevlânâ öğütlerin veriliş tarzında karşımızdakinin hangi gruba ait olduğuna dikkat edilmesini, metodun buna göre düzenlenmesini tavsiye eder. Nasihatler ise ya sözle, ya da işle, örneklerle verilir. İşle verileni, yani öğüt verenin bizzat öğüdünü tatbik etmesi sözden daha tesirlidir:

"Hz. Süleyman, her sabah halkı irşad için mescide girdi mi;

Gah sözle, gah nağmeyle, sazla, gah işle, yani rüku ederek, yahut namaz kılarak halka öğüt verirdi.

İşle olan öğüt, halkı daha ziyade çeker. Çünkü bu öğüdü sağrıların bile can kulakları duyar!

Sonra, bu öğütte emirlik vehmi de az olur. Bu yüzden halka adamakıllı tesir eder!"¹⁴

Fi'lî nasihatte gurur, tahakküm ve karşısındakini küçük görme gibi tehlikeler olmadığı için, kabullenilmesi daha kolaydır. Sözle verilen öğütlerde de tesirin hâsıl olması için insanın hâl ve kâl olarak uygunluk göstermesi gerekir. İnsan ancak yaşadığını öğütlerse, öğüdü müessir olur:

"Sözde ve işte bir aykırılık olmamalı ki bu tanıklar kabul edilsin.

Çalışmanız ayrı ayrı, aykırılıklar içindesiniz. Gündüz dikeyorsunuz, gece söküyorsunuz!"¹⁵

Yine sözle verilen öğütlerde dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da; çok uzun konuşmamak, ikazları az ve öz bir dille ifade etmektir:

"Bazı kimselere az söz, belki çoktan daha fazla faydalı olabilir. Mesela, bir tandırım ateşi çok kızgın olunca ondan faydalanamazsın ve yanına yaklaşılamazsın. Halbuki zayıf bir çerağdan binlerce fayda elde edersin. İşte bu bakımdan maksadın fayda olduğu anlaşılıyor. Bazıları için bizzat faydalı olan, bir sözü işitemeleridir. Onların sadece görmeleri kâfi ve faydalı olur. Eğer bir söz duyarsa, bunun ona zararı dokunur."¹⁶

Burada da görüleceği gibi nasihat-âميز sözler kısa olmalıdır ki, tesirli olsun. Fakat en müessir nasihat hiçbir zaman az da olsa sözle gerçekleşmez; fi'li olarak yaşanan doğru bir hareket, bin sözlü nasihatten çok daha tesirlidir.

Son olarak da, öğüt verenin niteliklerini Mevlânâ'nın gözüyle incelemek gerekir. İnsan irade-i cüz'iyeye sahibi ve akıl melekesine mâlik bir varlıktır. Dolayısıyla güzel ahlâk olarak tarif edilen dinin hükümlerini öğrenmek, sonra bunları bizzat kendisinde uygulamak, en son olarak da bu hükümleri çevresine öğretmek sorumluluğunu taşımaktadır. Ancak insan tebliğden evvel temsil görevini yerine getirmeli; güzel ahlâk, iyilik ve hayır adına bütün faziletleri öncelikle kendi nefsinde yaşamaya gayret etmelidir. Temsil görevini lâıkiyla yerine getiren, söz ve amel bütünlüğünü kazanan örnek insan; yaşayış tarzı ve davranışları ile zaten tebliğ vazifesini en iyi biçimde yerine getirecektir. Sözle öğüt vermese de, hareketleri müessir bir öğüt

olacaktır. Yaşanılmayan güzelliklere, hayatiyete geçirilmeyen erdemlere dair tavsiyelerin kabul görmesi mümkün değildir. Zira kendisine hayrı olmayanın başkasına faydalı olması vehimden öteye gidemez:

"Bu herif, tatlı sözlüdür, boğazı da pek boldur. Üstündeki libas (elbise) yenidir ama içindekiler paramparça.

Hile için o elbiseyi giyerse bilin ki, kendisinin değildir; halka aldatmak için giymiştir.

Ey temiz kalpli, hakîm olmayan kişinin dilindeki hikmet sözünü de iğreti elbise bil!

Hırsız, güzel bir elbise giyse bile; o eli kesik, senin elini nasıl tutar, sana nasıl yardım edebilir?"¹⁷

Sonuç olarak bir gönül eğitimcisi olan Mevlânâ'nın, bu görevi yerine getirirken bizzat uyguladığı ve dikkatimizi çektiği metotların günümüzün pedagojik anlayışlarıyla aynı paralelde olduğunu söylemek mümkündür. İnsanlara iyiyi, güzeli ve doğruyu öğretirken yalnızca iyi niyet ve bilgi birikimi yeterli değildir. Öğütlerin, tavsiyelerin ve ikazların gönüllerde kök salması için önce öğretçünün bunlara uyması, sonra da verilmiş tarzına ve öğüt vereceği kişilerin tutumlarına dikkat etmesi büyük önem taşımaktadır.

DİPNOTLAR

- 1- Mevlânâ, *Fihî Mâfih*, Çev.: Meliha Ülker Tarkahya (Anbarcıoğlu), İstanbul, 1985, s. 116.
- 2- Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menakibi*, Çev.: Tahsin Yazıcı, C. I, Ankara, 1953, s. 25.
- 3- Hz. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî-i Şerif*, Aslı ve Sadelerleştirilmiş ve Manzûr Nâhiyyi Tercümesi, Haz.: Amil Çelebioğlu, C. II, İstanbul, 1967, s. 108/3000.
- 4- Mevlânâ, *Mesnevî*, Çev.: Veled İzbudak, C. II, İstanbul, 1991, s. 278/3622-23.
- 5- a.e., C. II, s. 16/202.
- 6- a.e., C. I, s. 233/2900.
- 7- Feridûn bin Ahmed-i Sipehşâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler*, Çev.: Tahsin Yazıcı, İstanbul, 1977, s. 75.
- 8- a.e., C. V, s. 128/1530-36.
- 9- a.e., C. IV, s. 181-183/2245-65.
- 10- Mevlânâ, *Fihî Mâfih*, s. 130-131.
- 11- Mevlânâ, *Mesnevî*, C. VI, s. 289/3659-60.
- 12- a.e., C. VI, s. 3/10.
- 13- a.e., C. I, s. 191/2379-80.
- 14- a.e., C. IV, s. 39-40/483-86.
- 15- a.e., C. V, s. 24/255-56.
- 16- Mevlânâ, *Fihî Mâfih*, s. 345.
- 17- Mevlânâ, *Mesnevî*, C. II, s. 51/668-71.

MEVLÂNÂ VE TAASSUB*

Prof. Dr. Abdullah ÖZBEK

Mevlânâ eserlerinin pek çok yerinde, taassuba, taklite, kıt akıllılığa fırsat buldukça temas etmiş, mutaassıb kişilerle alay ederek onları yenmiştir.

Kelime manâsı itibariyle taassub (fanatizm), akraba ve kavminin ferdlerine yardım ve aşırı taraftarlık anlamına gelir.

İstılâh olarak taassub ise, bir dine, bir görüş ve düşünceye veya bir partiye, başka hiç bir gerçeği görmemecisine, *körükörüne* bağlanmaktır.¹

Hak ve güzel olan şeye taraftarlık İslâm'ın bir emridir. Buna müspet taassub denilmektedir. Bu tip taassuba "Salâbet-i Diniyye ve Ahlâkiyye (dinde ve ahlâkta sağlamalık ve dayanıklılık)" denir.

Taassub denilince daha çok olumsuz manâsı anlaşılır. Bu anlamdaki taassubun sebebi zaaf, cehalet, muhâkemezsizlik, kör taklit ve kuru inattır.²

Taassub, din, ahlâk, âdet vs. konusunda, lüzumlu lüzumsuz taraftarlık ve gayretkeşlik uçlarda dolaşmak ve aşırılığa kaçmaktır.

Taassub, yüzyıllar önceki bilgileri düşünmeden tekrardır.³

Mutaassıb insanın ufku dar, görüşü kısa, hareketleri saldırgandır. Sadece kendi görüşüne itibar eder. Ona göre doğrunun tek ölçüsü vardır. O da kendi kafasıdır.

Mutaassıb hiç bir zaman hakperest değildir.

Hakperest insan müsâmahalıdır, hür tartışmadan yanadır.

Rahatlıkla muhalifinin delilini dinler, doğruyu görmesi için çalışır,

* Konya, Büyükşehir Belediyesi Yayın Organı, Kasım - Aralık, 1997, s. 34-35

asla ayağını kaydırmak istemez. Onun tek hedefi, kendisinin değil, hakkın üstünlüğünün ortaya çıkarılmasıdır. Bunu yaparken de daima i'tidalli olmayı tercih eder.

Mutaassıbın metodu, hangi şekilde olursa olsun, muhalifini dinlememek ve delillerini reddetmektir.⁴

Tarihte pek çok taassub örnekleri vardır. Ve bunun insanlığa sunduğu şeyler: Ayrılık, guruplaşma, hased, kin, kavga ve dinden uzaklaşma...

Mevlânâ çeşitli vesilelerle taasubun gülünç yönlerine dikkat çeker ve bunu kavratmak için pek çok misâller verir, hikâyeler anlatır. Bunlardan bir kaçı:

Dilbilimci ile Gemici Hikayesi

Kendini beğenmiş bir dilbilimci gemiye biner. Yolda giderken gemici ile aralarında şu konuşma geçer:

Dilbilimci: Sen dilbilgisi biliyor musun?

Gemici: Hayır...

Dilbilimci: Öyleyse ömrünün yarısı boşa gitti!..

Gemici öfkelenir, gönlü kırılır; fakat hemencecik belli etmez, bekler... Susmayı tercih eder.

Derken, biraz sonra fırtına çıkar, gemi sallanmaya başlar, işte dilbilimciye cevap vermenin tam sırasıdır. Bu sefer de şöyle bir hesaplaşma başlar:

Gemici: Hey! Söyle bakalım, sen yüzme bilir misin?

Dilbilimci: Hayır, a güzel cevaplar veren güzel yüzlü!..

Gemici: A dilbilimci, şimdi senin bütün ömrün boşa gitti. çünkü gemi girdaplarda batar gider.⁵

Mevlânâ burada, kendi branş ve mesleğini diğerlerinden üstün gören bencil ve dar görüşlü bir kişinin, karşı karşıya kaldığı kötü ve gülünç durumu tasvir etmektedir...

Aslında her meslek ve hünere, toplumun bir ihtiyacını karşılamaktadır. Bu bakımdan her meslek ve hünere erbabı değerlidir ve saygıya layıktır. Meseleye bu düşünceyle yaklaşmadığı takdirde toplumda anlamsız yarışlar ve kargaşalar baş gösterir. Neticede, insanların kabiliyetlerine uygun meslek seçmeleri çok zor olur. Bu da ehil olmayanların iş başına geçmelerine yol açar.

Karanlıkta Fil Tarifi

Hintliler, halka göstermek için karanlık bir ahıra fil yerleştirirler. Fili görmek için pek çok kişi bu ahıra girer.

Tabii ki zifiri karanlıkta fili görmenin imkânı yoktur. Herkes file el sürer. Hortumuna dokunan "Fil oluğa benziyor" der. Kulağına dokunan "yelpaze" diye tarif yapar. Ayağına dokunan "direk gibi bir şey" sanır. Sırtına dokunan da "taht" gibi algılar.⁶

Herhangi bir konuda sağlam bir bilgiye ulaşmak başta o konu ile ilgili engelleri ortadan kaldırmak gerekir. Çünkü pek çok şey insanın meseleleri ve nesneleri doğru algılanmasını engeller. Meselâ *hırs*, *kızgınlık*, *tarafsızlık*, *aşırı sevgiler* ve *ilgisizlikler*, doğru bilgiye ulaşmanın önünde birer karanlık ortam oluştururlar.

Herhangi bir konuda karar verirken de konunun iyice aydınlanmasına dikkat etmek gerekir. Acele ve hırsla verilen kararlar olayın tamamının görülmesini engeller. Bu da haksızlığa sebep olur.

Kendisini Kaptan Zanneden Sinek

Bir sinek, küçük bir su birikintisi üzerindeki saman çöpünün üstüne konar. Kaptan gibi de poz verir. Ve şöyle hava atar.

"Denizi de gemiyi de en iyi ben bilirim. İşte şu, deniz; bu da gemi... Bense ehliyetli, doğru düşünen, yerinde karar veren bir kaptanım..."

Sinek, denizin üstünde gemisini sürüp durur... O kadarcık su, ona, uçsuz bucaksız bir deniz gibi görünür.

O su birikintisi, ona göre o kadar sınırsızdır ki, onu olduğu gibi görecektir göz nereden?..

Görüşü ne kadarsa, dünyası da o kadardır. Denizi de görüşüncedir...

Aslı esası olmayan yorum sahibi de sineğe benzer. Onun vehmi de su birikintisidir. Düşüncesi ise, saman çöpü...

Sinek, kendi düşüncesine saplanıp yoruma kalkmışsa, bundan vazgeçse, baht o sineği devlet kuşu haline getirir.

İbretle bakan kişi sinek olmaz...⁷

Bu hikmetli hikâye ile Mevlânâ, dar görüşlülüğün, *parçayı* görüp *bütünü* görmeyişin ne kadar gülünç olduğunu anlatmaktadır.

Mevlânâ'ya göre dar görüşlülüğün bir sebebi de taklittir.⁸ Çünkü taklit, aslın ve esasın görülmesini engeller. İnsan taklitten kurtulmak istiyorsa, sırf *görünümlere bakarak* karar vermemeli her şeyin iç yüzünü araştırmalıdır.

Nice altın vardır ki, hasetçi hırsızlardan kurtulmak için dumanla karartılmıştır. Nice altın suyuna batmış bakır da vardır ki, akıllı kıt kişiler kapılır ona...⁹

Diğer taraftan her çeşit şehvet ve aşırılıklar da dar görüşlülüğe sebep teşkil eder. Onun için insana, mezara kadar gören akıl değil; ondan sonrası da gören akıl gerekir.¹⁰

DİPNOTLAR

- 1- Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Ansiklopedisi*, Remzi Kitabevi, İst. 1977, c. 3, s. 328.
- 2- Şu hususları da taassubun sebepleri arasında saymak mümkündür:
 - a) Dinin iyi kavranmaması ve ruhunun kaybedilmesi.
 - b) Zor Amel, Azimet ve Ruhsat Tartışması.
 - c) Şeriat Tarikat, Sunni - Şii, Hak - Batıl Tartışması.
 - d) Siyasi İhtikam Arzuları.
 - e) Heva ve Hevesler.
 - f) Problem Üzerinde Düşünmeme vb...
- 3- Nurettin Topçu, *İslâm ve İnsan*, Hareket Yay. İst., 1969, ss. 24-36.
- 4- Muhammed Abdül-Tank Abdulhalim, *Mukaddime fi Esbâb-ı İhtilâfî'l - Müslimîn Ve Teferrihühim*, II. Baskı, Kuveyt, 1986, s. 81
- 5- Mevlânâ, *Mesnevî*, Tercüme ve Şerh: A. Baki Gölpinarlı, Kültür Bak. Yay., Ank., 1989, I/2847 - 2853

6- Mevlânâ, a.g.e., III/1260 - 1269

7- Mevlânâ, a.g.e., I/1087 - 1095

8- Mevlânâ, a.g.e., I/480 - 503. Tabii ki Mevlânâ'nın karşı çıktığı taklit, zaranı olan taklittir. O bu konuda, "Kuş sesini taklit eden avcı ile kuşun kendisi bir olur mu?" der. Çünkü Mevlânâ orijinallikten yanadır. O'nun hedefi, bu tip taklide dayalı bilgi ve davranışlardan kurtulup özü bulmak ve onun anlamına göre yaşamaktır. Bak: Mevlânâ, *Fihî Mâfih*, Ter: M. Ulker Tankâhya, MEGSB. Yay., İst., 1985, s. 25-30

9- Mevlânâ, *Mesnevî*, IV/2163 - 2187

10- Mevlânâ, a.g.e., IV/3310 - 3219

MESNEVÎ'DE ADÂLET VE ZULÜM KAVRAMLARI*

Prof. Dr. Ahmet SEVGİ

Bizim kültürümüzde insanın mevkii çok yücedir. Her şey insan için yaratılmıştır. O, eşref-i mahlûkâtır. Kâinatın gözbebeğidir. Yeryüzünde Allah'ın halîfesidir. Mevlânâ: "İnsan, değer bakımından "arş"tan da üstündür; insan düşünceye sığmayacak kadar yücedir"¹ der. Mesnevî'de ifade edildiğine göre: "İnsan cevherdir, gökyüzü ise ona arazdır; her şey, parça-buçuktur, basamaktır; maksatsa insandır."²

Bu kadar büyük meziyetlerle donatılan insanoğlunun sorumluluğu da ağır olacaktır şüphesiz. Nitekim göklerin, yerin ve dağların taşımaktan korkup kaçındığı "emanet"i insan yüklenmiştir. Peki nedir bu emanet diyeceksiniz? Bu emanet başta "âdil olmak"tır. Zulümden kaçınmaktır. İyiye kötünden ayırabilmektir. Ve nihayet bu emânet sorumluluk duygusu taşımaktır.

Sözlükler "adâlet"i; "doğrudan ayrılmama, hakka riâyet etme" şeklinde karşılar. "Âdâlet"in zıddı olan "zulüm" ise; haksızlık, eziyet, işin gereğini yapmama demektir. Bu konuda Mevlânâ şöyle der: "Adâlet nedir? Ağaçları sulamak. Zulüm nedir? Dikene su vermek. Adâlet, bir nimeti yerine koymaktır; su emen her kökü sulamak değil. Zulüm nedir? Bir şeyi konmaması gereken yere koymak; buysa, belâya kaynak olur ancak."³

Nasreddin Hoca'nın hikâyesinde geçtiği üzere, köpeği bağlayıp taşları salıvermek adâlettir. Çünkü olması gereken budur. Ama taşları bağlar da köpeği salıverirseniz haksızlık yapmış olursunuz...

Belli başlı şark klâsiklerinde "adâlet" ve "zulüm" kavramları üzerinde ısrarla durulmuş olduğu görülür. Zira, adâlet sosyal hayatın ruhudur. Adâletin olmadığı yerde zulüm vardır, haksızlık vardır. Zulümle, haksızlıkla payidar olmaksa mümkün değildir. Nâmık Kemâl'in

* *Mevlânâ Panellerinde Sunulan Bildiriler -I*, S. Ü. Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yay., Konya, 2000, s. 93-96

ifadesiyle: "Milletin fertleri arasında adâlet olmazsa devletin payesi arşa çıkmış olsa bile bir gün muhakkak yerin dibine geçer."

Ferîdüddîn-i Attâr'ın "Pendnâme"sinde şu ifâdelerle karşılaşıyoruz: Padişahlara adâlet ve kerem yaraşır, tâ ki âleme bu nimetlerle sevinç ve ferahlık getirsinler. Padişah bir kere zulüm ahengi tutturdu mu ona ne ordunun ne de hazînenin bir faydası olur. Ama adâletli ve güleç yüzlü olursa memlekette temel tutar."⁴

Bu konuda Şeyh Sâdî'nin "Gülîstan"ında şöyle bir hikâye anlatılır:

"Zâlim bir Acem pâdişâhı vardır. İnsanlar padişahın zulmüne dayanamayarak bir bir ülkelerini terk etmişler. Bir gün adı geçen padişahın meclisinde "Şehnâme"den "Dahhâk'ın tahttan indirilmesi ve yerine Firîdûn'un geçmesi" hikâyesi okunurken vezir, padişaha sorar:

Feridun'un hazinesi, malı mülkü, kölesi, kulları, uşakları yok iken nasıl oldu da padişah oldu?"

Padişah cevap verir: "İşitmişsinizdir birtakım halk ona hararetle taraftar oldular, başına toplandılar, onu kuvvetlendirdiler. Böylece padişah oldu."

Peki, der vezir: "Madem ki halkın toplanması padişahlığa sebep oluyormuş, o halde sen niçin halkı dağıtıyor, perişan ediyorsun, yoksa sen padişah olmak istemiyor musun?"

Bunun üzerine Padişah: "Dağılan asker ve ahâlinin toplanması için ne yapmak lazımdır?" diye sorar.

Vezir şöyle cevap verir: "Pâdişah âdil olmalıdır tâ ki halk onun etrafında toplansın. Merhametli olmalıdır ki herkes onun sayesinde emin ve müsterih olarak yaşasın. Sende bu sıfatların ikisi de yok"

Vezirin gerçekleri yüzüne karşı söylemesi padişahın hoşuna gitmez.

Ve hemen onu cezalandırır. Fakat kısa süre sonra kendisi de tasını tarağını toplayarak ülkeyi terk etmek zorunda kalır.⁵

Bu kıssadan çıkarılacak hisse şudur: Cumhurbaşkanı köy muhtarına kadar bütün idareciler idare ettikleri insanlara karşı âdil

davranmak zorundadırlar. Aksi halde gün gelir en yakın dostları bile onların aleyhine döner, hatta onların amansız bir düşmanı olur.

Toplum hayatında huzur ve emniyetin sağlanabilmesi için öncelikle vicdanlara adâlet duygusunun kazınması gerekir. Polisle, askerle, bekçi ile asayiş sağlamaya çalışmak bir bakıma dökme su ile değirmen döndürmeye benzer. Bakınız Mevlânâ ne diyor bu konuda:

"Padişah, geceleyin sedirde uyuyordu; bekçiler damda bekliyorlardı.

Ama padişah, bekçilerin hırsızları, kötü kişileri uzaklaştırmaya mukayyet olmalarını da istemiyordu.

Çünkü o, kendisinin adâlet sahibi olduğunu biliyordu; o yüzden gönlü rahattı; bir şey olmayacağından, kendisine bir kötülük gelmeyeceğinden emindi.

İstekleri, dilekleri koruyan adâlettir; geceleri damlarda sopalarını vuran bekçiler değil."⁶

Hz. Peygamberin: "Bir an adâlette bulunmak altmış yıl ibâdetten hayırlıdır" sözünü sanırım hepiniz duymuşsunuzdur. Mevlânâ bakınız bu hadisle ilgili neler söylüyor:

"Ey peygamberlik mirasına konanlar, şu müjdeyle dopdolu buyruğu taç, taht sahiplerine ulaştırın; bu lütuf adını sanını padişahların yedinci kat gökte bulunan sayvanlarına kazıyın; bu inciye pâdişâhların kapılarına götürün; şu latif sözü adâlet sahiplerine okuyun; bu şaşılacak sırrı onlara duyurun; bu eşsiz nükteyi onlara anlatın. Deyin ki: A taca, tahta a devlet, baht memleketlerine sahip olanlar, merhamet ağacını gönüllerinize dikin, adâlet suyuyla sulayın, yeşertin o ağacı; zulüm sarmaşığını koparıp atın ondan. Böyle yapın da hükmünüz dosdoğru yürüsün. Çünkü adâlet, pek yüce bir şeydir, pek değerli bir incidir.

Adâlet nedir? Hüküm yürütmenin gözcüsü; memleketin düzgünlüğü, devletin koruyucusu; ülkenin bekçisi; baht gelinin bezeyicisi; tahtın zîneti; kutluluk kimyası; ululuk sermayesi; eminliğin fetih buyruğu. İşte adâlet denen zat buracıkta yanı başındadır.

İbâdet kuşunu herkes tutar ama adâlet doğanını buyruk sahiplerin-

den başkaları tutamaz. İbâdet ceylanını her zahit tutar ama adâlet arşlarını buyruk sahibi olanlardan başkaları avlayamaz. Adâlet aslanı, öyle her padişaha, her buyruk sahibine de râm olmaz. Adâlet aslanını bilgidan başka bir lokmayla avlamaya, yumuşaklık kemendinden başka bir kementle bağlamaya, ihsan tuzagından başka bir tuzakla elde etmeye imkân yoktur.”⁷

Bizim inancımıza göre iyilik de kötülük de adâlet de zulüm de karşılıksız kalmaz. İyilik yapan mükâfatını görecektir, kötülük yapan da cezasını çekecektir. Belki bu dünyada, belki de öbür dünyada. Hz. Mevlânâ, zâlimlerin yaptıkları haksızlıklardan dolayı karşılaşacakları akıbeti şöyle dile getirir:

“Bir mazluma karşı elinden bir zulüm çıktı mı o zulüm bir ağaç olur, o ağaçtan zakkum biter.

Kızgınlıkla gönüllere ateş saldın mı cehennem ateşinin aslı oldun gitti.

Ateşin burada nasıl adamları yakarsa ondan meydana gelen eser de orada seni yakar.

O yılan, akrebe benzeyen sözlerin yılan ve akrep olur da seni kuyruğundan yakalar.”⁸

“Zâlimlerin zulmü karanlık bir kuyudur; bütün âlimler böyle dediler:

Daha ziyâde zâlim olanın kuyusu, daha korkunçtur. İlâhi adâlet “daha kötüyse, daha kötü ceza verilir” buyurmuştur.

Ey zulümle bir kuyu kazan! Sen kendin için kazıyorsun, bari boyunca kaz.”⁹

Yazımın başında insanın yüce bir yaratık olduğuna işaret etmiştim. Evet, insan yüce bir yaratıktır. Ama bir şartla, vicdanı teşekkül etmiş olmak şartıyla. Vicdanı teşekkül etmemiş kişilere bence “insan” demek doğru olmaz. Büyük bir zulüm, tahammülü imkansız bir haksızlık veya hunharca işlenen bir cinayet karşısında gayri ihtiyarî “vicdansızlar!” deyişimiz tesâdüfî değildir.

Kanaatimizce insan hayatına yön veren en büyük âmil “vicdan” dır. Hak ve adâlet duygusu vicdanlara kazınmadıkça zulüm ve haksızlıkları önlemek mümkün olmayacaktır.

Şunu da hemen belirtelim ki ferdî vicdanın teşekkülü, içtimai vicdanın mevcudiyetine bağlıdır. Yani toplumda hak, adâlet, iyilik, güzellik, dürüstlük vs. gibi cemiyetin dinamizmini sağlayan ahlâkî değerler erozyona uğramışsa orada ferdî vicdanın gelişmesinden söz etmek abes olur. Dolayısıyla, kişiyi toplumla bütünleştirecek olan millî ve dînî bağları daima canlı tutmak gerekir. Bunun yolu da Mevlânâ gibi, Yunus Emre gibi hak ve adâleti ön planda tutan fikir dünyamızın yıldızlarına sahip çıkmak ve onların evrensel düşüncelerini topluma mâletmeye çalışmaktan geçer. Yoksa kuru bir Mevlânâ yahut Yunus hayranlığı bizi bir yere götürmez.

Hulâsa; Mevlânâ'nın işaret ettiği üzere, “adâlet” de “zulüm” de birer tohumdur. Vakti saati gelince muhakkak yeşerecektir. Binâenaleyh, iyiler sevin sin, kötüler de korksun. Çünkü gül diken gül derecek, rüzgar eken de fırtına biçecektir.

DİPNOTLAR

- 1- Abdülbâki Gölpinarlı: *Mesnevî ve Şerhî*, c. VI, İst., 1985, s. 164.
- 2- A.g.e., c. V, s. 539.
- 3- A.g.e., c. V, s. 193.
- 4- Feridüddîn-i Attâr: *Perdname* (Çeviren: M. Nuri Gençosman) Ankara, 1963, s. 9.
- 5- Bkz. Şeyh Sâdî-i Şîrâzî: *Bostan ve Gulistan* (Tercüme: Kılıslı Rifat) İst., 1968, s. 334-336.
- 6- A. Gölpinarlı: A.g.e., c. IV, s. 115.
- 7- Abdülbâki Gölpinarlı: *Fihri Mâ-fih ve Mecâlis-i Seb'a'dan Seçmeler*, Ankara, 1985, s. 153-154.
- 8- Veled İzbudak: *Mesnevî*, c. III, İst., 1988, s. 283.
- 9- A.g.e., c. I, s. 105.

HZ. MEVLÂNA'DA EVLİLİK, AİLE VE ÇOCUK EĞİTİMİ*

Yard.Doç.Dr. Nuri ŞİMŞEKLER

Mevlâna'nın eserleri genellikle dinî ve tasavvufî mânada incelenip araştırma konusu olmakla birlikte özellikle Mesnevî'si dönemin siyasî ve sosyal hayatının vasıflarını barındırmanın yanında, insanlara bir çok konuda örneklerle mesajlar da veren bir eserdir. Bu eserde yöneticilerin nasıl olması gerektiği, insanlarla nasıl iletişim kurulacağı, çalışarak kazanmanın güzelliği, hasta ziyareti, konuşma ve dinlemenin âdâbı, yaşlılara hürmetin gereği ve yemek yemenin usûlü gibi bir çok gündelik konuda da dikkate değer tavsiyeler vardır. Biz bu yazımızda adı geçen eseri esas alarak evlilik, aile ve çocuk eğitiminin nasıl olması gerektiği konusunda Mevlâna'nın fikirlerini yansıtarak bazı tespitlerimizi de aktarmaya çalışacağız.

1) EVLİLİK

a) Evliliğin gereği

"Kaynaşmanız için size kendi cinsinizden eşler yaratıp, aranızdaki sevgi ve merhamet peyda etmesi de O'nun varlığının delillerindendir." (Rûm/21)

"Nikah benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimle amel etmezse benden değildir. Evleniniz! Zira ben, diğer ümmetlere karşı sizin çokluğunuz ile iftihar edeceğim. Kimin maddi imkanı varsa hemen evlensin. Kim de maddi imkan bulamazsa (nafile) oruç tutsun. Çünkü oruç, onun için şehveti kırıdır." (H.Ş.)

Mevlâna evliliği erkekler için nefsinin boynuna bir bağ vurma olarak niteler; gûnahtan sakınmanın temel yollarından birinin evlilik olduğunu da belirtir. Yine Mevlâna, "Kavun, karpuz olgunlaşıp sulandımı yarmazsan telef olur gider" (Mesnevî, V/3718) benzetmesiyle vakti gelince evliliğin geciktirilmemesini önerir ve şöyle der:

* Yeni İpek Yolu Konya Kitabı VI, Konya Ticaret Odası Yay., 2003, s. 135-143

"Nikâh, "Lâhavle" okumaya benzer; oku, yani bir kadın nikâhla da şehvet seni belâyâ düşürmesin.

Madem ki yemeye-içmeye hırsın var, çabucak evlen; yoksa bil ki, kedi gelir, yağlı kuyruğu kapar gider (şehvete kul olur gidersin).

Sıçrayan eşeğin (nefsin, şehvetin) sırtına taş yükünü vur; o kaçmadan, sıçramadan önce sırtına yükü yükle!" (Mesnevî, V/ 1375-1377)

Mevlâna kapı kapı dolaşarak kız arama veya bazı aracı kadınlar vasıtasıyla oğullarına gelin bulma usulünü de Mesnevî'sinde XIII. yüzyıl Konya'sının gelenekleri arasında zikreder (Mesnevî, IV/192, 630). Bilindiği gibi bu usul Konya'mızda hâlâ geçerliliğini korumakta ve söz konusu geleneğin sekiz yüzyıla yakın bir geçmişi olduğunu da göstermektedir.

b) Birden fazla evlilik

Yüce Allah kutsal kitabımızın Nisa Suresi'nin 3. Âyet-i Kerimesinde şöyle buyurmaktadır:

"Aralarında adaletli davranmak suretiyle 2, 3 ve 4'e kadar evlenebilirsiniz. Eğer aralarında adaletsizlik yapacağınızdan korkuyorsanız bir tane almalısınız. Doğru yoldan sapmamanız için uygunu da budur."

Birden fazla kadın almak konusu bu Âyet-i Kerimede belirtilmekle birlikte, Yüce Allah aynı surenin 129. Âyet-i Kerimesinde "Üzerine düşüp uğraşsanız da kadımlar arasında âdil davranmaya güç yetiremezsiniz..." buyurarak bu konudaki hassasiyete dikkat çekmiştir.

Hız. Mevlâna da hayatında iki evlilik yaşamış; ilk eşi Semerkantlı Lala Şerafettin'in kızı Gevher Hatun'un ölümünden sonra daha önce eşi vefat etmiş olan Konyalı Kerra Hatunu zevceliğe almıştır. Yani aynı anda birden fazla kadınla evli olmamıştır. Bu davranış da onun -her ne kadar dinî müsaâde olsa bile- tek eşliliğe verdiği önemi göstermektedir. Zaten Mesnevî'sindeki bir beyitinde "Kendine gel;

iki sevgiliyi sevmek kötüdür" (Mesnevî, V/1465) diyerek bunu açıkça vurgular.

Mevlâna, kadınların erkeklerden daha merhametli oldukları halde 'kuma'ya katlanamayacaklarını dile getirmekle birlikte (Mesnevî, V/1208) bazı yaşlanmış kadınların eşlerini evlerine bağlamak için kendi elleriyle kocalarına genç kız aldıklarını da döneminin sosyal olayları arasında zikreder (Mesnevî, VI/675). Yine yaşlanmış kadınların kendilerini genç göstermek için süslendiklerini, kaşlarını aldıklarını, yüzlerindeki buruşuklukları gizlemek amacıyla boya kullandıklarını, fakat bu halleriyle de komik duruma düştüklerini de belirtir ve bu tür kadınlara; geçmişini bırakıp kaza ve kadere teslimiyetle yaşadıkları dönemin kıymetini bilmelerini öğütler (Mesnevî, VI/1268 -1292).

"Nikah ümidi kalmayan çocuktan kesilmiş yaşlı kadımların, bir ziynet ile gösterişe çıkmamaları şartıyla çarşaflarını bırakmalarında kendilerine bir günah yoktur; ancak iffet âdâbınca sakınmaları kendileri için daha hayırlıdır..." (Nur/60)

c) Erkek ve kadının uyumlu olması

"...Kadımlar sizin için, siz de kadımlar için birer elbisesiniz..." (Bakara/187)

"Kadımlar erkeklerin (tamamlayıcı) parçalarıdır." (H.Ş.)

Mevlâna evlenecek kadın ve erkeği bir bütünün eşit parçaları olarak niteler ve yine dikkat çekici teşbihlerle böyle olmaması halinde her ikisinin de işe yaramayacağını belirtir ve şöyle der:

"Eşlerin birbirine benzemesi lâzım. Ayakkabı ve mestin çiftlerine bir bak!

Ayakkabının teki ayağa biraz dar gelse ikisi de işe yaramaz.

Kapı kanadının biri küçük, diğeri büyük olur mu? Ormandaki aslana kurdun eş olduğunu hiç gördün mü?" (Mesnevî, I/2309-2311)

"... Kapının bir kanadı tahtadan, bir kanadı fildişinden. Böyle şey olur mu hiç?

Nikâhta iki kişinin birbirine denk olması lâzım. Yoksa iş bozulur,geçim kalmaz." (Mesnevî, IV/196, 197)

d) Erkek mi üstün, kadın mı?

"...Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları gibi, kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır. Yalnız, erkekler için onların üzerinde bir derece vardır..." (Bakara/228)

"Eğer bir kimsenin bir başkasına secde etmesini emretseydim, kadına, kocasına secde etmesini emrederdim; ve eğer bir erkek karısına kırmızı bir dağdan siyah bir dağa; ve siyah bir dağdan kırmızı bir dağa taş taşımayı emretse, uygun olan; kadının bu emri yerine getirmesidir." (H.Ş. Kütüb-i Sitte, 6529)

"Kadınlara kötü muamelede bulunmayın, Allah'tan korkun." (H.Ş.)

"Aranızda en hayırlı kimseler, kadınlara, zevcelerine karşı huyu en iyi olanlarımızdır." (H.Ş.)

Mevlâna erkeklerle kadınları kıyaslar ve câhillerin kadınlarına galip geldiğini; akıllı erkeklerin ise eşlerine mağlup olduğu sonucuna vararak teşbihler yoluyla şu tespitlerde bulunur:

"İnsan, yiğitlikte Zaloğlu Rüstem bile olsa, Hamza'dan bile cesur olsa yine de hükmetme hususunda karısının esiridir.

Görünüşte su, ateşten üstündür ...

Fakat ikisinin arasına bir tencere (sevgi) girdimi ateş o suyu kaynatır, buharlaştırır, yok eder.

Görünüşte su nasıl ateşten üstünse sen de kadından üstünsün; fakat hakikatte ona mağlupsun, onu istemektesin.

Kadınlar, akıllı erkeklere karşı galip gelirler; fakat cahil kişiler kadınları mağlup ederler.

Bu tür cahiller, sert ve kaba olan insanlardır.

Bunlarda acıma, lutfetme ve sevmeye duygusu azdır; çünkü yaratılışlarında hayvanlık duygusu üstündür.

Sevgi ve acıma insanlık özelliğidir, hiddet ve şehvet ise hayvanlık." (Mesnevî, I/2427, 2429-2431, 2435, 2436)

Mevlâna erkeklerin üstünlüğünün ise ileri görüşlülüğünden olduğunu belirtir ve şöyle der:

"Ey yiğit kişi! Erkeklerin kadınlara üstünlüğü kuvvet, kazanç ve mal-mülk bakımından değildir.

Öyle olsaydı, aslan ve fil daha kuvvetli olduklarından dolayı insandan daha üstün, daha yüce olurdu.

Erkeklerin kadınlardan üstün olması erkeğin, kadına nazaran daha çok işin sonunu görebilmesindendir.

Erkek de, işin sonunu tahmin edip göremezse, bu becerisi olanlara karşı kadın gibi noksan sayılır." (Mesnevî, IV/1618-1621)

Biz bu başlığımızı Mevlâna'nın çok bilinen beyitleriyle tatlıya bağlayarak, her şeyin başında 'sevgi' olduğunu; eğer sevgi olursa sorunların da kalmayacağını belirterek tamamlayalım:

"Sevgiyle acılar, tatlılaşır; bakırlar altına dönüşür.

Muhabbetle tortular, berraklaşır; dertler, şifa verir.

Muhabbetle ölü, canlandırılır. Sevgiyle padişah, köle yapılır."

(Mesnevî, II/ 1529-1531)

e) Kadınların ev ekonomisine ve eşine katkısı

Mevlâna, kadınların erkekleri üzerindeki etkisini maddî boyutta da inceleyerek şu çarpıcı beyitleri söyler:

"Niceleri, kazançla padişah kesildiler; niceleri de kazanç peşinde çırılçıplak kaldılar.

Niceleri kadın alarak Kârun gibi zengin oldu; niceleri de kadın yüzünden borçlandı gitti." (Mesnevî, VI/3688, 3689)

f) Evlilikte anlayış

"Erkekler, kadınlar üzerinde hakim dururlar, çünkü bir kere Allah birini diğerinden üstün yaratmıştır. Ve bir de erkekler mallarından harcamaktadırlar. Bunun için iyi kadınlar, itaatkârdırlar. Allah'ın korumasını emrettiği şeyleri, kocalarının yokluğunda da korurlar..." (Nisa/34)

"Kadınlar çocuklarını karınlarında taşırlar, doğururlar ve onlara

merhamet beslerler. Bunlar bir de kocalarına eziyet vermeseler ve namazlarını da kılsalar cennete girerler!" (H.Ş. Kütüb-i Sitte, 6586)

Evlilik müessesesi şüphesiz karşılıklı anlayış ve eşlerin birbirini dinleyip anlamasıyla ayakta durdurulabilecek bir kurumdur. Bunun tek taraflı olması müessesenin sağlıklı işlemesi ve hatra ayakta durabilmesini engellemekle birlikte, kurumdakileri; yani eşlerle birlikte çocukları da derinden etkileyen bir olgudur. Mevlâna eserlerinde genelde kocalarına fakirlikten yakınan kadınları işler ve onlara Peygamber efendimizin "El-fakru fahrî"; yani "fakirlik övünç kaynağıdır" hadis-i şerifini hatırlatır; böyle durumlarda sabrı telkin eder. Mesnevî'nin I. Cildindeki (s.180 vd.) yoksul bedevî ve karısının hikâyesinde de karısının sürekli fakirlikten şikâyet etmesi üzerine bedevînin para bulmak için yola koyulması ve sonunda komik hallere düşmesini anlatarak kadınlara eşlerini maddiyat için kötü durumlara düşürmemeleri öğüdünü vermeyi amaçlar. Devamında ise erkeklerin de dikkatini çekmek amacıyla bunun sadece bir hikâye olduğunu, buradaki kadının 'nefsi' temsil ettiğini ve nefsin sürekli istekleri karşısında insanların komik ve zor durumlara düşeceğini vurgulayarak asıl mesajını verir; özellikle de nefislerine uyararak kadın ve paraya meyyâl olan erkeklerin bu uğurda canlarını bile ortaya koyduğunu (Mesnevî, V/1114; V/956); hattâ Allah'ı bile unuttuklarını (Mesnevî, VI/1662) dile getirerek erkeklerin zaafılarını belirtir.

Mevlâna kendi yaşamında da yoksul bir hayat sürmüş kendisine ve dergâha bağışlanan paraları Hüsâmeddin Çelebi aracılığıyla fakirlere ve dergâhun dervişlerine dağıtılmasını sağlamıştır. Yine Mevlâna evinde türlü türlü yemekler pişirildiği gün ev halkına kızıp ve bu yemekleri dervişlere dağıtmalarını söyler, tek çeşit yemek bulunduğu zamanlar ise "yoksulluk, şeyhlerin şeyhidir" diyerek "bugün alnımızda fakirlik nuru parlamaktadır" der ve çok sevinirmiş.

Karı-koca arasındaki isteklerden doğan bu çekişmeyi Mevlâna'nın yaşamından fıkra niteliğindeki bir kesitle biraz yumuşatalım:

"Adamın biri karısını çok seviyordu. Bir gün hanımı naz ederek 'Ey efendi, gel de senden ne istersem vereceğine dair üç talâkla yemin iç, yoksa senden boşanırım' dedi. Kocası çaresiz kabul etmek zorunda

kaldı ve 'ne istersen vereceğim' dedi. Kadın 'Yüce Allah'ın dünyada yarattığı her nimet ve ilginç şeyleri benim önümde hazır etmeni istiyorum' dedi. Zavallı kocası bu arzuyu yerine getirmekten âciz kaldı. Nihayet samimiyetle kalkıp Mevlâna hazretlerine geldi, olan biteni anlattı ve ondan yardım istedi. Mevlâna 'Git, Allah'ın kitabı Kur'ânı al ve mendiline sarıp karının eteğine koy; çünkü böylece dünyadaki yaş ve kuru nimetleri onun eteğine koymuş ve dünyanın garip şeylerini onun önünde hazır etmiş olursun. Zira 'Yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki, Kur'ânda olmasın' (En'am/59) buyrulmuştur. Böylece asla talâk ve ayrılık vâki olmaz' dedi." (Eflâkî, I, 467-468). Ve bu şekilde hareket eden koca da çok sevdiği eşinden boşanmamış oldu.

Mevlâna *Fîhi mâ fîh* adlı eserinde de kadına "Kendini sakla, gizlen" diye zorlamanın yanlış olduğunu; eğer kadının özünde kötü bir iş yapmama mayası varsa zaten bu güzel yaratılışına uyacağını, erkeğin bu türlü baskılı ve emrî sözlerin kadında ters etki yapacağını dile getirerek erkeklerin eşlerine nasıl davranması gerektiği hakkında önemli bir ipucu vermiştir. (bkz. a.g.e., 21. Fasil)

"Ey peygamber, hanımlarına şöyle söyle: Eğer dünya hayatını ve zinetini istiyorsanız, haydi geliniz sizi donatayım ve güzellikle bırakıp salıvereyim. Yok eğer Allah ve Resulünü ve ahiret yurdunu istiyorsanız, haberiniz olsun ki Allah içinizden güzellik (iyilik) edenlere pek büyük bir mükafat hazırlamıştır." (Ahzab/28, 29)

"Kadınlara karşı yumuşak olun; zira kadın bir eyeği kemiğinden yaratılmıştır. Eyeği kemiğinin en eğri yeri yukarı kısmıdır. Onu doğrultmaya kalkarsan kırarsın. Kendi haline bırakarsan da eğri halde kalır. Öyleyse kadınlara iyilikle davranın." (H.Ş. Kütüb-i Sitte, 3276)

2) ANNE OLARAK KADIN

a) Annenin değeri

"... Annesi onu zahmetle karnında taşıdı ve zahmetle doğurdu..." (Ahkaf/15)

"Cennet anaların ayakları altındadır (dibindedir)." (H.Ş.)

Peygamber efendimiz kendisine gelip en çok kime hürmet ve şefkat

besleneceğini soran bir sahabeye "Annene" diye cevap vermiş; sahabenin "Daha sonra kime" diye iki defa daha tekrarlamasına Peygamber Efendimiz iki defasında da aynı cevabı vermiş; dördüncü seferde ise "Babana" diyerek annenin, dolayısıyla kadının da değerini vurgulamıştır.

Mevlâna da "Kadın Hak nurudur, sevgili değil; sanki yaratıcıdır yaratılmış değil" (Mesnevî, I/2437) diyerek kadının anneliğini adeta kutsal sayar. Mevlâna, annenin 9 ay boyunca karnında taşıyıp bin bir güçlkle dünyaya getirdiği yavrusunu (Mesnevî, III/3560-61) Allah'ın inayetiyle göğsünde hâsıl olan sütüyle beslemesi gerektiğini vurgular (Mesnevî, V/1634); eğer süt yerine başka bir gıdaya beslerse çocuğun zarar göreceğine değinir (Mesnevî, I/581). Bu, modern tıbbın henüz son yıllarda keşfettiği anne sütünün değerinin yedi yüz küsur yıl önce Mevlâna tarafından açıklandığıdır. Yine Mevlâna'nın; çocuğun anne karnındayken kan ile beslendiğini vurgulaması da (Mesnevî, III/50) onun bilgisinin çeşitliliği ve ileri dereceliğinin delillerindendir.

b) Anne ve çocuk sevgisi

Mevlâna çocuklarına iyi davranmayan anneleri eleştirir ve acıklı bir benzetmeyle annelerin çocuklarının ölümünden sonra perişan olduğunu, onların mezarına giderek topraklarına yüzünü gözünü sürdüğünü belirterek, ölümden sonra toprağa yüz-göz sürmektense çocukları hayattayken onları bu sevgiyle sevmeleri gerektiğini belirtir (Mesnevî, V/3264 vd.).

Mevlâna yine çocuklarını kaybeden annelere çok acımakla birlikte, onların bir şartı yerine getirdikleri takdirde Cennetle müjdeleneceklerini haber verir ve şu ibret-amîz hikâyeyi anlatır:

"Çocuğu yaşamayan kadının ağlayıp inlemesi, 'bu, senin riyazâtına karşılıktır, senin için mücahitlerin cihadına mukabildir' diye cevap gelmesi

Bir kadın vardı, her yıl bir çocuk doğururdu. Fakat çocuk, altı aydan fazla yaşamazdı.

Üç aylıkken, yahut dört aylıkken ölür giderdi. Kadın feryat ederek dedi ki; 'Yarabbi,

Bu çocuklar, bana dokuz ay yük oluyor, üç aycağız da ferahlık veriyor. Bana verdiğin nimet eleğim sağmadan tez geçip gidiyor!'

Kadın böylece Tanrı erlerine ağlayıp yalvarmakta, çocuklarının ölümünden şikâyet etmekteydi.

Bu suretle tam yirmi oğlan doğurdu, fakat hepsi öldü; ciğerine bir yaman ateştir düştü.

Nihayet bir gece o kadına rüyasında yemyeşil güzel, kusursuz, ebediyet yurdunu, yani cenneti gösterdiler.

Kadıncağz, cenneti görüp mest oldu. O teselliye uğrayınca elden çıktı, kendinden geçti!

Cennette köşkün birinde adının yazılı olduğunu gördü, orasını kendinin sandı.

Sonra ona dediler ki; 'Bu mekân, canını feda etmede doğru olan, bu fedakarlıkta doğruluktan ayrılmayan kişisindir.

Bir hayli hizmet etmek gerek ki, sen de bu kuşluk kahvaltısından yiyessin, bu mekâna lââyık olarsın!

Fakat sen, Allah'a sığınmada tembellik ediyorsun. Allah da ona karşılık olarak sana o musibetleri veriyor.'

Kadın, 'Yarabbi, yüzyıl, hatta daha fazla bir müddet benden kan dök, evlatlarımı öldür... razıyım' dedi.

Yavaş yavaş, adım adım o bahçeye girip bütün çocuklarını orada görünce

Dedi ki; 'Yarabbi, ben kaybettim ama sen kaybetmemişsin!' Evet... insan, gaybı gören göze malik olmadıkça insan olamaz." (Mesnevî, III/3399-3404, 3408-3415)

3) ÇOCUĞUN EĞİTİMİ

a) Çocuğun ilk öğretmeni annedir

Mevlâna çocukların henüz bebek olduğu dönemlerde annelerinin

sözleriyle kulaklarının dolduğu ve büyüyünce de bu söz ve üslupla konuştuğunu belirterek (*Mesnevî*, IV/3037) annelerin çocukları üzerindeki etkisini önemle vurgular.¹ Tabi ki hal böyle olunca annelerimize büyük bir sorumluluk düşmekte ve ilk eğitimi vermeleri özelliklerinden dolayı sanki hiçbir şey anlamaz gibi görünen çocuklarına çok hassas ve olumlu bir üslupla davranmaları gereği ortaya çıkmaktadır. Mevlâna yine burada çocuklarına kızdıklarında "geber" diye bağırarak anneleri eleştirir; ama yine de onları kayıyarak "Annen sana geber, dese bu sözünle sendeki kötü huyun gebermesini ister" der (*Mesnevî*, III/4017). Mevlâna ayrıca çocukların oyunlar vasıtasıyla da olgunlaştığını; erkekçocuklarının tahta kılıçlarla, kız çocuklarının da oyuncak bebeklerle oynayarak farkında olmadan kendilerini geleceğe hazırladıklarını belirtir (*Mesnevî*, VI/2255; V/3597, 3598). Mevlâna'nın bu fikirleri de yine son yıllarda bilimsellik kazanan 'oyunla eğitim' formasyonunun yüzyıllar öncesinde ortaya konmasıdır.²

b) Çocuk ve okul

İlk eğitimi annesinden alan çocuğun ikinci eğitmeni okuldaki hocasıdır. Mevlâna'ya göre; çocuk okula giderken eğitiminden sorumlu olan öğretmen kadar babası da sorumluluk sahibidir. Artık büyüüp evden çıkan çocuk öğretmeni ve babası vasıtasıyla eğitimine devam eder.

c) Babanın görevi; çocuğunun düzenli olarak okula gitmesini temin etmek; eğer gitmek istemiyorsa onu ödüllendirme yöntemiyle para ve çeşitli hediyeler vererek gitmesini sağlamaktır. Çünkü çocuk henüz okulda görüp öğrendiklerinin faydasını, ileride ne işe yaradığını henüz bilmemektedir. Yine Mevlâna'ya göre; çocuk okuldaki bilgilerin ne işe yaradığını bilip, anladıktan sonra hiçbir zorlama olmadan okula gidecektir (*Mesnevî*, III/4585-4588; IV/2578). Yani kısaca söylemek gerekirse babanın çocuğunun eğitimindeki görevi; onun eğitimi için gerekli olan maddi-mânevî alt yapıyı tesis etmektir.

d) Öğretmenin görevi ise; okula gelen çocuğu okuma-yazma ve çeşitli misaller vermek suretiyle diğer ilimleri öğretmek yetiştirmek; okula gelemeyecek kadar hasta bile olsa çocukları evine çağırarak hasta yatağında eğitime devam etmesidir. Öğretmenin başarısı da

öğrencinin istekli olmasıyla doğru orantılıdır (*Mesnevî*, VI/1656). Öğretmen bazen de okula gelmeyen veya dersi iyi anlamayan öğrenciyi ceza verir (*Mesnevî*, V/3006 vd.). Mevlâna'ya göre; bu cezalandırma sonucunda çocuk ölse dahi öğretmenin diyeti gerekmez. O, çocuğu kendi hizmetinden geri durduğu için cezalandırmamış, öğrencinin eğitimi için bu cezayı vermiştir. Çünkü; öğretmen aynı zamanda Allah'ın vekilidir (*Mesnevî*, VI/1519). Fakat aynı işi baba yapsa diyet gerekir. Zira çocuğun babaya hizmeti farzdır. Baba çocuğunu kendine hizmette geri durduğu için; yani 'kendisi' için cezalandırmıştır (*Mesnevî*, VI/1518 vd.).

e) Çocuk ve san'at

Mevlâna öğretmensiz bilgi öğrenilmeyeceği gibi ustasız da san'atın belenmeyeceğine dikkat çeker ve teorik ve pratik eğitimin de gereğini vurgulayarak şöyle der:

"Dünyada en aşağılık sanat bile hiç ustasız elde edilebilir mi?

Her sanatın öncesi bilgidir, ondan sonra icra, amel gelir...

Ey akıl sahibi! Sanat öğrenmeye çalış; fakat o sanatı ehil olan kerem sahibi temiz bir kişiden öğren.

Kardeş, inciye sedefin içinde ara, sanatı da sanat ehlinden iste!

Bir adam derici olsa, bu sanatını yaparken kirli bir elbise giyse bu elbise onun zenginliğini, yüceliğini azaltmaz ki!

Demirci demir döverken yırtık-pırtık bir elbiseye bürünse, halkın nezdindeki itibarı eksilmez ki!

Şu halde kibir elbisesini bedeninden çıkar; bir şey belleyip öğrenme hususunda aşağılık bir elbiseye bürün.

Bilgi sahibi olmanın yolu sözle; sanat bellemenin yolu ise iş ile dir." (*Mesnevî*, V/1054-1057, 1059-1062)

f) Çocuğun görevi de kendisine sağlanan bu imkânlar çerçevesinde kendisini yetiştirmek; derste hocasını, dükkânda ustasını iyi dinleyerek ona saygı duymak ve asla onlarla iddialaşmamaktır (*Mesnevî*, VI/1656;

II/1578). Yine Mevlâna san'at öğrenen veya öğrendiğini zanneden gençlere şu önemli tavsiyelerde bulunur:

"Ticarette olgunlaşmamışsan yalnız başına dükkan açma; yoğrulup ustalasıncaya kadar birinin emri altına gir!"

Ustaya müracaat etmeksizin sanat öğrenip, dükkan açan kişi şehirde de alay konusu olur, köyde de!" (Mesnevî, II/3455, III/590)

4) EVLAT EBEVEYN İLİŞKİSİ

"Ve iyi bilin ki, mallarınız ve çocuklarınız bir imtihandan ibarettir. Allah yanında ise büyük mükafatlar vardır." (Enfal/28; ayrıca bkz. Tegabun/15)

a) Mevlâna'nın çocukları

"Benim güzel yüzlü sultanım yüzüme güldüğü için benim neslimin çocukları da hep güler yüzlü oldular." Hz. Mevlâna (Eflâkî, II, 387)

Daha önce belirtildiği gibi Mevlâna iki hanımla evlenmiş; ilk eşi Gevher Hatundan Bahâeddin Sultan Veled (D. 1226) ve Alâeddin Çelebi (D. 1227); ikinci eşi Kerra Hatundan ise Muzaffereddin Emir Âlim (ölm. 1297) ve Melike Hatun (ölm. 1304) olmak üzere üç oğlu ve bir kızı dünyaya gelmiştir (Eflâkî, II, 385; krş. Furuzanfer, s. 409 vd.). Bu çocuklardan en büyüğü Bahâeddin Sultan Veled babasının ölümünden sonra Mevlevîlik Tarikatını kurarak onun düşünce ve felsefesini yaymış; kardeşi Alâeddin ise esnaflıkla uğraşmış (Aht), zaman zaman babasıyla ters düşmüş ve Mevlâna'nın yaşadığı dönemlerde vefat etmiştir (1262). Mevlâna'nın ikinci hanımından dünyaya gelen Muzaffereddin Emir Âlim ise Selçuklu sarayında görev yapmış ve padişahın haznedarlığına kadar yükselmiştir. Mevlâna'nın tek kızı Melike Hatun da babasına olan bağlılığından dolayı 'Hüdavendigârzâde' (Efendipula) diye anılmıştır (Eflâkî, II, 385). Günümüzde 23. kuşağa ulaşan Mevlâna'nın soyu ise kendisine huy ve fizikî bakımdan en çok benzeyen Bahâeddin Sultan Veled'in vasıtasıyla olmuştur.

Mevlâna çocuklarıyla daima iyi iletişim kurmuş ve bilhassa Sultan Veled'i yanından hiç ayırmayarak ders ve meclislerinde hazır

tutmuştur. Sultan Veled daha küçükken babasının kucağında uyumayı çok sever ve kucaktan bırakıldığı zaman ağlamaya başlamış. Eflâkî Dede bu olayı şöyle anlatır:

"Mevlâna'nın oğlu Sultan Veled Hazretleri henüz meme emen bir çocukken daima babasının kucağında uyurdu. Mevlâna, teheccüd zamanı kalkıp gece namazını kılacağı vakit, Sultan Veled bağırır ve ağlardı. Mevlâna Hazretleri, susturmak için namazı bırakır, onu kucağına alır ve tekrar uyuturdu." (Eflâkî, II, 196)

Mevlâna, Sultan Veled ve gelini Fatma Hatundan olma torunu Ârif Çelebi'yi de çok sever ve yaşlılığı döneminde dünyaya gelen bu torununa ayrı bir önem verirdi. Yine Eflâkî Dede'nin eserinde yer alan aşağıdaki hikâye, günümüzde de dersler alınması gereken ana fikirleri barındırmaktadır:

"Mesnevihân Sirâceddin Mevlâna'nın, çocuklarla olan iletişimini anlatırken şöyle der: Bir gün Hüsâmeddin'le birlikte Mevlâna'yı ziyaret etmek için medreseye gelmiştik. Birdenbire bahçenin kapısı açıldı, bir de baktım ki, Mevlâna'nın torunu Çelebi Emir Ârif'i küçük bir arabaya oturtmuşlar, lalası da onun arabasını çekiyor. Mevlâna, hemen yerinden kalkarak arabanın ipini mübarek omzuna koyup; 'Ârif'e öküzçülük edebilirim' dedi. Bunun üzerine Çelebi Hüsâmeddin de kalkarak arabanın bir tarafını tuttu, bir iki defa medresenin avlusuna dolaştırdılar. Çelebi Ârif, tatlı tatlı gülüyor ve seviniyordu. Mevlâna, 'Çocukları okşamak, şeriat padişahı ve hakikat ayının feleği olan Peygamberimizden biz Müslümanlara kalmış bir mirastır. Peygamber; 'Çocuğu olan çocuklaşsın' buyurmuştur' dedi ve şu şiiri okudu:

Babanın akli dünyayı ölçerse de, küçük çocuğun anlaması için 'ti ti' der.

Madem ki, isim-gücüm çocuklardır; o halde çocukların diliyle konuşmak lâzımdır." (Eflâkî, II, 241)

b) Çocuklar ve ebeveynleri

"Biz o insana anne-babasına güzel davranmayı tavsiye ettik..." (Ahkaf/151)

Mevlâna insanlara daima hayırlı evlat istemeleri konusunda telkinde bulunur ve "Nice büyük adamların oğulları vardır ki, kötülükte bulunur, yaptığı kötü iş yüzünden babasına utanç vesilesi olur" der (Mesnevî, VI/258); ve yine babalarının malı ve mülküyle övünen gençleri eleştirir (Mesnevî, VI/257). Mevlâna çocuklar ve yaşayan veya ebediyete intikal eden anne-babaları arasındaki hâlâ devam eden gizli bir bağın da bulunduğunu hatırlatarak evlatlara şu ince mesajları verir:

"Babanın ağaca benzeyen vücudu, gizli bir yol vasıtasıyla oğlunun iki gözünden su alır, gıdalanır.

Oğuldan coşan bu kaynak ananın, babanın bahçelerine kadar akar gider.

Anayla, babanın gönül ve hayat bahçeleri bu suretle yeşerir, tazeleşir. Onun gözleri bu iki ırmak yüzünden yaşarır, gözyaşı döker.

Kaynak (yani evlat), hastalanıp kötüleşirse o ağacın dalları, yaprakları da kurur;

O ağaç kurumaya başlar. Çünkü, oğlun vücudundan sulanıyor, gıdalanıyordu.

Nice böyle gizli su yolları vardır ki ey gafiller, sizin canınıza eklenmiştir." (Mesnevî, VI/3586-3591)

Sonuç;

Hız. Mevlâna'nın eserleri ve bu eserlerinde işlediği konular geçmiş dönemlerde olduğu gibi günümüz insanları için de önemli mesajlar ve nasihatler içermektedir. 800 yıla yakın bir zaman dilimini kapsayan bu fikirler, günümüzde dahi güncelliğini korumakta; ve hatta daha yeni keşfedilmekte, bu husus da Hız. Mevlâna'nın sadece dönemine hitap eden bir düşünür değil, çağlar boyunca muhatap bulabilen bir fikir ve bilim adamı olduğunu göstermektedir. Şüphesiz Mevlâna'nın bu fikirleri "Ben yaşadığım müddetçe Kur'an'ın kölesi; Hız. Muhammed'in yolunun tozuyum..." (Külliyât-ı Divân-ı Şems, I, 1387, Rubai No: 1331) düsturuna Kur'an-ı Kerim'den ve Hadis-i şeriflerden

alınarak kendi örneklemeleriyle sunulmaktadır. Hal böyle olunca da Mevlâna'nın fikirlerini anlayabilmek için Âyet ve Hadislere vakıf olmak ve Mevlâna'nın fikir dünyasını İslâmiyet'in daha kolay anlaşılabilmesi için bir araç olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Zaten Mevlâna en önemli eseri Mesnevî'nin henüz başlangıcında "Bu kitap, Mesnevî kitabıdır. Mesnevî, hakikate ulaşma ve yakın sırlarını açma hususunda din temellerinin, temellerinin temelidir. Allah'ın en büyük fıkhi, Allah'ın en aydın yolu, Allah'ın en açık delilidir... Şüphe yok ki Mesnevî, gönüllere şifadır; hüznüleri giderir, Kur'an'ı apaçık bir hale koyar..." (Mesnevî, I, Önsöz) diyerek eserinin nasıl okunup, ne türlü anlaşılması gerektiği hakkında okuyucuları aydınlatır.

Bu yazıda işlenmeye çalışılan "Hız. Mevlâna'da Evlilik, Aile ve Çocuk Eğitimi" konusundaki Mevlâna'nın fikirleri de yukarıda görüldüğü gibi kendine has teşbihlerle Âyet ve Hadislerin ışığında dinimizin emir, yasak ve tavsiyelerini beyan etmektedir.

DİPNOTLAR

1- Milliyet Gazetesi'nde yer alan bir araştırma Mevlâna'nın bu ilginç tespitini doğrulamakta ve onun yaklaşık 800 yıl önce söylediklerinin günümüzde henüz yeni keşfedildiğini göz önüne sermektedir. Biz bu haberin tamamını kıyas açısından aşağıya alıyoruz:

DIŞ HABERLER

Bebeklerle lütfen düzgün konuşun

Bebekler doğduğu anda anlamlı konuşmaları anlamsız sözcüklerden ayırt edebiliyor

İtalyan, Fransız ve Japon araştırmacılar tarafından yapılan çalışmada, 2 ila 5 günlük 12 bebeğe kasetten konuşmalar dinletilerek özel optik topografi cihazlarıyla beyinlerindeki kan basıncı ve oksijen seviyesi ölçüldü. Daha sonra bebeklere aynı kaset tersten dinletildiğinde, beyinlerinin sol yarımküresindeki aktivite seviyesi düştü.

Beynin sol yarımküresinin konuşma ve dil yeteneğiyle ilgili olduğunu söyleyen araştırmacılar bebeklerin doğumdan birkaç saat sonra anlamlı konuşmaya duyarlı hale geldiğini, anlamsız sözcüklere ise tepki vermediklerini söyledi. Araştırmacılar, "İnsan beyni doğumdan itibaren konuşmayı ayırt edebilecek donanımda" dedi. (Milliyet Gazetesi, 10 Eylül 2003, Çarşamba).

2- Milli Eğitim Bakanlığı da yeni eğitim tekniklerini sunduğu bültenlerinde Mevlâna'nın tespit ettiği 'oyunla eğitim' teorisini 21. yüzyıl eğitim teknikleri olarak sunmakta ve 5-17 yaş grubu eğitim ihtiyaçları açısından aşağıdaki sıralamaya dikkat çekmektedir:

- Oyunla eğitim,
- Deneme - yanılma ile öğrenim,
- Uygulamalı eğitim,
- Kısıtlamasız yaratıcı eğitim

(Eğit'ek; Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü Eğitim ve Teknoloji İnternet sayfası; Dünyada Eğitim Teknolojisi, Kasım 2002, Yıl:1 Sayı: 5)

KAYNAKÇA

- Eflâk*, Âriflerin Menkıbeleri, Terc. Tahsin Yancı, I-II c., MEB Yay., İstanbul, 1989
Fihri mâ fih, Mevlâna Celâleddin-i Rûmî, Tercüme: Meliha Ü. Tankahya, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1985
Furuzanfer, Mevlâna Celâleddin, Çev. Prof.Dr. F. Nâfiz Uzluk, İstanbul, 1990
Külliyât-ı Divân-ı Şems, Mevlâna Celâleddin-i Rûmî, Nşr. B. Furuzanfer, I-II c., Tahran, hg.1374
Mesnevî, Mevlâna Celâleddin-i Rûmî, Çev. Veled İzbudak, I-VI c., MEB. Yay., 3. Baskı, İstanbul, 1995

MEVLÂNÂ'DA TABİAT SEVGİSİ*

Prof. Dr. İsmet KAYAOĞLU

Mevlânâ'nın eserlerini okurken, anlatılan olayların ve düşüncelerin, kaynağı tabiatta bulunan dinamizmden doğan bir canlılıktan geldiği hemen dikkatimizi çekmektedir.

Hem Mesnevî ve hem Divân-ı Kebîr'de anlatılan konular, temalar, duygular tabîî bir akıcılık içindedir. Her şey kendiliğinden, içinden geldiği gibi anlatılmaktadır. Ama bu doğal anlatımda üstün bir zeka, çok ince bir ruh, eşsiz bir vecd, örneksiz bir aşk, emsalsiz bir sezîş ve buluş kabiliyeti vardır.

O'nun amacı, mesajını insanların çoğuna ulaştırmak, halk kitlelerine hitap etmektir. Hikâyelerinde ve şiirlerinde tabiat tasvirlerinden ve hayvan hikâyelerinden ibretli çizgiler alması bize anlatımını daha canlı sunmak istemesinden kaynaklanır. Düşüncesi benzetmeler (metafor) vasıtasıyla berraklaşır.

Neşesini, coşkusunu, mânâ alemini harf ve sözler ifade edemeyeceğine kanidir. Sözü, durmadan, sürçmeden söylüyor. Tekrar varsa sıkırmıyor. Şöyle diyor: "Ben kafiye düşünürüm; Sevgili bana der ki: Yeryüzünde başka bir şey düşünme! Ey benim kafiye düşünenim rahatça otur, benim yanımda devlet kafiyesi sensin. Harf ne ölüyor ki sen onu düşünesin! Harf nedir? Üzüm bağının çitten duvarı. Harfi, sesi sözü birbirine, vurup parçalayayım da seninle bu üçü de olmaksızın konuşayım."¹

Mevlânâ'nın şiirlerinde sadece coşkun duygular değil, didaktik (öğretici) temalar da vardır. Anlatım üslubunda tabiat ve onun gizemleri sınırsız alem sevgisi ile insan sevgisi, insanlık akışı, kendisinde canlı bir hassasiyet ve kabiliyetle yoğunlaşarak mânâlaşıyor.

Kışın zulmü, baharın lütfü, güzün hüznü, tarlalar, tohum, değirmen,

* VIII. Millî Mevlâna Kongresi, Tebliğler, S. Ü. Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yay., Konya, 1996, s. 115-123

toprak, dere, şehir, köy, pazar, sonra dağ, tepe, ova, her türden hayvanlar: Arslan, timsah, köpek, kedi, karınca, arı, sinek; yağmurla hayat bulan çayır, çimen; kasırga, kum, bozkır, çöl v.s. yaratılış esrarı dile geliyor.

Mevlânâ şiirlerinde, yeryüzünün, güneş, ay ve yıldızların, genellikle kainatın ayniyeti tespit etmiştir. Tabiat tasvirlerinde: Gül bahçeleri, açan çiçek, düşen yaprak, harman yeri, kuru toprak, çiçekle dolu ova; parlaklık, karanlık, gece ayın bakışı, tan yerinin ağarması, gece gökyüzü; havadaki zerrelere, dağdan esen yel, deniz dalgaları, tabiat olaylarının çeşitliliği ve yine bunların hâlden hâle girerek değişkenliği, adeta insan ömründeki değişiklikler gibi anlatıyor. Bunlar, insanın iç dünyasının, duygularının, bulundukları hâllere göre sembollerle tasviridir.

Celaledin Rûmî'de fanilik ve ebedilik fikri, ilahi kuvvete bağlı bir daire şeklinde tabiatı yansıtır. Mevsimlerle birlikte, tabiatın ana unsurları: Su, hava, toprak, ateş eşyayı hareketlendirir, durdurur; öldürür, canlandırır. Baharda tabiat birdenbire canlanır. İnsan kendi iradesine bağlı olmayan bu hal karşısında Üstün Varlık'a iman eder. Fakat insan, ağaçların ve çiçeklerin solmasına da tanık olur. O zaman hayatın bir gün sonra ereceğine inanır. Bu, tabiat nizamı içinde bir daimî dönüşür.²

Güneş'in tabiat olaylarındaki fonksiyonu, çeşitli boyutlarıyla anlatılır. Şemseddin (Şems-i Tebriz) ile güneş özdeşleşir. Ezeli güneşin (yani maşûkun) yüzünün aksini her yerde görür. Bu güneş olmasaydı ne gül açardı, ne de meyve olurdu. Güneş hasretle bekleyen her âşık yeni bir hayat, ebedî bir güzellik verir. Güneş Tanrı'nın Cemâl ve Celâl'ini ima eden güzel ve isabetli bir semboldür. Güneşin şuaları vasıtasıyla âdî taşların kıymetli lâl haline gelmeleri, alçak maddenin altına çevrilmesi mümkündür.³

Ama sadece güneş sembolü yetmez, Mevlânâ tabiatı, birbirileri bağışıklı başka remizler anlatır: Bağ ile bahçe; kuş ile çiçek; âşık ile maşûk, konuşur ve halleşir.

Elinde fırçası, önünde paletiyle tabiatın her mevsimini boyayan

ressamların tabloları gibi, mısralarla veya kıtalarla, nesneleri, gözümüzün önünde canlı olarak sergiler.

Baharın canlanması şu mısralarla canlanır:

"Sevgilinin elçisi olan bahar neşe içinde geldi.

Biz mestiz, âşıkız, humârdıyız ve kararsızız...

Bağa doğru çık, gözümün nuru! Çemen güzelliklerini intizarda bırakma!

Gayb aleminden çemenlere garip şeyler iniyor.

Gül senin ayak basman için gülistâna gelmiştir.

Yüzüne baktığı için diken bile güzel görünüyor.

Ey Selvi! Susam çiçeği dere kenarında sesini anlatmak için baştan başa dil kesilmiş.

Gonca düğümlemiş, düğümleri açan lütfunda, açılıp dökülecek...

Ölü tohum canlanıyor. Toprağın sakladığı sır, şimdi âşikâr oldu.

Meyvesi olan dal sevincinden sallanıyor ve kök, böyle bir şeyi olmadığı için utancından yerin dibine giriyor. Güzel ve bahtiyar dallar ağaçlarda canlanıyor."

Mevlânâ bize tarlada buğdayın ekilişini, boy atmasını, duruşunu, biçilişini, her safhasındaki görümünü ibret nazarımıza incelikleriyle sunar:

"Bildir dikilmişti ki, bu yıl yerden baş verdi, filizlenip boy attı." (Divân-ı Kebir, I, 146)

"Ölüp gömülen tohum nasıl biter, yüzlerce başak verirse, Tanrı lütfıyla ben de binlerce öldüm, tıpkı o tohuma döndüm." (Divân-ı Kebir, I, 169)

Ekinin boy atıp büyümesini ve sonra sararmasını ve biçilmesini şöyle anlatır:

"Senin ekinindik, aşk orağıyla sen biçtin bizi, samandan ayırdın, ambara çekmedesin. Bu çekiş doğruya, lâtuf ve kemere zerreden bütüne götürmedir.

Harman yeri güzel bir yerdir. Çünkü orası, padişahın bulunduğu 'can harman yeri' dir.

Şu güzelim tanelerin kulakları bir hoş rahmette, ümitleri bir seher yelinin esintisinde, böylece yeryüzünde mahpus kaldılar.

Buğdayla samanın ayrılışı gerçekte aslı olmayanın birbirinden ayrılmasıdır." (Divân-ı Kebir, I, 174)

Sonra buğday toplanan ambara gider:

"Gönül buğdaya benzer, bizse değirmeniz sanki; değirmen ne bilecek bu dönüş niçin? Ben sanki taş, suyu da düşünceler; taş der ki: Bu olayı su bilir, su da değirmenciye sor, der. Şu suyu aşağı akıtan o. Değirmenci der ki: A ekmek yiyen, şu değirmen dönmeseydi kim ekmekçi olurdu?" (Divân-ı Kebir, I, 221, IV, 142)

"Cihan bir tandır, orada renk renk ekmekler var. Fakat ekmekçiye gören ne yapısın tandırı, ne yapısın ekmeği." (Divân-ı Kebir, I, 163)

Bu sembollerde, tandır yeryüzü, pişen ekmek olgun insan, ekmekçi Cenab-ı Hak'tır.

Kısacası ekmek, varlıktaki birliğe erme yolunda çıkılan yolculuktaki engellerden birisidir. İnsanın hayatta doğup büyümesi, olgunlaşması, ölmesi sürecidir.

Ekinden ekmeğe giden süreç içinde, Mevlânâ büyük felsefesini bu sembollerle açıklar. Tohum, tarla, ekin, buğday, başak, harman, buğdayın samandan ayrılışı, ambar, değirmen, un, hamur ve nihayet ekmek, bu arada harman yangınları, tarlaya zarar veren fareler, fırtınalar v.s. hepsi bize ilâhî düzenin tabiattaki görünümünü sergiler.⁴

Şimdi bahar tasvirlerine dönelim:

Bahar geldiğinde, Mevlânâ, müridi Hüsametdin Çelebi'ye ait olan bahçeye, baharı ve tabiatı hissetmek ve gözlemek için giderdi. Küçük karıncaların toprak üzerine çıkıp yavaş yavaş yürümelerini beklerdi. Bunlar baharın ne demek olduğunu bilmeyen, karanlık toprak hapishaneyi terk eden, baharın müjdecileridir. Tıpkı küçük karıncaların toprakta saklandıkları gibi, küçük ağaç kurdu da, karanlıkta beslenip,

hapishanesinin kısa bir süre sonra çiçek açan bir dal olacağının farkında değil.

Mevsimlerden kış, uzun ve serttir. Donukluğu ve cansızlığı ifade eder. Eğer kar ve buz, güneşin ihtişam ve büyüklüğünü bilseydi, köklerini canlandırma konusunda faydalı bir iş yapmak üzere ağaçlara doğru hızla giden akarsu şekline dönüşmek için hemen erirdi. Çünkü donmuş olmak, sadece kendini düşünen ve güneşin bir başka şekle dönüştürme gücünü henüz tecrübe etmeyen bencil insanın durumudur. Güneşten uzakta acınacak halleriyle kar ve suya benzeyen veya bazı nedenlerle güneşin ışınlarından mahrum olanlar konusuna sık sık döner.⁵

Kar her an şöyle söyler:

"Eriyecek ve sel olacağım,

Denize koşacağım, ben deniz ve okyanusa ait bir varlığım.

Yalnızım, durgunum, donmuş ve katılaşmışım..."

Madde dünyası buz gibidir; kıyamet gününde eriyecektir. Kıyamet gününde İsrail'in sürü ile toprak altında gizlenmiş, görünüşte bozulmuş olan her şey yeniden canlanır, gözle görülür hale gelir. Karın nasıl yok olduğu, güneşin gücünü öven çiçeklerin su ile ortaya çıktığı anlatılır.

"Yokluk halindeyken şöyle söyledim: Ey kralların kralı,

Bütün tasavvurlar bu ateşin içinde eridi!

O cevap verdi: Senin hitabın hâlâ bu karm bâkiyesidir:

Kar bâki olduğu sürece kırmızı gül gizlidir!"

Mevlânâ kışı ve içindeki aralık ayını çilgun hırsız ile karşılaştırabilir. Ağaçlar ve bitkiler süslerini ve meyvelerini gizlerler; ancak emniyet âmiri (Şihne) Bahar gelince, bu hırsız kendini gizlemek için kaçıp gider. O zaman, gül bahçeleri, mis kokulu yeşil bitkiler galip gelir; zambaklar, hançerlerini ve kılıçlarını keskinleştirir. Ali'nin gizemli kılıcı Zülfikâr gibi hareket ederler. Bunun sonucu sevgiliye götüren yollar kıştan kurtulur. Sonra bütün güzel tomurcuklar karanlık dünya

zindanından fıskırır.

Kışın ağaçların gözlerden sakladığı zenginlik, bahar geldiğinde harcanır. Aşığın kış mevsiminde "hakkıyla sabretmesi" (Sûre XII/18) gerekir. Böyle yapması ona, Yakûb gibi sabırla bekleyen ağaçlar tarafından öğretilir. Tıpkı ilk ılık güneş ışığı ve meltemin onlara taze ve umut dolu yeşil tomurcukların (Yusuf'un gömleğinin kokusuna benzeyen) güzel kokusunu getireceği gibi, insan kalbi de bir gün ruhun baharını ve cennetini ebedî baharını tecrübe eder.

Böylece Rûmî, kışı, Tanrı'sıyla başbaşa kalan sûfinin halvet zamanı olarak görür. Bu zamanda manevî güç toplanır, baharda yeniden dirilişe tohumlarını hazırlar:

Soğan, pırasa ve gelincikler kışın sırlarını ifşa edecekler;

Bazısı taze olacak, diğerleri menekşeler gibi başları eğik ve aşağıda.

Kışın, can kuşları gözden kaybolur, sadece siyah karga ve kuzgun ortaklıktadır. Sonbaharda çıplak tabiat içinde karga ince bir siyah elbise giyer ve çirkin görüldüğünün farkında olmaksızın kendisini mutlu hisseder:

"Şayet karga kendisinin çirkinliğini bilseydi,

Keder ve acıdan kar gibi erirdi!

Karga baharda ortadan kaybolunca gerçek can kuşlarının varacağı zaman tam zamandır."

Asırlar boyunca İran ve Türk şiir sanatında şakiyan ve seven ruhu temsil eden sadece bülbül değil, bir de leylek vardır. Leylek, Türkiye'de özellikle takvâ ehli ve dindar telâkki edilir. Zira o her sene Hacc'a gider ve yuvasını cami kubbesinde, minarede yapmayı tercih eder. Onları şöyle anlatıyor Mevlânâ:

"Bir defasında baharın ilk günlerinde, yüzlerce leylekten oluşan bir sürü gördük. Yolda ve tarlada oturuyorlardı. Kışın sona ermiş olmasından memnundular. Onların sürekli olarak tekrarladıkları lak lak, Kur'an'daki el-emru lek el-emru lek: 'mülk sana aittir, emr sana aittir' anlamına gelmektedir. Bu şekilde onlar Yaratıcı'yı sürekli olarak övmekle meşguldürler."⁶

Mevlânâ, Konya civarındaki Türkmen kabilelerinin yaylaya dönmelerini seyretmiştir. Bu kabileler kışın çadırlarını, etrafını vahşi köpeklerin koruduğu ovalarda, kışlaklarda kurarlardı. Bahar ile birlikte otlak ve meraların izini takip ederek şehrin kenarındaki kırsal bölgeden ayrılırlardı. Türkmenlerin yaylaya geri dönüşü, bahçelerdeki ağaçlara, yeşil yaprakların ve güzel çiçeklerin varışı için uygun bir sembol olur. Kabileler için kışlak, *bedeni*; yayla ise *cenneti* yani manevî hayatı anlatır.⁷

Bahar, ayrıca, ılık yağmurların gelişi demektir. Mevlânâ'nın, aşk ummanından hamile kalmış siyah bulutların toplandığı gökyüzüne bakarak, o bulutların vadiler üzerine göz yaşlarını döküp şehre bereket bahşedinceye kadar, Konya'daki tepede dolaştığını görürüz. Bulutlar ağlamadığı sürece, bahçeler nasıl güler? Bu "Rahmet yağmurları", Mevlânâ'nın tasvirlerinde sıkça görülür.

Nasıl, bahar yağmuru Konya ovasına bereket veriyorsa, peygamberin gelişi de, susuz kalan, insan ruhuna rahmet yağmurlarını öyle verir.

Tabiatın baharda uyanışı, tam olarak insan davranışlarıyla açıklanır. Gülmek, ağlamak, kızmak gibi.

Bahçelerin gülmesi, bulutların ağlamasının bedelidir. Zira yağmur damlaları bahçenin güzelliğini meydana getirmede araç olduğundan, sevenin gözyaşları, sonuçta Aşk-ı İlâhî'nin şefkatinin tecellisine neden olacaktır. Bulutun ağlaması, güneşin sıcaklığı ve gök gürlemesinin hiddeti, kalbin gizli özelliklerini ortaya çıkarmak için birlikte çalışırlar.

Mevlânâ'ya göre ağaçlar, tam olarak dervişlere benzerler. Yavaş yavaş ilerlerler, meyve yüklü oluncaya kadar yavaş yavaş gelişirler. Yaprakları kökün mahiyetine tanıklık eder ve ne tür gıda topladıklarını söyler. Dallar kuru kaldıkça dinlendirilmiş ve mest olmuş zahidlere benzer. Bahar melteminde zuhur eden dostun dudağı onlara dokunduğu zaman, zahidlik aşka dönüşür. Ve tıpkı sürgünün rüzgar sayesinde kımıldaması ve kainatın büyük uyumu ile ahenk içinde tutulması gibi, aynı şekilde kalp de dostun yâdı ile sürekli olarak harekete geçirilmelidir.⁸

Rûmî, arkadaşlarıyla birlikte bahçelerde dolaşır, onlara Bahar'ın çalışmasını takdir etmeyi öğretir. Bahar görünüşte hoş yeşil ipek

elbiseler diken ve onları gözle görülmeyen (Ahiret)in atölyesinden meydana getiren mâhir bir terzi gibidir. Bu terzinin şaheserlerinden birisi, yakası güneş rengi ve kenarına akşamın renk verdiği lâlenin elbisesidir. Yoksa lâle parlaklık ve ihtişamını arkadaşının, hararetili yanaklarından ödünç mü almıştır? Veya gerçek bir şehit gibi abdestini kan ile almış olabilir. Yasemin, şaire sevgilisinden ayrılışı hatırlatır; zira bu çiçek, şayet onun ismini analiz edersek, "ye's-i men" (benim ümitsizliğim) demektir. Halbuki zambak, yüzlerce lisan ile gülün güzelliğini methetmektedir. Her köşede, gerçek sûfiye benzeyen, lacivert elbiseye bürünmüş, oturan, başı-tefekkürde veya sürekli olarak ibadet için diz çökmüş bir menekşe bulabiliriz. Menekşe yaştan dolayı beli eğilmiş olmakla birlikte hâlâ taze ve misk gibi kokan kâmil Müslüman çiçeğidir. Ve gül Ebedî Sevgili'nin mükemmel bir benzeri gibi açar.

Tabiatın esrarını ve letafetini bize anlatan hayvan hikâyeleri ibret dersleri verir. Her yaratığın bir güzel yanının olduğu anlatılmak istenir.

Baharın gelmesiyle birlikte, bahçelerin her bir köşesinde şimdi kuş sesleri duyulur; ebediyet gülünün aşığı bülbül, karganın çirkin feryadının sona erdiğini ilân eder. Bu canlılığın yorulmaz sembolü arılar, bal ve bal mumu hazırlayarak yeniden oğul vermeye başlar. Tahtalı güvercin, sevgilisine giden yolu buluncaya kadar "kû" (nerede? nerede?) çağrısını her gün tekrar eder. Kuşlar, beyaz ve sarının ince bir zar ile ayrıldığı yumurtalarını bırakmaya başlar. Fakat insan ve hatta bütün kâinat ile mukayese edilebilecek yumurta, Allah'ın rahmet kanatları altında kuluçkaya yatırıldığında tamamen tüylü bir kuş ortaya çıkar ki, artık beyaz ve sarı arasındaki fark kaybolur. Kısa sürede, güvercin yuvalarında genç güvercinler görülür ve aşık sevgilisine şöyle der:

"Biz senin güvercin yuvanda doğmuş yavru güvercinler olduğumuzdan

Yolculuğumuzda daima senin revakının etrafında dolaşırız." Ve güvercin hikâyesi devam eder...

Kuşlardan, bir de tavus kuşunun güzelliği büyülemişti Mevlânâ'yı.

Bu renkli kuş, harika tüylerini "aşıkların kalpleri gibi" açar; semâ ederek, insan ruhunu semâyâ davet eder ve böylece tam olarak baharın diğer tezahürlerine karşılık verir.⁹

Sözü tamamlarsak:

Bütün bu canlılar ve olaylar âlemi, hep Tanrı sevgisi, insan sevgisi, tabiat sevgisi motiflerini taşırlar. Mevlânâ, diğer mutasavvıflar gibi Tanrı'nın açık- gizli mesajlarını söze veya yazıya döker. Tabiatın güzelliklerini, onu yaratanın güzelliklerini anlatmak için vasita sayar. Kainat öyle bir hazinedir ki tükenmez; esrarı, bilgi ve akıl sahiplerinin idrakini aşar. İnsanlara, bu sonsuz hazinede alınacak dersleri, duyular âlemi olan tabiat ve canlılardan seçmek, Mevlânâ'nın başvurduğu en uygun usuldür.

İşte tabiat da bu sevgi yumağının bir parçasıdır. Tabiat her yönüyle Yüce Varlık'ın bütün güzelliklerinin seyredildiği bir ayna gibi kabul edilebilir. Gizli olan sırlarını ancak düşünen ve hissedebilen kişiler fark eder.

DİPNOTLAR

- 1- Mevlâna, Memevi, Çev: Veled Çelebi İzbudak, Önsözü C: 1, İst. 1973.
- 2- Mehmet Kaplan, "Yunus Emre'de Nebatlar", *Türkiyat Mecmuası*, XII, İst., 1955, s. 45-47.
- 3- A. Schimmel, "Mevlânâ'ya Göre Konya'da Hayat", (Özet) *Bildiriler*, İğ Bank. Yay. Ank. 1973, s. 142.
- 4- Müjgan Cumhur, "Mevlânâ'nın Şiirlerinde Ekinden Ekmeğe" 2. Milli Mevlânâ Kongresi (Tebliğler), Konya, 1986, s. 262-271.
- 5- A. Schimmel, "A Spring day in Konya, According to Jalal al-Din Rûmî." *The Scholar and the Saint, Studies in Commemoration of Abu'l-Rayhan al-Bîrûnî and Jalal al-Din al-Rûmî*, Edited by Peter J. Chelkowski, New York University Press, New York, 1975, p. 256.
- 6- A. Schimmel, A.g.m., s. 258-259.
- 7- A.g.m., s. 260.
- 8- A.g.m., s. 263.
- 9- A.g.m., s. 265; Özgün Baykal, "Mevlânâ Mesnevisinde Hayvan Hikâye ve Motifleri"; bir doktora tezi olarak (DTCE Ktp. No: 47) hazırlanmış ve Kültür Bakanlığı tarafından basılmıştır.

HAZRET-İ MEVLÂNÂ'NIN SEMÂ'İ*

Yard. Doç. Dr. Ahmed Selâhaddin HİDAYETOĞLU

Rahman ve Rahîm olan Allah'ım!
Senin Güzel İsm-i Celîlin ile başlıyorum...
Ta'zîm ile Hamd ü Senalar:
Hidayet nuru ile kalblerimizi nûrlandıran;
bize sünnet ve cemaat ehlinden olmayı nasib ile ikram eden
Allah'a...

Şevk ile Salavatlar:

Mü'minlere Rauf ve Rahim olan; âlemlere Rahmet Habibu'llah'a...

Aşk ile Selamlar:

"Şem'a-i Nur-i Ahmed'in; Nur-Cemal-i Muhammed'in pervâneleri"
cümle Evliya'ullah'a... Hususiyle O pervâneler'in Cananı Mevlânâ'ya...

1. Aşk bize meşk eyleyen

Meşki bize aşk eyleyen

Zevki dile zerk eyleyen

Monlâ-yı Rûm Sultânımız

Sultân Veled Cânânımız

2. Himmet edip, eyle medet

İkrâmına yoktur aded

Zîrâ sizi sevmiş Samed

* Mevlânâ Güldestesi -6, Konya Büyükşehir Belediyesi Yay., Konya, 1996, s. 107-118

Monlâ-yı Rûm Sultânımız
Sultân Veled Cânânımız

3. Şeyhim Bahâ, feyzi müdâm;
Seyyid, Salâh Şems ü Hüsâm
Hak Dost için, sun dolu câm...

Monlâ-yı Rûm Sultânımız
Sultân Veled Cânânımız

4. Bulmuş Kerîm, bûy-i vefâ
Ceddim Ulu Ârif bekâ,
Cân dideme bahşet ziyâ

Monlâ-yı Rûm Sultânımız
Sultân Veled Cânânımız

5. Dinle, HİDÂYET¹ cân gözüm
Hayy Mesnevî, Dîvân özüm
Dâim seni görsün yüzüm.

Monlâ-yı Rûm Sultânımız
Sultân Veled Cânânımız

Hazret-i Pîr'i yâd ederken O'nun şu iki mısrasını, samimiyetle yâd etmek; okumak, bize ve O'nu sevenlere vacibdir:

"Men bende-i Kur'ânem eğer can-dârem
Men hâk-i reh-i Muhammed-i Muhtârem"

Ey muhabbet dâiresinde olan Canlar! Allah'ın Selâmı sizlere olsun...

Siz muhabbet ehli Canlar'ın hürmetine Allah, bizim duyuşlarımızı ve niyetlerimizi temizlesin...

1- Ahmed Selâhaddin Hidâyetoğlu

Ey Aşık Canlar ve Sadık Güzeller!

Allah'ın, Selam. İsm-i Şerifi'nden tecellisi üzerlerinize olsun...

Sizlerin hürmetine Allah, bizim ruhlarımızı arındırsın...

Ey dostluk ve aşk yolunda yürüten Canlar!

Allah'ın Selâmı üzerinize olsun...

Siz Hak yolcularının hürmetine Allah,

bizim can gözlerimizden perdeyi kaldırsın

Hazret-i Pîr'in sevgisi etrafında toplandık. Binaenaleyh, isterseniz ismi güzel, cismi güzel, yüzü güzel, huyu güzel Peygamberimize Salavat getirelim... Hazret-i Pîr Mevlânâ Celaleddin-i Rumi Hazretleri'nin ruhaniyetine ve üzerlerimizde hakkı olan analarımızın, babalarımızın, hocalarımızın, üstadlarımızın ve bi'l-cümle geçmişlerimizin ruhlarına Fatiha okuyalım...

Can u gönülden konuşmamın dibacesi olarak. Niyaz Ayin-i Şerifi'nin güftesini sunmak istiyorum:

I.

1. Şem'-i ruhuna cismimi pervâne düşürdüm

Evrak-ı dili ateş-i sûzane düşürdüm

Bir katre iken kendimi ummane düşürdüm

Hayfa yolumu vadi-i hicrane düşürdüm

Takrir edemem derd-i derunum elemim var

Mevlâ'yı seversen beni söyletme gamım var

II.

1. Dinle sözümü sana direm özge, edâdır

Derviş olana lâzım olan aşk-ı Hudâ'dır

Âşıkın nesi var ise ma'sûka fedâdır
Semâ' safâ cânâ vefâ ruha gıdâdır

2. Aşk ile gelin eyleyelim zevk u safâyı
Göklere değin ırgörelim huy ile hâyı
Mestâne olup depredelim çeng ile nâyı
Semâ' safâ cânâ vefâ ruha gıdâdır

3. Ey sufi bizim sohbetimiz cana safâdır
Bir cur'amuzı nûş idegör derde devâdır
Hak ile ezel ettiğimiz ahde vefâdır
Semâ' safâ cânâ vefâ ruha gıdâdır

4. Aşk ile gelin tâlib-i cûyende olalım
Şevk ile safâlar sürelim zinde olalım
Hazret-i Mevlânâ'ya gelin bende olalım
Semâ' safâ cânâ vefâ ruha gıdâdır

Hazret-i Mevlânâ'nın Semâ'ı, hakkında çok konuşulan, lehinde ve aleyhinde fikirler beyan edilen bir konu. Bu konuyu, O'nun eserlerinden hareket ederek tesbit etmeğe çalıştım. Konuyu iki kısımda mütalaa ediyorum:

Birincisi:

Semâ'ın lügat anlamı ve bu anlamla ilgili, Hazret-i Mevlânâ'nın duygu düşünce ve yorumları.

İkincisi:

Semâ'ın terim olarak anlamı ve bu anlamla ilgili Hazret-i Mevlânâ'nın duygu, düşünce ve yorumları.

Semâ', musiki nağmelerini ve güzel sesi duymak ve dinlemektir.

Hazret-i Mevlânâ'ya göre:

"Güzel sesi dinlemek Âşıklara gıdadır. Çünkü güzel sesi dinlemekte kalb huzuru ve Allah'a vuslat zevki vardır. Gönüldeki hayaller güzel sesle gelişir; kuvvetlenir. Hatta hayaller bu güzel sesteki, bu güzel nağmeden suretlere ve şekillere bürünür. Aşk ateşi güzel seslerle kuvvet bulur, parlar, alevlenir."

Hazret-i Mevlânâ der ki:

"Biz hepimiz Adem Aleyhis-Selâm'ın cüz'leriydik. Cennette o nağmeleri duyduk ve dinledik. Gerçi su ile toprak bize şüphe verdi ama, yine o nağmeleri birazcık hatırlıyoruz."

Musiki nağmelerini ve güzel sesi dinleyen, seven ve öven Hazret-i Mevlânâ makamlara son derece vakıftır ve makamların ruh halleri ile münasebetini; gönül âlemine tesirini yakinen bilmektedir.

Hazret-i Mevlânâ yalnızca bir gazelinde, tam on dört makam ismi verir. Bu on dört makamın halet-i ruhiyesini kendi anlayış ve duyusuyla ifade eder. Birkaçını arz edeyim:

"Üç telli sazı çal... Ben birliğe ulaştım, ikilikte bulunma. Ya Rehayı perdesinden çal, ya Rehavi perdesinden. Ney'de Neva makamını bul da sessizliğin, nağmesizliğin feryadını üfür."

Irak makamındaki nağme, bu ayrılığın dermanıdır, sen söz söylemeden gönlü alır, götürürsün, fakat nereye götürürsün, nereye kadar ulaştırırsın?

Doğru sözlü, doğru işli dost isen Rast makamından çal ki, Hicaz'a gelesin.

Uşşâka, Hüseyini perdesinden topla, Büselik, Mâyeye perdeleriyle gönüller aç.

Senden Dügâh istiyorlar, sen Çârgâh'dan söyle, sen bu yerin, bu yurdun

mumusun, ışığıın ey güzelim, ne de hoş çalmadasm, ne de hoş söylemede..."

Hazret-i Mevlânâ'nın bulunduğu Semâ' Meclisleri'nde, Rebâb, Ney veya Nây ki- Mevleviler Nây-ı Şerif derler- Tanbur, Def gibi musiki aletleri çalınmış. İlahiler okunmuştur. Bunu birçokları kabul etmiyor ama, bu bir gerçek. Bakınız Yunus ne buyuruyor:

"Mevlânâ sohbetinde saz ile işret oldu

Ârif ma'nîye daldı kim bilebilir ferîste"

Hazret-i Mevlânâ'nın meclisinde 'Nây'lar üflendi, kudümlere vuruldu, tanburlar çalındı, gazeller, ilahiler okundu, Semâ' edildi ve o mecliste bulunan ârifler öyle bir ma'nevi âleme daldılar ki, melekler bile o âleme vakıf değil...

Hazret-i Mevlânâ'nın oğlu Muhammed Bahaeddin Veled Hazretleri Rebâbî'dir. Bakınız, çaldığı sazın adıyla bir de mesnevi tarzındaki eserini bize sunuyor: *Rebâb-nâme*... Sultan Veled diye tanınan bu zat, babası Hazret-i Mevlânâ'nın huzurunda, nice geceler seherlere kadar Rebâb çalmıştır. Nitekim Hazret-i Mevlânâ, "canlara ecir verensin; ebed sultanısın" diye övdüğü oğlunun kendi huzurunda Rebâb çaldığını, Rebâbî olduğunu şu ruba'isinde belirtiyor:

"Muhammed Bahâeddin Veled'in ne güzel bir adeti, ne güzel bir huyu var; kapkaranlık gecede bizi sessiz sedasız bırakmıyor. O, Rebâb'ı tâ şehere kadar okşuyor, uykusu gelir ise, uykunun boğazını sıkıyor."

Hazret-i Mevlânâ'nın "Hamza" adında son derece maharetli bir Neyzeni vardır.

O zamanın musiki üstadı olduğu belirtilen Kemâl Kavvâl, Hazret-i Mevlânâ'nın bulunduğu meclislerde Def çalardı. Ayrıca Hazret-i Mevlânâ'nın çok tatlı sesli aşkla def çalan bir gûyendesi vardı.

Hazret-i Mevlânâ'nın şiirlerinde ismi geçen *Rebâbî Ebu Bekir* ve *Rebâbî Osman* da Hazret-i Mevlânâ'nın Semâ Meclislerinde Rebâb çalan Mevlevî canlarındandır. Mevlânâ hayranlarındandır.

Osman Gûyende ile Şehâbeddin Gûyende Hazret-i Mevlânâ'nın

Rebâbî dinleyen Hazret-i Mevlânâ, Rebâb hakkında şu yorumu sunuyor:

"Rebâb aşk kaynağıdır, arkadaşların eşi ve dostudur. Araplar, buluta Rebâb adını takmışlardır.

Bulut nasıl gülü, gül bahçesini sularsa, Rebâb da gönüller gıdası, gönül âleminin sâkisi'dir..."

Hazret-i Mevlânâ, Rebâb sesi dinlemekten maksadın ne olduğunu Mesnevî-i Ma'nevî'sinde şöyle açıklar:

"Rebâb sesi dinlemekten maksad, yanı yakılarak, hasret çekenler gibi Allah hitabını hayal etmektir."

Hazret-i Mevlânâ, can kulağıyla dinlediği Rebâbın, neler dediğini şöyle anlatır:

"Hiç biliyor musun? Rebâb ne diyor, gözyaşlarıyla, yanıp kavrulmuş ciğerlerle neler söylüyor?"

Diğer ki: Ben etimden uzak bir deriyim. Ayrılıktan nasıl ağlamayayım, nasıl dertlenmeyeyim?

Önce Cenâb-ı Hak'tan ayrıldık da şu cihana geldik; fakat biz, halden hale, şekilden şekile döne döne yine O'na gidiyoruz.

Sen, seni sımsıkı tutana, sımsıkı yapış. Evvel de (önü olmayan ön de) O'dur. Ahir de (sonu olmayan son da) O'dur. (Evvel ve Ahir, Cenâb-ı Allah'ın isimlerindendir).

Sen O'nu (Evvel ve Ahir olan Allah'ı) bul!"

Evet Rebâb böyle söylüyormuş...

Rebâb dinlemenin haram olduğunu söyleyen âlimlere Hazret-i Mevlânâ'nın verdiği şu manidâr cevabı nakledelim:

"Dünyanın yüce âlimleri: Ma'lumunuz olsun:

Biz, Âl-i İmrân Sûresi'nin on dördüncü âyet-i kerîmesinde beyan buyurulduğu veçhile, bu dünyada insanlar için bezenip süslenen, kadm,

altın, gümüş, mal, mülk gibi her şeyi ve onların verdiği lezzetleri; medreseleri, tekkeleri, ileri gelenlerin hizmetine bıraktık. Hiçbir mansipta (makamda) gözüümüz yoktur. Dünyaya ve dünyanın içindekilere artık hiç bakmıyoruz. Biz bir köşede inzivaya çekildik, şöhretten kaçınma evine sığındık. Servetleri, mansıpları, dünyalık lezzetleri sizlere bıraktık. Hatta haram diye men ettiğimiz o Rebâb, azizlerin işine yarasa ve gerekseydi, biz ondan da elimizi çeker, onu din ulularına verirdik. Değersiz görülen, hiç ilgi gösterilmeyen garib Rebâbı biz çaldık, çünkü gariblere rağbet, din erlerinin, Allah'ın 'Halilim' dediği Hazret-i İbrahim Aleyhis-Selâm'ın işidir."

Hazret-i Mevlânâ'nın Ney ile ilgili beyitleri var. Bazılarını arz edeyim:

"Ey güzel sesli Ney! Gönüller almadasın, hoşsun güzelsin, sıcak nefes vermedesin, soğuk havaları silip süpürmedesin.

İçinde ne boğum var, ne bir şey; bomboş... Dertlere düşmüş, perişan olmuş gönülden, candan, derdi eleme almada, onları da kendine döndürmedesin."

Hazret-i Mevlânâ, Ney'in sırrını şöyle beyan etmektedir:

"Ney'in nağmeleri, Hazret-i Peygamber Sallallahu aleyhi vesellemin, Hazret-i Ali (Radiyallahu anhe) söylemiş olduğu sırların şerhidir."

Hazret-i Mevlânâ'nın Tanbur hakkındaki bir rubaisi de şöyle:

"Tanbur, ten tenen tennen diye, nağmeye başladı mı, elsiz ayaksız gönül, zincirini koparmağa koyulur... Çünkü onun, mehtabın ışığında gizlenmiş sesi gelmededir. Ey yorulmuş yol arkadaşı, gel demededir."

Terim olarak Semâ':

Musiki nağmelerini dinlemek, dinlerken vecde gelip harekette bulunmak, kendinden geçip dönmektir.

Mevlevî anlayışıyla Semâ', musiki seslerinin, Elest meclisinde Cenab-ı Hakk'ın: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" hitabındaki zevki andıran hatırasıyla gönülde coşan aşk heyecanlarının verdiği bir harekettir.

Diğer bir ifadeyle Mevlevî Semâ'ı, Allah'ın emirlerini ve Peygamber-i zi-şanın sünnet-i şerifelerini bütün incelikleriyle ve gönülden istekle yerine getirmekten insanın vicdanında hasıl olan hazdan akdedilme bir 'meclis-i aşk'tır.

Mevlevî Dergâhlarının Semâ-Hanelerinde yazılı olan ve Semâ'ın hakikatini tarif eden dokuz beyitten bir kaçını arz edeyim:

"Semâ', kendinden geçmek, mutlak yoklukla zevalsiz, devamlı varlık tadını tatmaktır.

Semâ', Ya'kûb'un derdini ve devasını bilmek, Yûsuf'a kavuşmak kokusunu Yûsuf'un gömleğinde koklamaktır.

Semâ', Mûsâ peygamberin Asâsı gibi her solukta, o Firavun'un sihirlerini yutmak, yok etmektir."

Hazret-i Mevlânâ'nın, Semâ' edenin haletini, Semâ'ın mânâ ve mâhiyetini anlatan gazelleri vardır. Onlardan bir kaç beyit:

"Semâ' nedir? Semâ', gönüldeki gizli erlerden bir Selam... Garib gönül, onların mektubu gelince rahata kavuşur.

Aklın dalları budakları, bu yel ile açılır, saçılır; bu vuruşla beden genişler, ferahlar, huzura erişir.

Donup buz kesilen, bu musikinin tesirine kapılmayan, ölüp yok olanlardan da aşağı olan canın, toprak başma..."

Şems-i Tebrizi Hazretleri'ne Semâ'ın sırrı sorulduğunda görüş ve düşüncelerini şöyle beyan eder:

"Allah'ın tecellisi, Allah erlerine Semâ'da daha çok vaki' olur. Onlar kendi varlık âleminin dışarı çıkmışlardır. Semâ' onları, diğer âlemlerden çıkartır, Hakk'ın likâsına (cemaline) ulaştırır. Onun için hal ehline Semâ', beş vakit namaz, Ramazan orucu ve zaruret anında su içmek ve yemek yemek gibi farzdır. Hâl sâhiblerinin hayatı Semâ' ile kâimdir. Eğer bir Semâ' ehli doğuda, biri de batıda Semâ' etse, her ikisi de birbirinin halinden haberdar olur.

Riyazet ve zühd ehlinin Semâ' etmesi de mübahdır. Onların bunda gözleri yaşarır ve kalbleri rikkate gelir."

Hazret-i Mevlânâ'ya göre dervişler niçin Semâ' eder?

"Dervişler vecde düşerler de, Allah'a özleyişleri artsın, Ahirete inanış sevgileri çoğalsın, dünyaya gönülleri yabancı olsun diye Semâ' ederler."

Şems-i Tebrizi Hazretleri, Yüce Pîr Mevlânâ'ya, şöyle buyuruyorlar:

"Semâ' buyurunuz, zira taleb ve arzu ettiğiniz şeyi Semâ'da ziyadesiyle bulursunuz. Semâ'ın halka haram olması, nefislerinin istekleri ile meşgul olduklarındandır. Halk Semâ' ettiği zaman, yerilen ve tiksiniilen halleri kendilerinde artar. Hak ve hakikatten gafil oldukları halde hareket ederler. Hiç şüphesiz böyle bir zümreye Semâ' haram olur. Halbuki Allah'a Âşık ve O'nu talep eden ve Semâ'da aşk ve şevki artan, o esnada Allah'tan başka, nazarında bir şey görünmeyen bir topluluğa Semâ' mubah olur."

Hazret-i Mevlânâ ile Cenab-ı Şems'in sırrı, Onların gerçek varisi Sultan Veled Hazretleri şöyle buyururlar:

"Faziletli, çok zâhid ve verâ ehli olan babam, gençliğinde Semâ' etmemişti. Büyükbabam Sultanü'l-Ulema Bahâeddin Veled Hazretleri'nin hakkında, "benim ile onun makamı birdir" diye buyurduğu kâmil bir veliyye olan anneannem Büyük Kira Hatun, babamı Semâ'a teşvik ederdi. Babam da Semâ' ederdi. Şemseddin-i Tebrizi Hazretleri gelince ona Semâ'ı öğretti."

Hazret-i Mevlânâ'nın kırk yıl samimiyetle hizmetinde, sohbetinde ve Semâ Meclislerinde bulunarak, pişip olgunlaşanlardan Sipehsâlâr da, Hazret-i Mevlânâ'nın, Cenab-ı Şems ile görüştüğten sonra Semâ'a rağbet ettiğini söylüyor.

Bu beyanlara göre, Hazret-i Mevlânâ, Cenab-ı Şems ile buluşmadan önce, zaman zaman Semâ' etmiştir. Ancak Cenab-ı Şems ile buluştuktan sonra, Şems-i Tebrizi Hazretleri'nin telkin ve talim ettiği mânâda Semâ'da bulunmuş ve Semâ'a rağbeti artmıştır. Şems Hazretleri'nin, Konya'ya gelişleri 1244; Hazret-i Pîr'in irtihali 1273 olduğuna göre Hazret-i Mevlânâ, Cenab-ı Şems'den sonra, takriben otuz sene gece gündüz Semâ' meclislerinde Semâ' etmişlerdir.

Semâ'ın remizleri...

Hazret-i Mevlânâ'nın, Semâ' hakkında verilen hükümler ile ilgili görüşlerini nakledeyim:

"Semâ'ı, bazı bilginler men etmişlerdir. Bazıları caiz görmüştür. Her ikisi de doğrudur.

Nefse uyan, şehvetine kapılan kişiler, kibirle, gafletle Semâ'a kalkarlar, Ahiret hallerinden haberleri yoktur. Onların Semâ'ı, boşuna bir iştir, oyundan ibarettir. Yaptıklarıyla azaba uğrayanların ta kendileri onlardır. Çünkü nefis ve şehvet, dünyadandır.

Şeyhlerin ve muhiblerin Semâ'ma gelince:

Bunlar boş şeylerden, oyunlardan tertemizdir, hatta bunların Semâ'ı, zahir ehlinin çalışıp çabalamasından da yücedir. Çünkü ameller niyete göredir.

Havassa Semâ' helâldir, çünkü onlar Allah'tan gayri her şeyden kurtulmuş bir gönül sahibidirler. Allah için sevmek, Allah için nefret etme duygusu masivadan kurtulan gönüldedir."

Hazret-i Mevlânâ, Semâ' etmek isteyenlere şöyle tavsiye buyururlar:

"Evvela Semâ' ehliyetini elde et, ondan sonra Semâ' yap. Nitekim ben, dün şekeri burnuma tuttum, burnum şekerden bir şey anlamadı; çünkü o anlamağa isti'dadlı değildi.

Hazırlığın olmadan bir madene bile gitsen bir habbe alamazsın. Buğdayı olmaksızın değirmene gidenin ancak saçı, sakalı ağarır, başka bir şey elde edemez.

Bu misalin sonu gelmez, sözü kısa kes, yürü isti'dad elde etmeğe çalış."

Hazret-i Mevlânâ'nın, musikiye ve Semâ'a meyledişinin sebeplerini kendilerinden dinleyelim:

"Biz, Anadolu Ülkesi insanların, hiçbir suretle doğru yola meylet-mediklerini ve İlâhi sırlardan mahrum kaldıklarını görünce, insanların tabiatına uygun düşen şiir ve Semâ' yolu ile, mânâları onlara lâayık gördük.

Çünkü Anadolu halkı, zevk ehli ve şiir sözlüdür. Mesela bir çocuk

hasta olur ve tabibin verdiği ilaçtan nefret edip mutlaka şerbet isterse, hazik tabib, ilacı şerbet testisine koymak suretiyle çocuğa verir. Çocuk onu şerbet zannıyla seve seve içer, dertlerinden kurtulur, sıhhat bulur ve onun bozulmuş mizacı düzelir."

Diğer bir sebebini de şöyle izah ederler:

"Allah erlerinin öldürücü açlık ve istiska hastalığına benzer hal ve zaruretleri olur. Bunu savmak için Semâ', raks, tevâcüd ve musikiden başka çare yoktur. Bu olmasaydı Allah'ın Celâl nurlarının ve tecellilerinin heybetinden, onların mübarek vücutları, Temmuz güneşi karşısında kalmış bir buz gibi erir ve yok olur. Âşıkların harabâtı, imaret kabul etmez ve halleri de ibarelere sığmaz. Medresede elde edilen ilim başka bir iş, Âşıklık başka bir iştir."

Hazret-i Mevlânâ'nın âlem-i cemale göç etmesinden sonra, mutaassıp fakihler, mağrur zahidler, Emir Pervâne'ye gelerek:

"Semâ' haramdır. Mevlânâ'nın, zamanında Semâ' yaptığını ve bunun kendisine mahsus olduğunu kabul ediyoruz, fakat şimdi onun bu adeti arkadaşlarına geçti. Onlar bu bid'ate sarılıyorlar ve aşırı dereceye vardırıyorlar. Sizin, önayak olup asıl ve esası olmayan böyle bir bid'atı yasak etmeniz lazım" diye ısrarda bulundular. Bunun üzerine Emir Pervâne durumu Şeyh Sadreddin-i Konevi Hazretleri'ne arz ediyor. Sadreddin-i Konevi Hazretleri, Konya'nın ileri gelen büyüklerinin bulunduğu mecliste şöyle buyuruyor:

"Benim sözümü kabul edersen, dervişlerin sözlerine itimadın varsa, Mevlânâ Hazretleri'nin şan ve şerefi hakkındaki itikadın da sağlamsa, Allah hakkı için bu hususta, hiç bir şekilde müdahalede bulunma, bir şey söyleme, garazkârların sözlerine uyup itiraz etme; çünkü bu, velilerden bir nevi yüz çevirmedir. Allah Velilerinin bu çeşit bid'atleri, yüce Peygamberlerin sünneti mesabesinde. Onların hikmetlerini veliler bilirler. Kâdir olan Allah'ın işareti olmadan onlardan bir şey sadır olmaz. Nitekim, velilerin olgunlarından sadır olan bid'at-i hasene, parlak sünnet gibidir, denilmiştir."

Yedi yüz küsur yıl önce, Hazret-i Mevlânâ vuslata ermeden önce şöyle diyordu:

"Mezarımı ziyarete gelersen, üstümdeki toprak yığınının raksettiğini görürsün."

Kardeş mezarıma Def'siz gelme, çünkü Allah meclisinde gamla oturmak yaraşmaz."

"Mey-i ma'nâ-yı hidâyet câmudır Mollâ-yı Rum

Ka'betu'llah-i hakikat vâcib oldu hürmeti"

diyerek, Hazret-i Mevlânâ'ya sonsuz saygısını gösteren, 1956'da âlem-i cemâle intikal eden Efe Hazretleri namıyla meşhur, Muhammed Lutfi Hazretleri'nin, Semâ'm ma'nâ ve mâhiyetini ifade eden bir manzumesini sunarak, konuşmamı bitirmek isterim:

1. "Şem'a-i Nur-i Ahmed'e

Cibriller pervâne döner

Nur-Cemal-i Muhammed'e

Kudsiler pervâne döner

2. Zikret Allahu Ekber'i

Yad eyle gel Peygamber'i

Rehber eyle sen Hayder'i

Dervişler pervâne döner

3. Meydan-ı Tevhid kurulur

Tarz-ı Geylani vurulur

Boyunlar Hakk'a burulur

Sadıklar pervâne döner
4. Abdülkadir'in devleti
Nakşibendiler himmeti
Mollâ-yı Rum saltanatı
Salıklar pervâne döner

5. Âşık olan döner elbet
Eder Allah'a muhabbet
Zakirlere iner rahmet
Saidler pervâne döner

6. Şems-i Hûda kalbe doğar
Vâridât-ı hikmet yağar
Sırr-ı Esmâ kalbe sığar
Zakirler pervâne döner

7. Feyz-i Muhammed'den almış
Deryâ-yı Tevhid'e dalmış
Zevk ile hayretde kalmış
Hayranlar pervâne döner

8. Allah Allah Musâ döner
Elindeki Asâ döner
Asumanda İsa döner
Melekler pervâne döner

9. Dervişler ki okur Esmâ
Merhamet eder Müsemmâ
Devrân eder Arş-ı A'la
Felekler pervâne döner

10. Dervişler ki devrân eder
Mukarribler seyrân eder
Kudsileri hayrân eder
Muhlisler pervâne döner

11. Zikrullah demini bulur
Münkirler de muhlis olur
Kâfirler imâna gelir
Dertliler pervâne döner

12. Münkirlere çok görülmez
Hayvan olanlar bal yemez
Yarasa güneşi görmez
Basirler pervâne döner

13. Can gözüyle cananı gör
Kimde kâmil imânı gör
Hak'dan gelen fermanı gör
Mü'minler pervâne döner

14. Her kim sever bir Allah'ı
Zikreder Esmâullah'ı
Görünce Dergâhu'llah'ı
Talibler pervâne döner

15. LUTFÎ kalbe inci eker
Emtâr-ı hikmeti döker
Güneş gurub fecir söker
Yıldızlar pervâne döner

Son söz, Hazret-i Pîr Mevlânâ Muhammed Celâleddin-i Rumi'nin:
"Nereye baş korsam koyayım, secde edilen O'dur.

Altı yönden de, altı yönden dışarda da Ma'bud O'dur (ibadete lâyık olan yüce Allah'tır.)

Bağ, bahçe, gül, bülbül, Semâ', dilber (güzel)...

Bunların cümlesi de bahane; maksad hep O'dur, O..."

18 Receb-i Şerif, 1416 /11 Aralık, 1995

Pazartesi, Saat: 19.30

Hazret-i Mevlânâ'nın 722. Vuslat Yıldönümü

KONYA Fuarı (tarihi adıyla: Dede Bahçesi) Kültür Merkezi Salonu

IV. BÖLÜM MEVLÂNÂ VE GÜNÜMÜZ İNSANI

"Mevlâna, yedi yüz yıl evvel dünyayı büyük bir kargaşalıktan kurtarmıştır. Günümüzde Avrupa'yı kurtaracak tek şey de onun eserleridir, fikirleridir. Bundan sonra hayatımı Mevlâna'nın eserlerini tetkik etmekle geçireceğim; çünkü onlarda çağımızın hastalıkları için ruhânî ilaç ve teselli bulmak mümkündür."

(Prof. Dr. Arthur J. ARBERRY)

"Biz ilâhî hekimleriz; kimseden tedavi ücreti istemeyiz..."

Yetmiş iki millet sırrını bizden dinler.

Biz, bir perde ile yüzlerce ses çıkaran bir Ney'iz"

(Mevlâna)

MODERN İNSANIN BUHRANLARINA HZ. MEVLÂNÂ'NIN MESAJLARI*

Doç Dr. Abdullah ÖZTÜRK

İnsanoğlu varolduğu günden beri, bir yandan nereden gelip nereye gittiği sorusunu sormuş, dinî ve dünyevî bütün ilimlerle bu soruya cevap aramış; diğer yandan hayatın bütün cephelerinde sınırsız ihtiyaçlarını karşılamanın mücadelesini vermiştir.

İradesinin dışında gelişen hayatın, bu alemde bir başlangıcı ve sonu olduğuna şahit olan insanoğlu, kendisi için meçhul olan bu gerçeğin sırrını birazcık olsun anlayabilmek için, kendisine yol gösterdiğine inandığı inanç sistemlerine ve mitolojilere yönelmiştir. Bu tür yönelişlerde aklını, tecrübesini ve sezgisini kullanan insan, kendi mahiyeti hakkındaki farklı görüşleri nedeniyle zaman içinde dogmatik, pozitivist ve ateist anlayışları benimsemiş ve hayatla ilgili problemlerin çözümünde de bu temel anlayışları esas almıştır.

Aklıyla diğer canlılardan farklı olduğunu idrak eden insanoğlu bazen dinin öğrettikleri ile aklın öğrettiklerini birleştirmiş, bazen de dini reddederek her şeyi aklın sınırları içinde açıklamaya çalışmıştır.

Bugün hakim konumda olan Batı medeniyeti XVII. asırdan itibaren ilahî mesajlara sırt çeviren, yalnız aklın kılavuzluğunu kabul eden, gerçeklerin sadece laboratuarlardan çıkabileceğini iddia eden pozitivist bir anlayışa girmiştir.

Batının yeniden doğuş adını verdiği "Rönesans" terakkisi ile XVI. yüzyıldan itibaren kendini Tanrı yerine koyan modern insan, kâinatı Tanrı'nın yerine yönetme iddiasına kalkışmıştır. Bilim ve tekniğin kendisine verdiği güçle, başka insanlara, başka kıtalara hükmetmeye çalışan bu insan, tabiatın mucidi ve sahibi olmak gibi başka bir

* VIII. Millî Mevlâna Kongresi, Tebliğler, S. Ü. Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yay., Konya, 1996, s. 145-150

mutluluğu hayal etmiştir. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda hüküm süren ve doruğa ulaşan bu geçici zaferin sarhoşluğuna kapılan ve yeniden doğduğuna inanan modern insan, hayatın felsefesini yeniden yazmaya başlamıştır.

Tanrı'nın yerinde modern insanın hüküm sürmesini isteyen Rönesans filozoflarının bu umutları XX. yüzyılın birinci yarısında yani Birinci ve İkinci Dünya Harbiyle sona ermiş ve yerini umutsuzluğa bırakmıştır. Önce Tanrı'yı öldüren sonra içindeki Tanrılık duygusunu yitiren modern insanın ümitsizliği Heidegger, Sartre ve Foucault gibi ideologları isyan edebiyatına itmiştir. Kendisini 1942 yılında bu bunalımın ortasında bulan Jean Paul Sartre, "Varlık ve Yokluk" adlı eserinde aynen şunları söylemiştir: "İnsan Tanrı olmayı tasarlayan bir varlıktır. Fakat Tanrı fikri çelişkilidir. Kendimizi boşuna yoruyoruz. İnsan ihtirazsız bir tutkudur." Yine varoluşçu yazar Albert Camus "İsyan Eden İnsan" adlı eserinde, "hayat saçmadır, hayatın hiçbir anlamı yoktur" demiştir. Fransız komünist yazar André Malraux da "Hayatın anlamı var mıdır? sorusunu ilk soran ve bilmiyorum cevabını veren bizim medeniyetimizdir" demektedir. Cüz-i aklıyla tanrılık sevdasına kalkışan insanoğlu kendi iflasını kendisi imzalamıştır.

"Çok karmaşık olan dünyanın pilotluğunu insanın yapması çok zordur. Problemlerimizin çözümünü bilgisayarlar bırakmamız lazım" diyen Nobert Wiener ile daha birçoklarının siberetik uygulamaları da insanın mahiyetini anlamada yetersiz kalmıştır.

İnsanda manayı öldüren, onu madde alemine hapseden bu materyalist anlayış, önce batı insanını, sonra onun hayranlarını ancak maddi tatminlerle son bulan uzvî arzulara köle etmiştir.

Modern dünyanın bu krizini zamanında fark eden René Guenon 1946'larda yazdığı "Modern Dünyanın Krizi" adlı eseriyle batı dünyasında şok etkisi yapmıştır. Bir örnek verecek olursak önce koyu bir Hristiyan olan, sonra ateizme yönelen Fransız yazar André Gide "Eğer René Guenon'un söyledikleri doğru ise benim söylediklerimin hepsi yanlış olur ve tüm eserlerim hükmünü yitirir." demiştir.

Bugün bilgi ve haberleşme çağında yaşadığını, söyleyen, ama

yalnızlık ve ilgisizlikten şikayet eden, âdeta bu dünyadan kaçmaya, uzayda yaşamaya hazırlanan modern dünyanın insanları, yaşadıkları bu paradoks içinde, "Tanrıya ihtiyacımız var mı?" sorusunu tekrar sormaya başlamışlardır. Fransız filozof Roger Garaudy'nin daha çok Hristiyan dünyası için kaleme aldığı bir eserinin başlığı da budur: "Avons- nous besoin de Dieux?"

İnsanlığın problemini çözeceğini vadeden, dünyaya ekonomik ve sosyal refahı getireceğini iddia eden ve bunu bir bakıma sağlamış olan Batı'nın materyalist ve liberalist anlayışı, diğer taraftan aç gözlü, amaçsız, doyumsuz bir insan tipini de ortaya çıkarmıştır. İnsanda ruhun eserini yok eden bu materyalist değişim, onu şiddetle alkolizme ve uyuşturucu kullanmaya da itmiştir.

Dünyayı geniş bir pazar yapan serbest pazar ekonomisinin vahşi rekabet kanunları zenginliğin, toplumun belli bir kesiminde, sefaletin de toplumun diğer kesiminde toplanmasına neden olmuştur. Serbest Pazar ekonomisi sisteminin insanı sömüren canavar mantığı, bir kısım insanların servet yağmalayıcısı olmasını, diğer insanların da sömürülmesini ve esaretini gerektirmektedir. İngiliz Filozof, Thomas Hobbes'in (1588-1679) dediği gibi bu sistem insanı, insan yiyen canavar haline getirmiştir.

Bugün Batı dünyası, yukarıda arz ettiğimiz tablo içerisinde bir taraftan liberal kapitalist sistemin sosyo-ekonomik baskılarıyla karşı karşıya kalmakta, diğer taraftan kendilerinin basit bir tüketim aracı olmalarını reddeden insanlar, dînî ve mânevi arayış içerisinde bulunmakta, kendi inanç sistemlerinde bulamadıkları mânevi boyutu İslâm dininde ve özellikle Hz. Mevlânâ'nın görüşlerinde aramakta ve ona akın etmektedirler.

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de gerek doğulu gerek batılı bütün bilginlerin ve düşünürlerin ifade ettikleri gibi Hz. Mevlânâ tüm zamanların en büyük mütefekkir ve şairlerinden biridir.

H. Mevlânâ'ya göre kainatın özü olan insan, Allah'ın yeryüzündeki halifesi olma şerefine sahip yüce bir varlıktır. Ancak madde ve ruhtan müteşekkil olan bu varlık, madde yönüyle, süfli, mana yönüyle ulvî alemlere ulaşır.

O'na göre mutluluk insan-ı kâmil olabilmektedir. Mükemmel insan demek olan insan-ı kâmil, bencilliğin ve kendini beğenmişliğin dar kalıpları içerisinde kalmayıp yaratılışını ve ölümünü müdrîk olan insandır. Beşeriyeti teşkil eden kâinat tarihinin hepsini ve ilâhî vahdaniyetin tecellisini kendinde toplayan bu insan, mükemmel bir hayatın varlık sebebidir.

"Bağları kopar ve özgür ol ey oğul!" diyerek insanlığa hitap eden Hz. Mevlânâ İnsan-ı kâmil mertebesine, ben duygusunun öldürülmesi ve nefsi arzulardan kurtulmakla ulaşabileceğini söylemektedir.

Bunun için insan, evrensel hayatı ezelden yaratan ilahi gücü, vahdaniyet yani birlik sıfatıyla, ruhunun ta derinliklerinde hissederek kendisini arındırmanın mücadelesine koyulmalıdır. Ona göre toplumdaki kötülerle ve kötülüklerle mücadeleden önce fertler, kendi içlerindeki düşmanı görmeli, bencilliği, makam ve mevki sevdasını terk etmeli, ilmin gururuna kapılmamalı, ihtiraslarına yenilmemeli ve hepsinden önemlisi Allah yolunda "ölmeden önce ölmeyi" bilmelidir. Bu yolda kişi yiğitliğin hakkını vermeli, gerek ferdi gerekse toplumsal yaşantısında zorluklardan yılmamalıdır.

"Aşk bırak ve Müşşid'in kılavuzluğu olmadan Peygamber gibi menzilleri nasıl aşabilirsin" diyen Mevlânâ, aşkı Allah'a doğru yükselmekte en önemli vasıta olarak görür. Ona göre "Aşksız dünya ölü olacaktır."

Hayatı anlamlı kılan ve dünyaya hayat bahşeden bu aşk, en küçük bir okyanus dalgasından, insanın Allah ile olan en yüce alâkasına kadar kâinattaki her şeye karşı muhabbetin hareket gücüdür.

Bu aşk ile Mevlânâ'nın "yeniden doğuş" diye adlandırdığı bir uyanışla dirilen insan, tabiat ile bir bütün oluşturur. Ona göre tabiattaki varlıklar Allah'a işaret eden birer ayettirler. O, her parçada bütünü, her atomda bir güneşi görebilir.

Aynı asıldan geldiğinin şuurunda olan bu kâmil insan ancak beşeriyet ile birlik ve bütünlük oluşturabilir. Bu, hudutsuz bir müsamahayla insanlığı hakim kılan, dünyayı âhiret haline getiren, iyiliği ve hayrı hedef edinen bir birliktir.

Hz. Mevlânâ, insanları bugün dil, din, ırk, renk bakımından farklı göstererek aralarında düşmanlıkları körükleyen anlayışa, kesinlikle karşıdır. O, insanlar arasında barış ve diyaloga mani olacak her türlü engelin aşılmasını ister ve şu dizelerle, bunu açıkça ifade eder:

"Gel, ansızın ayrılıp gitmeden birbirimizin kıymetini bilelim.

Âlicenap kişiler, arkadaşları uğruna canlarını feda ederler. Düşmanlığı bırak, biz de insanız.

Kin ve garez, dostlukları karartır; niçin onları gönlümüzden söküp atmayalım?

Madem ki öldükten sonra bizimle barışacaksın, şimdi öldüğümüzü farzet de barışalım."

Hz. Mevlânâ'ya göre aynı dili konuşanlar değil, aynı duyguları paylaşanlar anlaşır. Sevgi, tahammül ve hoşgörü ile açılmayacak kapı yoktur.

"Sevgiyle acılar tatlılaşır, sevgiyle dertler şifa bulur. Sevgiyle ölümler dirilir. Sevgiyle padişahlar kul olur. Barış dalgaları kalplerden kinleri atar, savaş dalgaları ise sevgileri altüst eder. Kin ve nefret gelince göze yüz perde iner, marifetler görünmez olur."

Ancak O, gayeye ulaşmak için Allah'ın ipine, peygamberlerin gösterdiği kutlu yola sınıksız yapışmayı ve bu yolda sürekli çalışmayı tavsiye eder. "İnsanın uğradığı zararların ve başına gelen sıkıntıların, çalışmamaktan ve gayret göstermemekten ileri geldiğini söyler."

İnsanoğlu ihtiyaçlarına çözümler ararken akıl ve bilginin en üstün değer unsurları olduğunu bilmelidir. Fakat, akıl sınırsız olan bilginin çok az bir kısmını ihata edebileceğinden, hakikati aramada o, küllî akla müracaat etmek zorundadır. İnsan buengin ufuklara ancak akli-küllî ile ulaşabilir.

Güç, adalet ise, herkese layık olduğunu vermektir prensibini benimseyen Mevlânâ, doğrunun ve hakkın hakim kılınması, yanlışlıkların ve kötülüklerin bertaraf edilmesi için hiçbir fedakârlıktan kaçınılmaması, bu uğurda sabır, metanet, tahammül, sevgi ve hoşgörüyle ilerlenmesini öğütler.

İnsanın biyolojik yapısından atom fiziğine kadar insanlığı ilgilendiren çok çeşitli mevzulara el atarak, dünyevî ve uhrevî sorunlara cevaplar veren Mevlânâ'nın çağları aşan mesajları, XXI. yüzyılda hâlâ parçalanıp kutuplaşma dönemini yaşayan, modern dünya insanına ışık tutacaktır.

Bir nevi semavi dinlerin ve kültürlerin özünü oluşturan sevgi ve hoşgörüye dayanan Mevlânâ anlayışının yer almadığı toplumlar ve toplumlararası kuruluşlar her zaman insanlık buhranına mahkumdurlar. Ülkeler arasındaki dini, kültürel ve etnik farklılıkları ayrılık sebebi sayan insanları beyaz ve siyah ırk ayırımına tâbi tutan ve bunları diyaloga engel gören zihniyetler, hiçbir zaman kalıcı çağdaş uygarlıklar kuramazlar. Hangi din ve kültürde olursa olsun insanlık tarihinde insan özünde kabul görmeyen anlayışların ömrü, bir anda gök yüzünde parlayan ve kayarak yok olan yıldızlarinkine benzer. Çünkü onlar güneşten kopan, yörüngesinden çıkan, sonra atmosferde kaybolan meteor taşlarıdır. Aynı şekilde Mevlânâ için de, *Küllî akıl*'dan kopan *Cüz'î akıl* her zaman hakikatlerden sapmaya sonunda yok olmaya mahkumdur.

Halbuki Hz. Musa da, Hz. İsa da, Hz. Muhammed de farklı mekan ve zamanlarda insanı insan yapan aynı gerçekleri ve mesajları vurgulamışlar ve toplumları, huzur ve refaha götüren aynı hedeflere yöneltmişlerdir. Çünkü Bütün insanların aslı ve kaynağı birdir. "Biz ayırmak için gelmedik, birleştirmek için geldik", diyen Hz. Mevlânâ'nın insanlık buhranı ile ilgili tespiti ve düşüncesi gayet açıktır:

"İnsanlar bir vücudun uzuvları gibidirler; zira yaratılıştaki aynı cevherdendirler.

Zaman bir uzva bir dert musallat ederse, diğer uzuvların da rahat ve sükûnu kalmaz.

Sen ki başkalarının sıkıntısına üzüntü duymazsın; sana insan demek yaraşmaz."

Örneklerini yaşadığımız bu gerçekleri görmeyen veya görmek istemeyen modern ülkelerin veya kuruluşların içinde bulunduğu

insanlık bunalımlarından kurtulmaları pek de olası

görünmemektedir. Üstelik günümüzde insanlığa yapılan ben ve ben merkezli çirkin davranışlar ve korkunç cinayetlerin, "Yeni dünya düzeni veya dinler" adına yapılması çağımız için çok daha iğrenç ve ürkütücüdür.

Kısacası, iletişim çağında gittikçe küreselleşen dünyamızda, İnsanlığın ortak problemlerinin lâayıkıyla çözülmesi ancak fikirleri her zaman çağları aşan, Mevlânâ ve onun gibi düşünenler sayesinde mümkün görünmektedir.

DÜNYA MEVLÂNA'YA HER ZAMANKİNDEN DAHA FAZLA MUHTAÇ*

Yard. Doç. Dr. Yakup ŞAFAK

İnsanlık tarihinin nadir gördüğü şahsiyetlerden biri olan Mevlâna Celâleddin-i Rûmî (1207-1273), gerek yaşamı sırasında, gerekse ölümünden sonra pek çok kişi ve topluluğu etkilemiş büyük bir İslâm mütefekkeri ve mutasavvıfıdır.

Engin dehâsı, derin fikirleri, bütün insanlığı kucaklayan sevgi ve hoşgörüsüyle kitleleri etkileyen, yol gösteren, aydınlatan Mevlâna, dün olduğu gibi bugün de doğuda ve batıda manevi önderliğini sürdürmekte, kendi ifadesince "*eserleriyle insanlığa rehberlik*" etmektedir. Doğu'da ve Batı'da ona ve eserlerine duyulan ilgi her geçen gün sür'atle artmakta ve geniş kitleleri içine almaktadır.

Şurası muhakkaktır ki gerek İslâm coğrafyasında, gerekse dünyanın diğer yerlerinde Mevlâna kadar ilgi ve sevgiye mazhar olan çok az kişi vardır. Günümüzde yurt içinde ve yurt dışında, Mevlâna ve eserleri üzerine yapılan çalışmalar büyük bir hız kazanmıştır. Özellikle maddenin dar kalıpları arasına sıkışmış olup rûhen huzur ve sükûn arayan, hayatlarını anlamlı kılacak ve ona derinlik katacak arayışlar içinde bulunan Batılılarda bu yöneliş, önemli boyutlara varmıştır. Bugün "Mevlana" ve "Rumi" kelimelerinin içinde yer aldığı web sitelerinin yüz binlere ulaştığını ve Mevlâna'nın eserlerinin ABD'de yıllardır en çok satılan kitaplar arasında yer aldığını zikredersek konunun geldiği nokta anlaşılabilir.

Mevlâna'daki engin şefkat, insana verilen değer, huzurlu ve mutlu bir hayata duyulan özlem, kısacası "*hümanizm*" tabiriyle ifadeye çalışılan fikirler, şüphesiz kaynağını İslâmiyet'ten almaktadır. İslâm'ı derin bir ruh, heyecan ve sanat olarak yaşamış olan Mevlânâ, inancından aldığı

ilhamla herkese ve her varlığa karşı derin bir anlayış, saygı ve müsamaha ile doluydu. Şahsiyetinde, eserlerinde ve tesirindeki evrenselliğin kaynağını, elbette burada aramak gerekir.

Mevlâna'ya göre mutluluk, benlikten geçip Hakk'a yönelmekte, nefsi arzuların ve cüz'î aklın dar kalıplarından sıyrılıp özgür olmakta ve hakikati aramaktadır:

"Bağları kopar ve hür ol ey oğul! Ne zamana kadar altın, gümüş kaydında olacaksın?"

"Önümde kendi ayran tasım oldu mu Allah'a yemin ederim ki hiç kimsenin balını düşünmem. Yoksullukla ölüm kulağıma sürtünse bile hiçbir zaman özgürlüğü köleliğe değişmem" diyen Mevlâna, tam bir "hürriyetsever"dir. Ona göre, asıl özgürlük yolunu gösterenler de peygamberlerdir. İnananlar peygamberler sayesinde özgürlüğe kavuşmuşlardır.

Büyük düşünür, aslı kaynağından beslenmeyen aklın, karanlıkta fili tarif edenlerin durumuna düşmekten kurtulamayacağını belirtir. Nitekim o;

"Hevâ ve hevesini kendine vezir yapma; aklın varsa başka bir akulla dost ol; akl-ı küllü kendine vezir yap!" diye tavsiyede bulunur.

Bugünkü insan, kanaatimizce duygularının ve zevklerinin elinde tutsak olduğu, aklını ve gücünü yeterli gördüğü için bunca sıkıntılar, problemler içinde kıvrınmaktadır. "Tanrı'nın insanı yaratırken kullandığı dili, şifreleri çözüyoruz" diyen insanoğlu, çıkarlarına ve ihtiraslarına esir olmak yerine bunu, hakikati anlamak ve ona teslim olmak gayesiyle yapmış olsaydı elbette bu çelişkili ve sıkıntılı yapılanma ortaya çıkmayacaktı.

Hız. Mevlâna'nın "Kim olursan ol, gel!" sözleriyle sembol haline getirilen evrensel mesajı, bütün insanları Hakk'ın mazharı saymak, "bir bedenın uzuvları gibi" görerek sevmek esasına dayanır. "Bir ayağım İslâm dininde sabit, 72 milleti dolaşırım" diyen büyük düşünür, bu inanış çerçevesinde hangi dinden, ırktan, renkten olursa olsun, kadın-erkek, zengin-fakir ayırımı yapmadan insana değer vermiş, ona daima saygı duymuştur.

Hız. Mevlâna'nın ağzından çıkan her sözü ve davranışı birlik ve kardeşlik mesajlarıyla doludur. Seslenişi bütün insanlara, insanlığıdır:

"Kendi halinde kalırsan bir damlasın; ama bütüne katılırsan bir derya olursun. Ey insan! Sen yüz binlerin birisin ama, bütününe sen yüz binlersin."

Küreselleşme olgusuyla tek bir köy ya da tek bir şehir olmaya doğru gitmekte olan dünya;

"Beri gel, daha beri; bu yol vuruculuk nereye dek böyle? Bu hır gür, bu savaş nereye kadar? Sen bensin, ben senim işte!"

diyən Mevlâna'nın birlik ve barış çağrılarına ne kadar muhtaçtır!

Fakat bu birliği temin için insanın daima Yaraticısına yönelmesi ve yardımı O'ndan beklemesi gerekir:

"Zenginliğini defineden, hazineden, maldan mülkten değil, O'ndan dile. Yardımı amcadan, dayıdan değil, O'ndan iste!"

Hız. Mevlâna'nın coşkun ve hudutsuz aşkı, topluma, fertlerini aynı değerler etrafında birleştiren, kaynaştıran ve bir potada eriten bir güç, yani sevgi, hoşgörü, kardeşlik ve dayanışma olarak yansır:

"Sevgiyle acılar tatlılaşır; sevgiyle dertler şifa bulur; sevgiyle ölümler dirilir; sevgiyle padişahlar kul olur."

O, toplumdaki kardeşlik ve dayanışmanın temininde inanç ve maneviyatın rolünü ısrarla vurgularken bu hususta asıl belirleyici olanın sevgi ve duygu birliği olduğunu hatırlatır:

"Aynı dili konuşanlar değil, aynı duyguları paylaşanlar anlaşır."

"Kalpten kalbe yol vardır; kardeşlik de düşmanlık da bu gizli yoldan geçer."

"Mü'min Mü'minin aynası olursa, kimse karşısındakinin ayıbını göremez." "Zâlimlerin zulmü karanlık bir kuyudur. Ey zulümle bir kuyu kazan! Sen kendin için tuzak hazırlıyorsun." sözleriyle kaba kuvvete ve haksızlıklara karşı çıkarken, diğer taraftan;

"Kin ve nefret duyguları kalpleri karartır. Barış dalgaları kalplerden kinleri atar; savaş dalgaları ise sevgileri altüst eder."

sözleriyle de bir bakıma kolay ve ilkel olan kin ve intikamı değil, zor ve erdemli olan sulh ve kardeşliği işaret eder.

"Yâriyle hoş geçinen yârsız kalmaz, müşteri ile iyi anlaşılan iflâs etmez. Ay geceden ürmediği için öyle parlak kaldı; gül de dikenle uyduğu için o kokuyu elde etti."

diyerek toplumsal barış için birbirimize tahammül etmemiz ve zorluklara göğüs germemiz gerektiğini öğütler. İnsan sevgisiyle dolu olan büyük ahlâkçı ve eğitimci;

"Hangi tohum yere atıldı da bitmedi. Neden insan için de aynı şey geçerli olmasın?"

sözleriyle de insan için her zaman ümitvar olunması ve kapının daima aralık bırakılması gerektiğini belirtir.

Ona göre insanı olgunlaştıran ve yücelten şey, gerek ferdî yaşamda gerekse hayat mücadelesinde çekilen ıstıraplardır. Onun için;

"Git, kendine dert ara, dert çekmeden dermana eremezsin. Bütün bu sıkıntılar neden? Acı canım tatlılaşsın, altın ve gümüş gibi tortulardan arnasın diye! Allah, canının yarısını alırsa yerine yüz can bağışlar; kırmasını bilen, sarmasını da bilir." der.

Denilebilir ki daimi bir hareket, Hak yolunda sürekli ilerleme ve gelişme, Onun şaşmaz karakteridir. "Dün gitti, evvelsi gün geçti, gün bugündür." diyen Mevlâna'nın yeniliğe ve her an yeni bir oluşumda bulunmaya verdiği önem, bundandır.

İşte modern hayatın getirdiği nimetlere mukâbil, biyolojik ihtiyaçlarının karşılanmasıyla tatmin olmayan, acımasız rekâbetler içerisinde basit bir tüketim aracı olmayı kabullenemeyen, dahası

hayatın derin anlamını arayan ve içinde bulundukları mânevi boşluğu doldurmak isteyenler, akın akın Hz. Mevlâna'nın bütün insanlığı kucaklayan fikirlerine, engin sevgi ve hoşgörüsüne doğru koşmakta; onun manevi huzuruna gelmekte; semazenlerin vecd içindeki

dönüşlerine gönülleriyle iştirak ederek ruhlarını yıkamaya çalışmaktadırlar.

Mevlâna'nın tarihin her döneminde feyz alınmış seçkin ve yol gösterici fikirlerine, bütün insanlık olarak bugün her zamankinden daha fazla ihtiyacımız olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Maddî refaha, bilim ve teknolojiye baş döndürücü gelişmelere karşılık, dünyanın pek çok yerinde çatışmaların devam ettiği; açlık ve sefâletin hüküm sürdüğü; huzursuzlukların, haksızlık ve adaletsizliklerin büyük boyutlara ulaştığı günümüzde insanlık, gittikçe ağırlaşan ve çözümü güçleşen sorunlarını çözme şansına, ancak Mevlâna gibi insan ruhunun derinliklerini keşfeden ve evrensel gerçeklikleri yakalayabilen fikir ve gönül adamlarının kılavuzluğunda sahip olabileceklerdir

*“Yetmiş iki millet sırrını bizden dinler.
Biz, ‘bir perde’ ile yüzlerce ses çıkaran bir Ney’iz”*

*“Biz ilâhî hekimleriz; kimseden tedavi ücreti istemeyiz...
Bizim ücretimiz her şeyden münezzehtir olan
Yüce Allah’tan gelmedir.”*

(Hz. Mevlâna)

ISBN: 975-585-515-7